

การวิจัย ทางสังคมศาสตร์

ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

SOCIAL RESEARCH
IN ACCORDANCE WITH BUDDHISM

โดย

พระมหาไฉ้ ธมฺมเมธี (แช่जूว)

การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา
SOCIAL RESEARCH IN ACCORDANCE WITH BUDDHISM

พระมหาไฉ่ ธมฺมเมธี (แช่ฉั่ว)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

พระมหาไฉ้ ธมฺมเมธี (แช่ฉั่ว)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Social Research in Accordance with Buddhism

Phramaha Hai Dhammamedhi (Saechua)

A Thematic Paper Submitted in Partial Fulfillment of Qualifying
Examination Related to the Subject of Seminar
on Buddhism and Modern Sciences
Degree of Doctor of Philosophy
Buddhist Studies

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับสารนิพนธ์เรื่อง
“การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตร
พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

.....
(พระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ. ดร.)

ประธานกรรมการ

.....
(ดร.บุญเลิศ โอษฐ์)

กรรมการ

.....
(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

กรรมการ

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.

ชื่อผู้วิจัย

.....
(พระมหาไฉ้ ธรรมเมธี)

ชื่อสารนิพนธ์ : การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา
ผู้วิจัย : พระมหาไธ้ ธมฺมเมธี (แช่ฉั่ว)
ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต(พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมสารนิพนธ์
 : พระมหาสมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร. ป.ธ.๗, พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ),
 ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
วันเสร็จสมบูรณ์ : ๖ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการศึกษาทางสังคมศาสตร์ และ ๒) เพื่อศึกษาการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร โดยวิเคราะห์ (๑) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (๒) การตีความหมาย และ (๓) การสังเคราะห์ เกี่ยวกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท เพื่อนำเสนอการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัยพบว่า

วิทยาการวิจัยเป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ความจริง หรือคำตอบคำอธิบายให้แก่คำถามเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาค้นคว้า แสวงหาข้อมูลเพื่อพิสูจน์หรือค้นหาข้อเท็จจริงบางอย่างที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมใน ๓ ลักษณะ คือ ความเป็นระบบ ปฏิสัมพันธ์ และความเป็นพลวัตร

การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการเลือก การค้นหา และการพิจารณา (วิจัย) ข้อมูลเพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงบางอย่างเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยวิธีการของอริยสัจ และเป็นการศึกษาความเป็นคนซึ่งถือเป็นศูนย์กลางและเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย โดยมีกระบวนการวิจัยประกอบด้วย วิตก วิจาร ปุจฉา บัญสมภาร สังคายนา วิสัชนา และสังเขป นักวิจัยต้องหลักกาลามสูตร พละ โพชฌงค์เป็นคุณสมบัติของนักวิจัย ดังตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาเรียนรู้ของพฤติกรรมมนุษย์และฝึกฝนพัฒนา ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทนต์สูตรเรื่องบุขามหาญของพราหมณ์ ในจกกวัดติสฺสสูตรเรื่องการฟังตนพึงธรรม และในอัครคณฺยสูตรเรื่องของระบบวรรณะ

Thematic Paper Title : Social Research in Accordance with Buddhism
Researcher : Phramaha Hai Dhammamedhi (Saechua)
Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)
Thematic Paper Supervisory
: Phramaha Somboon Vuddhikaro, Dr., Pali VII, B.A. (English),
M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)
Date of Completion : March 6, 2019

Abstract

There are the two objectives of this research: - 1) to study the concept of the social science research and 2) to study the social science research according to the Buddhist guidelines. This research Is a qualitative research emphasizing an analysis of the data from the documents by (1) descriptive analysis (2) interpretation and (3) synthesis on social science research according to the Buddhist principles that appear in the Tipitaka, the commentaries, the literatures in Theravada Buddhism by an analysis of the contextual content to present the social science research according to the Buddhist guidelines.

The research found that the research is the process of seeking the knowledge and the truth for answering and explaining the particular questions. The social science research is the study and the search of the data to prove the facts of the human's social behaviors in the 3 characteristics namely: (1) systematic (2) relative, and dynamic.

The social science research according to the Buddhist guidelines bases on the process of a search and consideration (Vicayo) of the information to prove some facts about human behavior in society according to the four noble truths. The human is the center and the frame of this social science research. Its process consists of Vitakka, Vicār, Puccha, Buññasambhar, Saṅgāyanā, Visassanā, and Saṁkhēpa. The Buddhist social science researchers should cultivate the principle of Kālāmasutta, and Phala-sambojjhong in themselves. For the example, The Buddhist social science researchers should learn the human's social behaviors, and the development training from the concept of the Braṁhma's sacrifice in Kūṭadantasutta, the principle of Attdīpa-dhammadīpa in Cakkavattisutta, and the caste system in Aggaññasutta.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่เกี่ยวข้องหลายท่านด้วยกัน ผู้วิจัยจึงขอเวยนามแสดงความขอบคุณให้ปรากฏไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้เป็นประธานกรรมการควบคุมสารนิพนธ์ ที่ได้ให้โอกาสด้านการศึกษา และการทำหน้าที่อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ได้สละเวลา อ่านตรวจแก้ไขต้นฉบับ พร้อมให้คำแนะนำในการแก้ไขปรับปรุงสารนิพนธ์ของผู้วิจัยด้วยดีตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ.ดร. ประธานคณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์ และขอเจริญพรอนุโมนาขอบคุณ ดร. บุญเลิศ โอธสุ คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์ ที่ได้ให้โอกาสอ่านตรวจแก้ไขต้นฉบับ พร้อมให้คำแนะนำในการแก้ไขปรับปรุงสารนิพนธ์ของผู้วิจัยด้วยดีตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณพระเทพปริยัติเมธี, รศ.ดร. รองอธิการบดีวิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะพระอุปัชฌาย์และผู้บังคับบัญชาในทำงานของผู้ของผู้วิจัยประดุจดั่งบิดาของผู้วิจัยที่ได้ถวายทุนการศึกษา พร้อมทั้งให้กำลังใจ เวลา และเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยทำสารนิพนธ์ได้อย่างเต็มที่

ขออนุโมนาขอบคุณโครงการทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทย ที่ได้สนับสนุนการศึกษาพุทธศาสนาขั้นสูงระดับปริญญาเอกในครั้งนี้

ขออนุโมนาขอบคุณอาจารย์ เจ้าหน้าที่ของบัณฑิตวิทยาลัย และวิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ให้กำลังใจ ที่อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าหาข้อมูลแก่ผู้วิจัยด้วยดีตลอดมา

คุณค่า และคุณประโยชน์ใดๆ ทั้งประโยชน์ในเชิงวิชาการและประโยชน์ในเชิงสังคมอันจะพึงมีจากสารนิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา อาจารย์บูชา และบุพการีบูชา ในพระสัทธรรมแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เจริญรุ่งเรืองและตั้งมั่นสถิตสถาพรตลอดกาลนาน

ขอพลาตินสงส์แห่งคุณงามความดีอันเกิดจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จงโปรดมีแก่คุณพ่อได้ คุณแม่ลำพรวน แซ่ฉั่ว และครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้มีอุปการคุณทุกท่านทั้งที่เวยนามมาแล้วในเบื้องต้น และไม่สามารถเวยนามถึงได้ ที่ได้ช่วยเหลือ ที่ได้ให้กำลังใจ และได้ให้ความอุปถัมภ์ปัจจัย ๔ ผู้วิจัยขอถือว่าทุกท่านเป็นผู้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์คุณประโยชน์ให้สารนิพนธ์มีคุณค่ายิ่งขึ้น

พระมหาไธ้ ธมมเมธี (แซ่ฉั่ว)

๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๗
๑.๘ วิธีการดำเนินการวิจัย	๘
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ	๘
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องการวิจัยทางสังคมศาสตร์	๙
๒.๑ วิทยาการวิจัยตามแนวคิดและทฤษฎีตะวันตก	๙
๒.๑.๑ พื้นฐานทางปรัชญาของการวิจัย	๙
๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับวิธีวิทยาการวิจัย	๑๑
๒.๑.๓ แนวทางการศึกษาวิธีวิทยาการวิจัย	๓๑
๒.๑.๔ ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการวิจัย	๔๒
๒.๒ แนวคิดการวิจัยทางสังคมศาสตร์	๔๕
๒.๒.๑ การวิจัยทางสังคมศาสตร์	๔๕
๒.๒.๒ ลักษณะการวิจัยทางสังคมศาสตร์	๔๗
๒.๒.๓ พัฒนาการของวิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์	๔๙
๒.๒.๔ ปรัชญาของสังคมศาสตร์	๕๓

เรื่อง	หน้า
๒.๒.๕ กระบวนทัศน์ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์	๕๕
๒.๒.๖ ขอบข่ายการวิจัยทางสังคมศาสตร์	๕๖
๒.๓ บทสรุป	๕๗
บทที่ ๓ การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา	๕๙
๓.๑ ความหมายการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา	๕๙
๓.๒ ความสำคัญและเป้าหมายการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา	๖๒
๓.๒.๑ ความสำคัญของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา	๖๒
๓.๒.๒ เป้าหมายของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา	๖๓
๓.๓ การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา	๖๓
๓.๔ ตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา	๖๙
๓.๔.๑ ตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในกฎทันทสูตร	๖๙
๓.๔.๒ ตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในจักกวัตติสูตร	๗๒
๓.๔.๓ ตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในอัคคัญญสูตร	๗๕
๓.๕ บทสรุป	๘๐
บทที่ ๔ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๘๑
๔.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๑
๔.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๔
บรรณานุกรม	๘๖
ประวัติผู้วิจัย	๘๙

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๒.๑	แสดงลักษณะสำคัญหรือจุดมุ่งเน้นของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ ๑๕๐
๒.๒	แสดงคำศัพท์เฉพาะที่สำคัญของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ ๑๗
๒.๓	แสดงลักษณะสำคัญหรือจุดมุ่งเน้นของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ ๒๓
๒.๔	แสดงคำศัพท์เฉพาะที่สำคัญของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ ๒๕
๒.๕	แสดงประเด็นที่เป็นลักษณะสำคัญของวิธีการผสมผสานการวิจัย ๒๙
๒.๖	แสดงประเด็นที่เป็นลักษณะสำคัญของวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ วิธีวิทยาการ เชิงคุณภาพ และวิธีการผสมผสาน ๓๐

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๑.๑	แสดงกรอบแนวคิดในการทำวิจัย ๗
๒.๑	แสดงถึงปรัชญา และกระบวนทัศน์การวิจัย ๑๑
๒.๒	แสดงพื้นฐานทางปรัชญาของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ ๑๔
๒.๓	แสดงลักษณะการดำเนินงานวิจัยที่ใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ ๑๕
๒.๔	แสดงพื้นฐานทางปรัชญาของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ ๒๑
๒.๕	แสดงลักษณะการดำเนินงานวิจัยที่ใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ ๒๒
๒.๖	แสดงลักษณะกระบวนการดำเนินงานเชิงผสมผสานวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ ๒๘
๒.๗	แสดงการทำความเข้าใจการวิจัย ๓๑
๒.๘	แสดงวิธีการวิเคราะห์ปัญหาวิจัยของ Van Dalen ๓๔
๒.๙	แสดงมุ่งบรรยายลักษณะของตัวแปร ๓๔
๒.๑๐	แสดงมุ่งบรรยายความสัมพันธ์ของตัวแปร ๓๕
๒.๑๑	แสดงมุ่งทดสอบความแตกต่างระหว่างประชากร ๒ กลุ่ม ๓๕
๒.๑๒	แสดงมุ่งทดสอบความแตกต่างระหว่างประชากร ๓ กลุ่มขึ้นไป ๓๕
๒.๑๓	แสดงมุ่งอธิบายความสัมพันธ์/ทำนายระดับเดียว ๓๖
๒.๑๔	แสดงมุ่งอธิบายความสัมพันธ์/ทำนายหลายระดับ ๓๖
๒.๑๕	แสดงมุ่งวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่สังเกตได้กับตัวแปรแฝง ๓๗
๒.๑๖	แสดงมุ่งวิเคราะห์จัดระบบจำแนกประเภทกลุ่มคนหรือสิ่งของ ประกอบด้วย จัดกลุ่มแฝง และจัดระบบจำแนกประเภท ๓๗
๒.๑๗	แสดงตัวแปรสังเกตได้ ๓๘
๒.๑๘	แสดงตัวแปรแฝง/ระดับเดียว ๓๘
๒.๑๙	แสดงตัวแปรแฝงหลายระดับ ๓๘
๒.๒๐	แสดงพัฒนาการของระเบียบวิธีวิจัย ๔๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลักโดยใช้ระบบย่อคำ ดังต่อไปนี้

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณาสก	(ภาษาไทย)
สํ.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทิกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)

๒. การระบุเลขหมายพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลักการอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีใช้ระบบระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๗๒ หมายความว่า การอ้างอิงนั้นระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปทปาลิ ฉบับภาษาบาลี พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑-๓๒๒ หน้าที่ ๗๒ ส่วนพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยจะระบุเล่ม / ข้อ / หน้า/ เช่น ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/ ๓๒๑-๓๒๒/ ๑๓๓ หมายความว่า ระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ฉบับภาษาไทย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑-๓๒๒ หน้าที่ ๑๓๓ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ในฐานะเป็นปัจเจกชนได้เริ่มมีสำนึกในตัวเองหลังจากที่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับโลกรอบๆ ตัว โดยเริ่มรวบรวมประวัติศาสตร์ทางความคิดในรูปแบบต่างๆ กัน ได้ให้กฎเกณฑ์ต่างๆ สำหรับมนุษย์ และนิยามเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ส่วนการศึกษาทางด้านสังคมเริ่มจากกลุ่มนักคิดในกรีกที่เต็มไปด้วยความสงสัย (skepticism) ที่มองว่าพฤติกรรมทางสังคมสร้างขึ้นโดยสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้มนุษย์ตระหนักว่าชนบทรรมนิยมอาจเปลี่ยนแปลงได้ย่อมหมายถึงการดัดแปลงพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น ดังนั้นความคิดทางด้านศีลธรรม และการกำหนดพฤติกรรมทางสังคมได้เริ่มมีขึ้น ก็การกล่าวถึงเสรีภาพทางความคิดของบุคคล และระบบสังคมที่น่าพึงพอใจที่อาจเป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติได้^๑

แก่นของความรู้ทางสังคมศาสตร์ว่าด้วยการแสดงออกหรือการกระทำของมนุษย์ (human action) ดังนั้นการกระทำทางสังคม (social action) จึงเป็นภาพรวมการกระทำของปัจเจกชน แนวทางการศึกษาสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาการกระทำหรือพฤติกรรมซึ่งเป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้หรือรับรู้ได้โดยนักวิจัยแต่ละสาขา อาทิเช่น การกระทำทางสังคมวิทยา การกระทำทางเศรษฐศาสตร์ การกระทำทางรัฐศาสตร์ หรือการกระทำทางการสื่อสาร เป็นต้นข้อถกเถียงในทางญาณวิทยาจึงไม่แตกต่างไปจากข้อถกเถียงของพวกนักวิทยาศาสตร์ที่เน้นความเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยพรหมแดนของโลกภายในและโลกภายนอก การกระทำทางสังคมที่เป็นหัวใจของสังคมศาสตร์จะเป็นเรื่องของค่านิยมหรือคุณค่า (axiology) เนื่องจากเป็นผลจากการกระทำร่วมกันของสังคม และเป็นสิ่งสนใจภายนอกที่สำคัญในการสร้างผลกระทบต่อมนุษย์และสังคมอันมีผลต่อการสร้างองค์ความรู้ในทางสังคมศาสตร์ การศึกษาการกระทำทางสังคมศาสตร์ทางสังคมจึงสามารถศึกษาได้ที่เป้าหมายของการกระทำ ทั้งนี้เพราะหน้าที่ย่อมตอบสนองต่อเป้าหมาย และเป้าหมายเป็นพฤติกรรมที่สังเกตได้ง่ายกว่า ประเด็นของสังคมศาสตร์เป็นเรื่องการศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มคน สังคมหรือสถาบัน เป็นพลังก่อให้เกิดการกระทำที่ชัดเจนในแง่พฤติกรรมศาสตร์สามารถรับรู้ได้ในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ แต่ยากในการวิจัยเนื่องจากการเข้าถึงมูลเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ทราบหรือกลไกของปัจเจกชนมากกว่าสังคม ถึงกระนั้น

---

^๑ จูเลียน ฮักซ์ลีย์ และคนอื่นๆ, *วิวัฒนาการแห่งความคิด*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙, หน้า ๒.

กระบวนการค้นหาความรู้ในทางสังคมศาสตร์ยังคงเป็นความจริงเฉพาะ เนื่องจากกระบวนการค้นหาความรู้เกิดจากการลดทอนการนิรนัยของกฎการครอบคลุม (covering law)^๒

องค์ความรู้ในพระไตรปิฎกนั้นมีความลึกซึ้งและกว้างขวาง มีหลักคำสอนเพื่อความพ้นทุกข์แล้วยังมีองค์ความรู้ที่ครอบคลุมศาสตร์ทางโลกอันประกอบด้วยมนุษยศาสตร์ที่ได้กล่าวถึงตัวมนุษย์โดยเน้นโลกภายในของมนุษย์เช่น จิตใจ ความรู้สึก คุณค่าของความเป็นมนุษย์ สังคมศาสตร์ที่ได้กล่าวถึงมนุษย์กับความสัมพันธ์ของมนุษย์ด้วยกันเป็นโลกภายนอกของมนุษย์ทางด้านสังคม และวิทยาศาสตร์ที่ได้กล่าวถึงมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเป็นโลกภายนอกของมนุษย์ องค์ความรู้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจะเน้นเรื่องมนุษยศาสตร์เป็นหลัก รองลงมาคือสังคมศาสตร์ ส่วนวิทยาศาสตร์มีการกล่าวถึงบ้างแต่ก็พิสูจน์ยืนยันด้วยกระบวนการวิทยาศาสตร์ได้ เนื่องจากองค์ความรู้นั้นเกิดจากการเห็นแจ้งด้วยการภาวนามยปัญญาของพระพุทธเจ้า^๓

พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่เป็นเครื่องมือในการเปิดตาในและตานอกของผู้เรียนให้สามารถเข้าใจโลกตามความเป็นจริง และใช้ชีวิตอยู่เหนือโลกธรรมทั้งมวล การบูรณาการพระพุทธศาสนากับวิทยาการหรือศาสตร์สมัยใหม่ในมิติที่หลากหลาย และลุ่มลึกทั้งในมิติของมนุษย์ ศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ โดยการนำโลก ๓ ในพระพุทธศาสนา คือ สังขารโลก สัตว์โลก และโอภาสโลก มาอธิบายเปรียบเทียบและเชื่อมโยงกันได้เพื่อให้เห็นความสอดคล้อง^๔ ดังพุทธพจน์ที่ว่า พึงวิจัยธรรมให้ตลอดสายจึงจะเห็นอรรถแจ้งชัดด้วยปัญญา โดยการวิจัยทำให้ความรู้เข้าถึงความจริง เมื่อความรู้เข้าถึงความจริงแล้วก็เสริมสร้างปัญญาที่จะนำไปใช้แก้ปัญหา และทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ได้ถูกต้องตรงที่ ในบรรดาสหวิทยาการที่เจริญก้าวหน้าเท่าที่มีมาทั้งหมดไม่สามารถช่วยให้มนุษย์แก้ปัญหาโลกและชีวิตได้อย่างเพียงพอไม่ว่าจะเป็นปัญหาจิตใจ ปัญหาสังคม หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม มีหน้าซ้ำบางที่เหมือนจะเอื้อให้ปัญหาเหล่านั้นยิ่งเพิ่มความรุนแรง จะมีการก้าวใหญ่ครั้งสำคัญในการหาทางออกให้แก่มนุษยชาติด้วยวิทยาการสมัยใหม่มีข้อดีในแง่ที่มักเปิดกว้างต่อการปรับแก้ เพิ่มขยายความรู้คือยังรับการพัฒนาต่อไป การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา จะไปหยั่งถึงความรู้ในแดนใหม่อย่างน้อยในแง่มุมใหม่ที่จะมาเสริมเติมเต็มให้แก่วิทยาการสมัยใหม่หรืออาจเป็นไปได้ที่จะให้ปัญญาอันจะแก้ปัญหามนุษยชาติที่ติดกันอยู่ได้^๕

ในโลกวิชาการปัจจุบัน การวิจัยได้รับการยอมรับนำมาใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ความจริงเพื่อสร้างความก้าวหน้า ต่อยอดความรู้ทางวิชาการแต่ละสาขา โดยมีความเชื่อกันว่า ความรู้

^๒ สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, การแสวงหาความรู้แบบนวสมัย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ระเบียบทอง, ๒๕๕๖), หน้า ๒๙-๓๔.

^๓ กองวิชาการ, สรรพศาสตร์ในพระไตรปิฎก, (มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, ๒๕๕๑), หน้า ๓-๔.

^๔ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, ในคำอนุโมทนาของพรหมบัณฑิต, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า (๓)-(๔).

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า (๖)

ความจริงที่ได้จากการใช้การวิจัยดำเนินการนั้นจะเป็นสิ่งที่เชื่อถือได้และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน^๖ ประโยชน์การวิจัยมีความสำคัญต่อการวิจัยในแต่ละครั้งอย่างมาก เพราะหากผู้วิจัยไม่เข้าใจปรัชญาการวิจัยก็จะส่งผลให้การวิจัยในครั้งนั้นไม่มีประสิทธิภาพ การทำความเข้าใจในกระบวนการค้นคว้าของการวิจัยจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยผู้วิจัยจำเป็นต้องเข้าใจลักษณะของกระบวนการค้นคว้าทางด้านภววิทยา(Ontology) หรือการกำหนดความรู้ว่าคืออะไร รวมทั้งการทำความเข้าใจในเรื่องญาณวิทยา (Epistemology) ที่มุ่งหาความสัมพันธ์ระหว่างความจริงกับผู้แสวงหาความจริงว่าเป็นอย่างไร ตลอดจนวิธีวิทยา (Methodology) ซึ่งเป็นการบอกให้ผู้วิจัยพิจารณาเลือกแนวทางหรือรูปแบบของการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเหมาะสมมากที่สุด หลังจากนั้นผู้วิจัยจำเป็นต้องสร้างหรือเลือกยุทธศาสตร์ของการวิจัย เพราะหากผู้วิจัยไม่มียุทธศาสตร์ก็เหมือนกับว่าการศึกษาในครั้งนั้นไม่มีทิศทางที่ชัดเจน เนื่องจากยุทธศาสตร์ของการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงผสมผสานต่างก็มีรูปแบบของตนเองเฉพาะ

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า การวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาการแสดงออกหรือการกระทำของมนุษย์ (human action) หรือการกระทำทางสังคม (social action) ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาโดยนำเอาพุทธวิธีอันเป็นปรัชญาทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เป็นวิธีวิทยาในการศึกษาการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เนื่องจากพระพุทธศาสนามีประวัติมายาวนานและฝังลึกอยู่ในวิถีชีวิต และวิถีคิดของคนที่นับถือพระพุทธศาสนา แทรกซึมอยู่วัฒนธรรม ประเพณี และบุคคล ล้วนเป็นปรากฏการณ์เชิงลึก และมีพลังต่อการขับเคลื่อนสังคม และการตอบคำถามเชิงพฤติกรรมและการคิด โดยอาศัยแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการบวนการวิจัยทางสังคมศาสตร์

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ แนวคิดเรื่องการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นเช่นไร

๑.๒.๒ การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการวิจัยทางสังคมศาสตร์

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

---

^๖ รัตนะ บัวสนธ์, *ปรัชญาวิจัย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา มุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทในยุคปัจจุบัน ทั้งในส่วนที่เป็นหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และปฏิบัติการ “การวิจัยทางสังคมศาสตร์” ในประเด็นที่เกี่ยวกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย การวิจัยทางสังคมศาสตร์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และผลงานวิชาการเกี่ยวกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

วิทยาการวิจัย หมายถึง กระบวนการแสวงหาความรู้ความจริง หรือคำตอบคำอธิบายให้แก่คำถามเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีพื้นฐานทางปรัชญาของการวิจัยเป็นชุดของความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการทัศน์การวิจัย ประกอบด้วย (๑) อภิปรัชญา (๒) ญาณวิทยา และ(๓) วิธีวิทยา

การวิจัยทางสังคมศาสตร์ หมายถึง การศึกษาค้นคว้า แสวงหาข้อมูลเพื่อพิสูจน์หรือค้นหาข้อเท็จจริงบางอย่างเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม โดยนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์เพื่อพิจารณาค้นหาเหตุผลของพฤติกรรมมนุษย์ใน ๓ ลักษณะ คือ (๑) ความเป็นระบบ (Systematic) (๒) การศึกษาปฏิสัมพันธ์ (Interaction) และ(๓) ความเป็นพลวัตเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ลักษณะการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการพิจารณาและอธิบายความสัมพันธ์ในเชิงเหตุผลของพฤติกรรมภายใต้ข้อกำหนดหรือเงื่อนไขหนึ่งๆ ที่มีอยู่เท่านั้น

การวิจัยในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การเลือก การค้นหา และการพิจารณา (วิจัย) ข้อมูลเพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงบางอย่างเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยวิธีการของอริยสัจ ๔ โดยมีกระบวนการธรรม (ตามสภาวะเหตุปัจจัย) ประกอบด้วย ขึ้นกำหนดทุกข์ (ปัญหา) ขึ้นสืบสาวสมุทัย ขึ้นแก้โรธ และกระบวนการวิธีของมนุษย์ประกอบด้วย ขึ้นการเพ้นหามรรค

การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การศึกษาความเป็นคน โดยมีกระบวนการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยมีเป้าหมายในการทำนาย อธิบาย บรรยาย ควบคุมและพัฒนาสังคมของมนุษย์ แต่ความสำคัญของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาเรียนรู้ของพฤติกรรมมนุษย์และฝึกฝนพัฒนา(ภาวนา) ด้านกาย วาจา ใจ โดยศีล สมาธิ และปัญญา (ไตรสิกขา) โดยมีเป้าหมายในมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Literature Review) ในที่นี้ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจภาพรวมขององค์ความรู้การวิจัยว่าดำเนินไปในทิศทางใด เพื่อสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ไปเข้าช้อนงานที่นักวิชาการท่านอื่นๆ ได้ทำมาแล้ว และเพื่อชี้ให้เห็นช่องว่างทางวิชาการที่นักวิชาการท่านอื่นๆ ยังไม่ได้ศึกษาหรือศึกษาบ้างแล้วยังไม่ครอบคลุมมากพอ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์และการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาในส่วนนี้มีจุดมุ่งหมายให้เกิดความเข้าใจว่าแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ได้มีผลงานของนักวิชาการได้เขียนไว้หลายท่าน ดังนี้

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์^๙ ได้เขียนหนังสือ “การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์” หนังสือเล่มนี้ประกอบไปด้วยเนื้อหา ๕ บทประกอบด้วยบทนำนิยามและกระบวนการวิจัย ความสำคัญและเป้าหมายการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เอกลักษณะของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ คุณลักษณะของทฤษฎีที่พึงปรากฏในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ ทฤษฎีการสร้างและการพัฒนานักวิจัยทางสังคมศาสตร์ และเครื่องประสาธนาการของนักวิจัยและงานวิจัย

ซึ่งสอดคล้องกับสิทธิ บุตรอินทร์^{๑๐} ได้เขียนหนังสือ “ปรัชญานิพนธ์” ได้กล่าวถึงพระพุทธศาสนากับการวิจัยในบทที่ ๕ และพระพุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์ในบทที่ ๖ และสอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๑} ได้เขียนหนังสือ “การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย” หนังสือเล่มนี้ประกอบไปด้วยเนื้อหาอธิบายการวิจัยไว้ว่า วิจัยนั้นเป็นไฉน คือเป็นคำที่มีความหมายใช้แทนกันได้ของคำว่าปัญญา หรือจะใช้ศัพท์ภาษาอังกฤษก็เรียกว่าเป็น synonym ของคำว่า ปัญญา ในภาษาบาลีเวลาใดท่านให้ความหมายคำว่า ปัญญา คำหนึ่งที่จะมาก็คือคำว่า วิจัย คือ วิจัย พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา โดยมีจุดหมายก็คือปัญญาเรียกว่า โพรธิ ปัญญาในขั้นที่ทำงานเพื่อให้บรรลุนั้นเป็นปัญญาที่เรียกว่าวิจัย วิจัยไปเพื่อเกิดปัญญา และปัญญานั้นก็พัฒนาไปจนกระทั่งกลายเป็นโพรธิ หลักการของพระพุทธศาสนาดังพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ธรรมนั้นเราแสดงไว้โดยวิจัย (วิจัยโส เทสิโต ภิกขเว มया ธมฺโม)^{๑๒}

^๙ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๒), จำนวน ๑๒๐ หน้า.

^{๑๐} สิทธิ บุตรอินทร์, ปรัชญานิพนธ์, (กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์, ๒๕๕๙), จำนวน ๔๘๘ หน้า.

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย, ปาฐกถาในการประชุมวิชาการประจำปี ๒๕๓๘ ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ ณ โรงแรมเซ็นทรัลพลาซ่า กรุงเทพมหานคร.

^{๑๒} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑๗๓/๑๑๖.

คำว่า วิจัย จึงสำคัญมากเท่ากับว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการวิจัย พุทธพจน์นี้แสดงว่าในแง่ของผู้สอนก็สอนไปโดยที่เมื่อได้ความรู้มาโดยการวิจัย และก็นำมาสอนโดยวิธีวิจัยต่อจากนั้นเมื่อพูดถึงฝ่ายผู้ศึกษา พระพุทธเจ้าตรัสว่า

พึงวิจัยธรรมโดยแยกคาย (โยนิโส วิจิเน ธมฺม)^{๑๑}

พึงวิจัยธรรมโดยแยกคาย คำว่า ธรรม นั้นมีความหมายกว้าง อะไรก็ได้เป็นธรรมทั้งนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่เราเกี่ยวข้อง เจอะเจอ พึงวิจัยโดยแยกคายคือ โดยโยนิโส (เช่นเดียวกับคำว่า โยนิโสมนสิการ) วิจัยให้ถึงต้นเค้าหรือต้นตอ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

จึงจะเห็นอรรถแจ้งชัดด้วยปัญญา (ปัญญายตถ วิปัสสตี)

เห็นอรรถ หมายถึง เห็นเนื้อหาทั้งหมดชัดแจ้งด้วยปัญญา อันนี้คือพุทธพจน์ที่ตรัสกับฝ่ายผู้ศึกษาแสดงถึงความสำคัญของคำว่าวิจัยในพระพุทธศาสนา

และในโลกวิชาการตามแนวคิดทฤษฎีตะวันตกได้เขียนหนังสือการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ประกอบด้วย สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์^{๑๒} สุรพงษ์ โสธนะเสถียร^{๑๓} ชไมพร กาญจนกิจสกุล^{๑๔} สุมาลี ไชยศุภรากุล^{๑๕} และบุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธ์^{๑๖} ได้เขียนหนังสือระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ อันประกอบด้วยรายละเอียด คือ พื้นฐานการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ลักษณะการวิจัยทางสังคมศาสตร์ พัฒนาการและปรัชญาการวิจัยทางสังคมศาสตร์ กระบวนทัศน์ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และขอบข่ายของการวิจัยทางสังคมศาสตร์

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่ามีเอกสารที่เป็นหลักฐานในการค้นคว้าการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาโดยมีแนวคิดการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามทฤษฎีตะวันตกมากพอสมควร และการวิจัยสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาได้พระพรหมคุณาภรณ์ อาจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และอาจารย์สิทธิ บุตรอินทร์มาเป็นกรอบในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

^{๑๑} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๓/๒.

^{๑๒} สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕ (กรุงเทพมหานคร: สามลดา, ๒๕๕๕), จำนวน ๗๑๑ หน้า.

^{๑๓} สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, หลักและทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ระเบียงทอง, ๒๕๕๕), จำนวน ๕๕๓ หน้า.

^{๑๔} ชไมพร กาญจนกิจสกุล, ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ตาก: โพธิ์เจ็ทท์ ไฟฟ์-ไฟว์, ๒๕๕๖), จำนวน ๒๐๐ หน้า.

^{๑๕} สุมาลี ไชยศุภรากุล, ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์, (นนทบุรี: มาตา, ๒๕๕๘), จำนวน ๓๐๘ หน้า.

^{๑๖} บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธ์, ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), จำนวน ๔๐๕ หน้า.

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ในส่วนนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อทบทวนถึงผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ว่า มีนักวิชาการท่านใดได้กระทำไว้บ้างหรือไม่ ซึ่งพบว่า มีนักวิชาการได้ศึกษาเรื่องต่างๆ ตามหลักหรือแนวทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (พรรณนา)^{๑๗} ได้ทำการศึกษาคุณูปการของเรื่องจิตตมาตานิยายโยคจารย์: การศึกษาเชิงวิเคราะห์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนายุคต้น พบว่า การตีความตามแนวคิดจิตตมาตานิยายโยคจารย์เสนอไว้ ๖ แบบ คือ แบบกุศลโลบาย แบบจิตนิยมทางอภิปราย แบบจิตนิยมอัตวิสัย แบบพุทธสังนิยม แบบญาณวิทยา และแบบทางปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับปฐมัม บัญชรรัตน์^{๑๘} ได้ทำการศึกษาคุณูปการของเรื่องรูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการตีความทางพระพุทธศาสนาและตะวันตกมีเป้าหมายเพื่อให้เข้าถึงความจริง ความถูกต้อง ความดีงามผ่านการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร ซึ่งในขณะที่เอื้อมอร์ชเลอร์^{๑๙} ได้ทำการศึกษาคุณูปการของเรื่องการจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ พบว่า การจัดการความรู้มี ๒ ประเภทคือความรู้ในตัวคนและความรู้ชัดแจ้ง โดยใช้หลักไตรสิกขาในการสร้างสังคมให้เข้าใจ สร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยหลักสราณียธรรม กระบวนการจัดการด้วยสังคัตติ และกระบวนการสร้างสังคมสงฆ์อันมีพระธรรมวินัยเป็นรูปแบบการจัดการความเชิงพุทธบูรณาการ

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การศึกษาตามหลักหรือแนวทางพระพุทธศาสนานั้นมีการศึกษาในคัมภีร์ หรือบูรณาการกับหลักทางพระพุทธศาสนา ในเรื่องของงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้นผู้วิจัยได้ค้นหาแล้วยังไม่มีนักวิชาการท่านใดได้ทำการศึกษาวิจัย

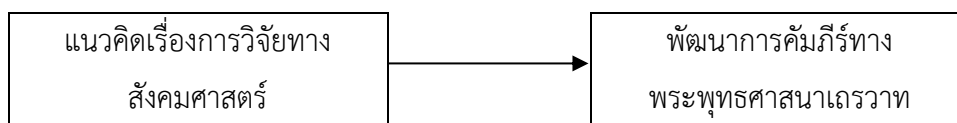
๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยนำมากำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยใช้แนวคิดเรื่องแนวคิดเรื่องงานวิจัยทางสังคมศาสตร์และการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบและเป็นฐานในการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังจะเห็นได้จากกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ตามภาพที่ ๑.๑

^{๑๗} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (พรรณนา), “จิตตมาตานิยายโยคจารย์: การศึกษาเชิงวิเคราะห์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนายุคต้น”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

^{๑๘} ปฐมัม บัญชรรัตน์, “รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

^{๑๙} เอื้อมอร์ ชเลอร์, “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

ภาพที่ ๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการทำวิจัย

๑.๘ วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่องการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน (Documentary Research) ทั้งในส่วนที่เป็นหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และปฏิบัติการ มีวิธีการและขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับต่อไปนี้

๑. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์ปกรณ์วิเสส ทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย

๒. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสาร หนังสือ และตำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยวิเคราะห์ (๑) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) (๒) การตีความหมาย (Interpretation) และ (๓) การสังเคราะห์ (Synthesis) เกี่ยวกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique) เพื่อนำเสนอการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๙.๑ ทำให้ทราบถึงแนวคิดเรื่องการวิจัยทางสังคมศาสตร์

๑.๙.๒ ทำให้ทราบถึงการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องการวิจัยทางสังคมศาสตร์

มนุษย์เรารู้จักแสวงหาความรู้มาตั้งแต่โบราณเพื่อนำความรู้มาพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมและปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เมื่อมีการศึกษาเป็นระบบและมนุษย์มีประสบการณ์มากขึ้น ก็แสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และปรากฏการณ์ในธรรมชาติ รวมทั้งนำความรู้จากวิทยาศาสตร์มาสร้างหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และกฎ จนเป็นที่ยอมรับว่าหลักการวิทยาศาสตร์มีคุณค่าต่อสังคมทุกๆ ด้าน รวมทั้งพื้นฐานสำคัญในการวิจัย^๑ สังคมศาสตร์เป็นการศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์และพฤติกรรมที่แสดงออกตามบริบทของสังคมเพื่อสร้างทฤษฎีสำหรับการอธิบายเกี่ยวกับตัวมนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติในประเทศไทยแบ่งการศึกษาวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ออกเป็น ๖ ด้าน คือ ด้านปรัชญา ด้านนิติศาสตร์ ด้านรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ด้านเศรษฐศาสตร์ ด้านสังคมวิทยา และด้านการศึกษา^๒ ซึ่งมีรายละเอียดที่จะนำเสนอต่อไปนี้

๒.๑ วิทยาการวิจัยตามแนวคิดและทฤษฎีตะวันตก

วิทยาการวิจัยตามแนวคิดและทฤษฎีตะวันตก คือวิทยาการวิจัยที่เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ความจริง หรือคำตอบคำอธิบายให้แก่คำถามเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่แน่ชัดในเรื่องวิทยาการวิจัย ผู้วิจัยของนำเสนอพื้นฐานทางปรัชญาของการวิจัย แนวคิดเกี่ยวกับวิธีวิทยาการวิจัย แนวทางการศึกษาวิธีวิทยาการวิจัย และประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการวิจัย ดังนี้

๒.๑.๑ พื้นฐานทางปรัชญาของการวิจัย

พื้นฐานทางปรัชญาของการวิจัยเป็นชุดของความเชื่อพื้นฐาน (Basic beliefs) ของกระบวนการทัศนคติการวิจัย ประกอบด้วย

๑. อภิปรัชญา (Metaphysics) ว่าด้วยความจริงคืออะไร หรือการกำหนดความรู้ ซึ่งเป็นการมุ่งหาคำตอบที่ว่าอะไรคือความจริง ความจริงมีอะไรบ้าง และเราสามารถค้นหาหรือทราบความจริงเหล่านั้น ได้อย่างไร เป็นคำถามเกี่ยวกับลักษณะธรรมชาติของความจริงว่าธรรมชาติของโลก

---

^๑ สีน พันธุ์พินิจ, เทคนิควิจัยทางสังคมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: วิทยพัฒน์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒.

คืออะไร ความจริงคืออะไร หลักฐานแสดงความจริงคืออะไร อันเป็น “การศึกษาความจริงสากลของภาวะ (Being) ในฐานะความจริงสูงสุดของสรรพสิ่ง”^๓

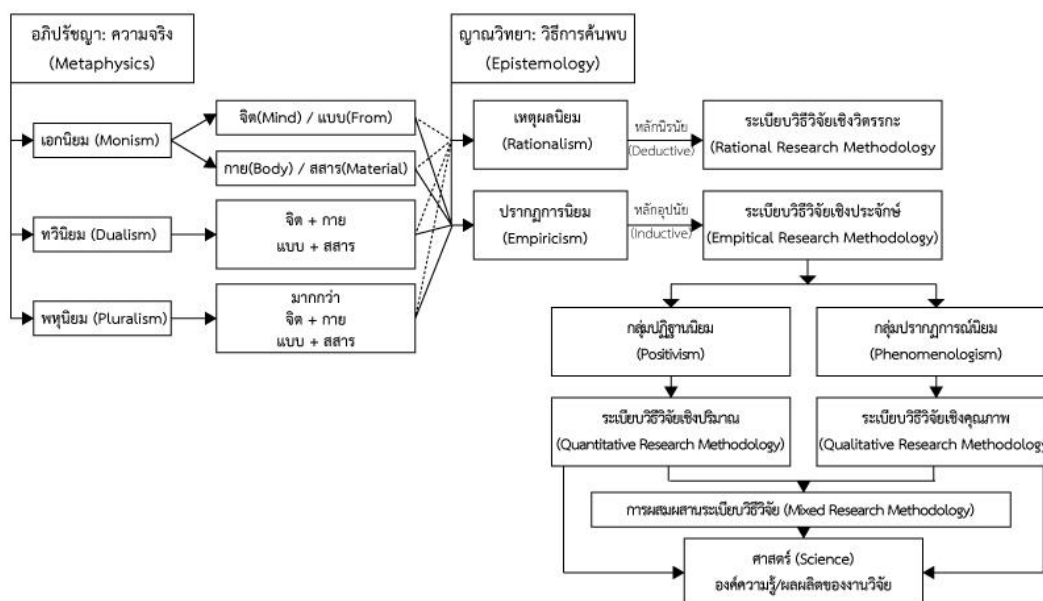
๒. ญาณวิทยา (Epistemology) คือ การมุ่งหาความสัมพันธ์ระหว่างความจริงกับผู้แสวงหาความจริงว่าเป็นอย่างไร ถ้าหากความจริงนั้นมีเพียงสิ่งเดียวผู้แสวงหาจะสามารถทำอย่างไรในการจับสิ่งนั้น หากความจริงมีมากมายหลากหลาย ผู้แสวงหาจะมีแนวทางอย่างไรในการทำความเข้าใจ และอธิบายสิ่งต่างๆ เหล่านั้น เป็นคำถามเกี่ยวกับต้นกำเนิดและธรรมชาติของความรู้และการสร้างความรู้ หรือ “ทฤษฎีความรู้ (Theory of Knowledge) ที่ศึกษาว่าเรารู้ความจริงได้อย่างไร ดังนั้น ญาณวิทยาจึงสัมพันธ์กับอภิปรัชญา ญาณวิทยาตอบปัญหาว่าด้วยบ่อเกิดความรู้ และมาตรการสำหรับตัดสินความถูกต้องของความรู้”^๔

๓. วิธีวิทยา (Methodology) เป็นการบอกให้รู้ว่าผู้แสวงหาจะสามารถค้นหาสิ่งที่เป็นความจริงหรือความเชื่อได้อย่างไร เครื่องมืออะไร ที่จะถูกนำมาใช้เพื่อค้นหาความจริง มีความสัมพันธ์กับข้อตกลงทางธรรมชาติของความจริง เป็นการกำหนดกระบวนการหรือเทคนิคที่ชอบที่จะใช้ในการวิจัยโดยพิจารณาในประเด็นที่ว่าความเชื่อมโยงแบบเหตุและผลของข้อมูลเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด

กล่าวได้ว่ากระบวนการทัศน์การวิจัยเป็นแนวทางที่ผู้วิจัยต้องอธิบายถึงความจริงหรือความรู้ในเรื่องที่ต้องการศึกษา (Ontology) ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ถูกวิจัยกับผู้วิจัย หรือ ความสัมพันธ์ระหว่างความจริงกับผู้วิจัย (Epistemology) และระเบียบวิธีวิจัยที่ผู้วิจัยนำมาใช้ ในการศึกษา (Methodology) นอกจากนั้นกระบวนการทัศน์การวิจัยยังช่วยให้ผู้วิจัยมีกรอบในการตัดสินใจในปรากฏการณ์ที่ศึกษา หากผู้วิจัยสามารถเลือกกระบวนการทัศน์ที่ถูกต้องและเหมาะสมกับสิ่งที่ต้องการศึกษาก็จะช่วยให้มีฐานและแนวทางในการดำเนินการวิจัยที่ถูกต้อง เนื่องจากกระบวนการทัศน์การวิจัยจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถกำหนดยุทธศาสตร์การวิจัย และส่งผลให้ผู้วิจัยสามารถกำหนดกรอบระเบียบวิธีการวิจัยได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ดังปรากฏในภาพที่ ๒.๑ ดังนี้

^๓ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

ภาพที่ ๒.๑ แสดงถึงปรัชญา และกระบวนการทัศน์การวิจัย

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับวิธีวิทยาการวิจัย

ในโลกทางวิชาการและโลกแห่งการปฏิบัติงาน การวิจัยเป็นที่รู้จักและยอมรับนำมาใช้ทั้งในฐานะเครื่องมือในการสังมองค์ความรู้ และการแสวงหาข้อเท็จจริง เพื่อนำผลที่ได้จากองค์ความรู้ไปปรับปรุงพัฒนางานตั้งแต่ในอดีตที่ผ่านมา ปัจจุบัน และแม้กระทั่งในอนาคต สำหรับการวิจัยมีตัวตนขึ้นมาในฐานะที่เป็นศาสตร์หนึ่งมีทั้งองค์ความรู้ (Body of Knowledge) คำศัพท์เฉพาะ (Technical Term) และวิธีการที่ใช้ในการสืบค้นหา สังมองค์ความรู้ (Method of Knowledge inquiry) โดยเฉพาะในเรื่องของวิธีการวิจัยก็ได้มีพัฒนาการของเทคนิควิธีมาตามลำดับ โดยเทคนิควิธีการวิจัย ทำอย่างไรที่ผู้สนใจจึงจะมีความเข้าใจในเรื่องของระเบียบวิธีการวิจัย ตั้งแต่พื้นฐานทางปรัชญา การค้นหาคำตอบ องค์ความรู้ ความจริง ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยหรือวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) การวิจัยหรือวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Methodology) ในเชิงกระแสดังกล่าว และในการวิจัยปัจจุบันมีวิธีการผสมผสาน (Mixed Method) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณอันเป็นกระแสที่ได้รับความนิยมการกล่าวถึงทั้งสองกระแสหลักทั้งในแง่มุมมองขององค์ความรู้ เทคนิควิธีการ ที่จะนำไปใช้กันเป็นอย่างมากในทศวรรษนี้

จากที่ได้กล่าวมาสรุปได้ว่าวิธีวิทยาการวิจัยมีลักษณะเป็นศาสตร์ (Science) เพราะมีองค์ความรู้ (Body of knowledge) คำศัพท์เฉพาะ (Technical term) และวิธีการในการสืบค้น สังมองค์ความรู้ (Method of knowledge inquiry) ประกอบด้วย

๑. วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative methodology)

การวิจัยที่ใช้วิธีวิทยาเชิงคุณภาพศึกษาปรากฏการณ์ทางการศึกษานั้นจัดเป็นกระแสนิยมในการนำมาใช้ต่อจากวิธีวิทยาเชิงปริมาณในราวๆ ค.ศ. ๑๙๖๐ เป็นต้นมา วิธีวิทยาเชิงคุณภาพมีกำเนิดและได้รับการพัฒนาในฐานะเป็นวิชาชีพที่ใช้ค้นหาความรู้ความจริงของกลุ่มนักวิชาการด้านมานุษยวิทยา (anthropologist) นักสังคมวิทยา (sociologist) และนักชาติพันธุ์วรรณา (ethnologist) แม้ว่าในระยะแรกๆ ของการนำวิธีวิทยาเชิงคุณภาพ มาใช้เป็นเครื่องมือศึกษาหาความรู้จะได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ นานาไม่ว่าจะเป็นประเด็นเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือทั้งในตัวของนักวิจัยและผลที่ได้รับ ตลอดจนกระบวนการดำเนินงานที่ดูเหมือนว่าค่อนข้างจะไม่เป็นปรนัย แต่กระนั้นก็ตามในปัจจุบันนี้วิธีวิทยาเชิงคุณภาพได้รับการยอมรับ นำมาใช้เป็นเครื่องมือหรือวิธีการแสวงหาความรู้ความจริงในวงวิชาการวิชาชีพต่างๆ กันอย่างแพร่หลายแทบจะทุกสาขาวิชา ดังนั้นจึงขอเสนอเนื้อหา สาระของวิธีวิทยาเชิงคุณภาพตามประเด็นต่างๆ เช่นเดียวกับวิธีวิทยาเชิงปริมาณดังต่อไปนี้^๕

๑.๑ พื้นฐานทางปรัชญา

รัตนะ บัวสนธ์^๖ ได้กล่าวพื้นฐานทางปรัชญาของวิธีวิทยาการเชิงคุณภาพ (qualitative research methodology) ไว้ว่าพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับความจริงและวิธีการค้นหาความจริงที่เป็นบ่อเกิดวิธีวิทยาเชิงคุณภาพในการวิจัย คือความเชื่อที่ว่า ความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ นั้นมิได้คงที่หรือมีระบบกฎเกณฑ์ที่แน่นอน สม่าเสมอ แต่ทว่าความเป็นจริงของสรรพสิ่งนั้นมี ความหมายและ แปรเปลี่ยนไปตามบริบท (context) รอบข้างโดยเฉพาะความเป็นจริงเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์และพฤติกรรมทางสังคมของกลุ่มคนใดๆ ก็ตามล้วนถูกกำหนดขึ้นจากสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ เป็นสำคัญ พื้นฐานความเชื่อเช่นนี้ ได้แก่ ปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) ปฏิสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ (symbolic interaction) และวัฒนธรรม (culture) ซึ่งมีสาระโดยสังเขปดังนี้

๑. ปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) พื้นฐานความเชื่อในกลุ่มนี้มีสาระสำคัญว่า บุคคลแสดงพฤติกรรมใดๆ ให้ปรากฏสังเกตได้นั้นเป็นเพราะบุคคลนั้นได้เลือกให้ความหมายแล้วจึงแสดงพฤติกรรมดังกล่าว ดังนั้นพฤติกรรมของบุคคลแต่ละคนจึงขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นเลือกให้ความหมายและแสดงพฤติกรรม ด้วยเหตุนี้การที่จะเข้าใจพฤติกรรมที่สังเกต ได้อย่างถูกต้องจึงจำเป็นต้องรู้ถึงที่มาของการให้ความหมายซึ่งอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมดังกล่าวเสียก่อน นั่นคือพฤติกรรมที่ปรากฏมีอาจตีความหมายได้ตามที่ปรากฏแต่ต้องอธิบาย ตีความหมายตามที่บุคคลผู้ซึ่งแสดงพฤติกรรมนั้นให้ความหมาย เช่น การที่นักวิจัยสังเกต เห็นว่าชาวนาไทยยังคงใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงสารพัดชนิดในการทำนาเพาะปลูกข้าว ถ้าหากพิจารณาเฉพาะพฤติกรรมที่เห็นนี้แล้วนักวิจัย

^๕ รัตนะ บัวสนธ์, วิธีการเชิงผสมผสานสำหรับการวิจัยและประเมิน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๕.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔-๒๕.

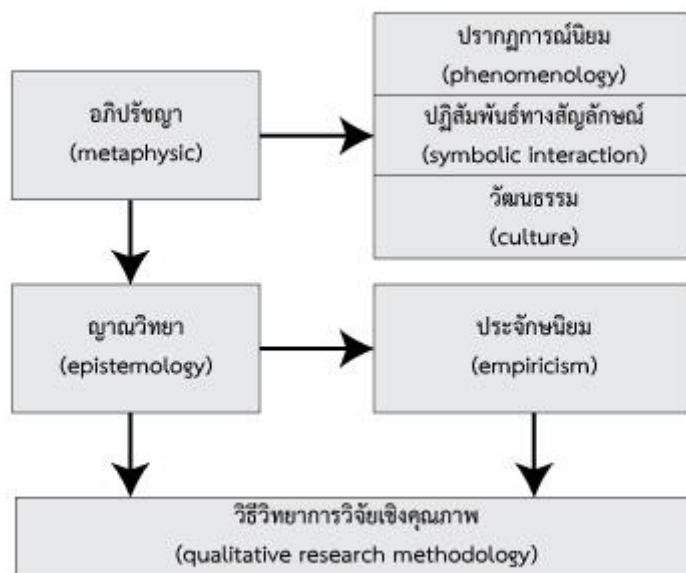
อธิบายตีความหมายพฤติกรรมการใช้ปุ๋ย และยาฆ่าแมลงของชาวนาไทยว่าเป็นเพราะชาวนายังขาดความรู้ ถูกหลอกให้ใช้ตามการโฆษณาชวนเชื่อ หรือไม่ตระหนักในผลเสียของการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงที่จะมีต่อพื้นดิน ตลอดจนตัวชาวนาเอง ซึ่งเป็นคำอธิบายตามมุมมองของนักวิจัย คำอธิบายทำนองนี้อาจจะผิด ถ้าหากนักวิจัยได้ไปพูดคุยซักถามชาวนาถึงสาเหตุการกระทำดังกล่าวก็จะพบว่าชาวนาทราบดีถึงผลเสียของการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง แต่ที่ชาวนายังเลือกกระทำเช่นนี้ เป็นเพราะต้องการเร่งให้ได้ผลผลิตให้ทันกับการขายข้าวเพื่อนำเงินที่ได้ไปชำระหนี้ธนาคาร เพื่อการเกษตรและสหกรณ์ แล้วกู้ยืมเงินงวดใหม่มาใช้ในรอบปีการผลิตข้าวต่อไป จะเห็นว่า การให้ความหมายต่อพฤติกรรมการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงของชาวนาไทยและนักวิจัย แตกต่างกัน นั่นคือ ความจริงในเรื่องนี้ (การใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง) แตกต่างไปตามการ ให้ความหมายของแต่ละบุคคล

๒. ปฏิสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ (symbolic interaction) พื้นฐานความเชื่อกลุ่มนี้ คล้ายๆ กับกลุ่มแรกในแง่ที่ว่า พฤติกรรมของมนุษย์ล้วนมีความหมายเป็นตัวกำหนดให้ แสดงออกมา แต่มีความแตกต่างในประเด็นที่ว่าบุคคลใดๆ แสดงพฤติกรรมออกมาเป็นเพราะบุคคลได้มาอยู่ร่วมกันมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันจนกระทั่งเกิดการเรียนรู้ยอมรับว่าพฤติกรรมใดที่กลุ่มบุคคลนั้นๆ คาดหวังให้สมาชิกในกลุ่มกระทำหรือไม่กระทำ ถ้าหากบุคคลใดบุคคลหนึ่งแสดงพฤติกรรมออกมาแล้วไม่ตรงกับความคาดหวังของกลุ่มบุคคลนั้นๆ จะไม่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มบุคคลนี้ บุคคลผู้ซึ่งแสดงพฤติกรรมดังกล่าวจะเกิดการเรียนรู้ว่าไม่ควรแสดงพฤติกรรมเช่นนั้นอีก นั่นคือ การให้ความหมายของการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมนั้นถูกกำหนดขึ้นมาจากการเรียนรู้ยอมรับร่วมกันของกลุ่มบุคคลหนึ่งๆ ยกตัวอย่างเช่น การที่บุคคลหนึ่งๆ เลือกการแต่งกายหลายลักษณะตามโอกาสเข้าร่วมกิจกรรม (เช่น แต่งกายไปทำบุญ ที่วัด ไปเที่ยว และไปทำนา) หรือการใช้คำพูดของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยคนหนึ่ง เมื่อพูดกับเพื่อนสนิทสมัยที่เรียนด้วยในระดับชั้นมัธยมศึกษา หรือกับเพื่อนอาจารย์ในที่ทำงานเดียวกัน และกับลูกศิษย์ย่อมแตกต่างกันทำนองนี้เป็นต้นจะเห็นได้ว่าพฤติกรรม การแต่งกายหรือการพูดล้วนได้รับการกำหนดคาดหวังจากกลุ่มบุคคลต่างๆ ให้กระทำทั้งสิ้น

๓. วัฒนธรรม (culture) สำนักคิดนี้อธิบายว่า พฤติกรรมของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นในระดับตัวบุคคลหรือระดับกลุ่มจะมีความหมายหรือเป็นจริงอย่างไรขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด กล่าวคือ พฤติกรรมเดียวกันถ้าปรากฏในต่างวัฒนธรรมจะมีความหมายแตกต่างกัน ดังนั้น การศึกษาทำความเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ทั้งที่เป็นพฤติกรรมส่วนบุคคลและพฤติกรรมทางสังคมจึงต้องทำความเข้าใจวัฒนธรรมที่บุคคลนั้นเกิดและอาศัยอยู่จึงจะอธิบาย พฤติกรรมดังกล่าวได้ถูกต้อง อาทิพฤติกรรมการมีภรรยาหลายคนของผู้ชายตะวันตกกับ ผู้ชายตะวันออกหรือผู้ชายไทยในสังคมปัจจุบันกับในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นแม้จะเป็นพฤติกรรมเดียวกันแต่ก็เห็นว่าพฤติกรรมนี้จะได้รับการตีค่ายอมรับต่างกันเมื่อเกิดในต่างวัฒนธรรมยุคสมัย

ที่กล่าวมาเป็นพื้นฐานทางปรัชญาในส่วนที่เกี่ยวกับอภิปรัชญาหรือพื้นฐานความเชื่อที่ช่วยอธิบายว่าอะไรคือความจริง สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับวิธีการค้นพบความจริงที่เป็นตัวกำหนดวิธีวิทยาเชิงคุณภาพนั้นเชื่อว่าต้องอาศัยช่องทางหรือประสาทสัมผัสทั้งห้าเช่นกันนั่นคือ ยืนอยู่บนพื้นฐานปรัชญาประจักษ์นิยม (empiricism) เช่นกัน แต่ไม่เชื่อว่าข้อมูลของความจริงที่รับผ่าน

ประสาทสัมผัสทั้งห้านี้จะต้องกำหนดแรงแบบวัดค่าเป็นตัวเลขจำนวนเสมอไป นั่นคือ ความจริงที่รับผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้านี้มีใช้จำนวนหรือตัวเลขเท่านั้นที่เป็นความจริงแต่ยังมีข้อมูลอื่นที่มีใช้ตัวเลขหากว่าก็ยังเป็นความจริงได้ด้วยเช่นกัน พื้นฐานปรัชญาที่ทำให้เกิดวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพสามารถสรุปได้ตามภาพที่ ๒.๒ ดังนี้

ภาพที่ ๒.๒ แสดงพื้นฐานทางปรัชญาของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ^๗

๑.๒ ลักษณะและคำสำคัญ

รัตนะ บัวสนธ์^๘ ได้กล่าวลักษณะและคำสำคัญของวิธีวิทยาการเชิงคุณภาพ (qualitative research methodology) ไว้ว่า ในการดำเนินงานวิจัยที่ใช้วิธีวิทยาการเชิงคุณภาพ สำหรับการศึกษาความรู้ความจริงนั้น เมื่อนักวิจัยมีความสงสัยใคร่รู้คำตอบ(หรือปัญหาการวิจัย) จะมีการดำเนินงานเพื่อหาคำตอบตามลำดับ ได้แก่ ๑) การสังเกตเก็บรวบรวมข้อมูล ๒) การวิเคราะห์จัดหมวดหมู่ข้อมูล ๓) การสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัยจากข้อมูล ๔) การรายงานความรู้ความจริงที่จัดหมวดหมู่หรือทฤษฎีจากพื้นที่ (grounded theory) ขั้นตอนเหล่านี้แสดงได้ดังภาพที่ ๒.๓ ดังนี้

^๗ รัตนะ บัวสนธ์, วิธีการเชิงผสมผสานสำหรับการวิจัยและประเมิน, หน้า ๒๘.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔-๒๔.

ภาพที่ ๒.๓ แสดงลักษณะการดำเนินงานวิจัยที่ใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ^๙

นอกจากขั้นตอนการดำเนินงานที่เป็นลักษณะสำคัญของวิธีวิทยาการเชิงคุณภาพแล้ว ยังมีประเด็นต่างๆ ที่สะท้อนถึงลักษณะสำคัญของวิธีวิทยาดังกล่าว ดังตารางที่ ๒.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ แสดงลักษณะสำคัญหรือจุดมุ่งเน้นของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ

ลำดับที่	ประเด็น	ลักษณะสำคัญ/จุดมุ่งเน้น
๑	วิธีการทางวิทยาศาสตร์	๑. ใช้วิธีการอุปนัยหรือแสวงหาความรู้จากล่าง ขึ้นบน ๒. นักวิจัยมุ่งสร้างสมมติฐานใหม่ๆ และ ทฤษฎีจากพื้นที่ในขณะที่ทำการเก็บ รวบรวมข้อมูลในภาคสนาม
๒	มุมมองเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์	พฤติกรรมมีความลึกลับเป็นพลวัตขึ้นอยู่กับสถานการณ์ สังคม บริบท และตัวบุคคลนั้น
๓	ลักษณะร่วมของวัตถุประสงค์การวิจัย	พรรณนา อธิบาย และบุกเบิกค้นหา
๔	จุดเน้น	มุมมองกว้างและลึก มุ่งอธิบาย ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างลุ่มลึก
๕	ธรรมชาติของการสังเกต สอบวัด	ศึกษาพฤติกรรมภายใต้สถานการณ์ที่เป็นตาม ปกติ ธรรมชาติ หรือภายใต้บริบทที่พฤติกรรมนั้นปรากฏ

^๙ รัตน์ บัณฑิต, วิธีการเชิงผสมผสานสำหรับการวิจัยและประเมิน, หน้า ๒๙.

ลำดับที่	ประเด็น	ลักษณะสำคัญ/จุดมุ่งเน้น
๖	ธรรมชาติของความรู้ความจริงที่ได้	เป็นอัตนัย ส่วนบุคคล ตามโครงสร้างทางสังคม
๗	แบบฟอร์ม/ลักษณะการเก็บข้อมูล	รวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (สัมภาษณ์ระดับลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม บันทึกภาคสนาม และแบบสอบถามปลายเปิด) นักวิจัย คือเครื่องมือสำคัญในการเก็บข้อมูล
๘	ธรรมชาติของข้อมูล	คำพูด จินตนาการ เหตุการณ์
๙	การวิเคราะห์ข้อมูล	ค้นหาแบบแผน แก่นเรื่อง และลักษณะ ภาพรวมของปรากฏการณ์หรือสิ่งที่ทำการศึกษา จัดหมวดหมู่
๑๐	ผลหรือข้อค้นพบ	ข้อค้นพบที่เฉพาะเจาะจง สะท้อนความเป็นตัวแทนจากมุมมองของคนใน
๑๑	ลักษณะรายงานขั้นสุดท้าย	การพรรณนาเล่าเรื่องภายใต้บริบทหนึ่งๆ การยกคำพูดข้อความหรือภาพประกอบที่ได้จากการเก็บข้อมูลมาประกอบการ เขียนรายงาน

จากตารางที่ ๒.๑ จะเห็นว่า เมื่อดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีวิทยาเชิงคุณภาพนั้น ตัวนักวิจัยก็คือเครื่องมือเก็บข้อมูล ซึ่งเทคนิควิธีที่ใช้เก็บข้อมูลมักจะใช้การสังเกตการณ์สัมภาษณ์ เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วจึงวิเคราะห์สร้างข้อสรุปด้วยการให้เหตุผลแบบสรุปอุปนัยจากข้อมูลให้เป็นความรู้ความจริงที่มีลักษณะร่วมกันหรือเป็นแบบแผนที่เรียกกันว่า ทฤษฎีจากพื้นที่ (หรือบางทีก็เรียกว่า ทฤษฎีฐานราก) ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวนี้มีความเป็นจริงภายใต้บริบทหรือ โครงสร้างทางสังคมชุมชนหนึ่งๆ และอาจแปรเปลี่ยนไปได้ตามบริบทของตัวบุคคลและสังคม ที่เปลี่ยนแปลงไป ในการทำวิจัยด้วยวิธีวิทยาเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อที่จะพรรณนาและอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมหรือพฤติกรรมส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นรวมทั้งเพื่อค้นหารวบรวมความสัมพันธ์ทางปรากฏการณ์ย่อยๆ ภายใต้ปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษานั้น ทั้งนี้การเขียนรายงานผลการวิจัยจะมีลักษณะการเขียนแบบพรรณนาเล่าเรื่องที่เกิดขึ้น โดยอาจมีการยกคำพูดหรือข้อความต่างๆ ที่ได้จากการเก็บในภาคสนามรวมทั้งใส่ภาพถ่ายจากภาคสนามสอดแทรกเข้ามาในรายงานเป็นระยะๆ ด้วย

การวิจัยที่ใช้วิธีวิทยาเชิงคุณภาพดำเนินงานนั้นก็จะมีคำศัพท์เฉพาะที่ใช้สื่อความหมาย ในแวดวงวิชาการเดียวกันเช่นเดียวกันกับแวดวงวิชาการวิจัยที่ใช้วิธีวิทยาเชิงปริมาณดำเนินงาน คำศัพท์เฉพาะที่สำคัญเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายอันปรากฏในเอกสารตำราที่ว่าด้วยวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพแสดงได้ตามตารางที่ ๒.๒ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๒ แสดงคำศัพท์เฉพาะที่สำคัญของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ

ลำดับที่	รายการคำ	ความหมาย/ลักษณะ
๑	ปรากฏการณ์นิยม (phenomenologism)	ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความหมายอยู่เบื้องหลังการแสดงพฤติกรรม ซึ่งมีลักษณะ ลึ้นไหล มีความเป็นพลวัตเป็นไปตามบริบท
๒	วิธีอุปนัย (induction method)	วิธีการสรุปหาความรู้ความจริงจากการนำ ข้อมูลย่อยๆ หลายส่วนมาสรุปเป็นลักษณะร่วมกัน หรือเป็นชุดของข้อความ (หรือทฤษฎี) ที่ช่วยอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ทำการศึกษา
๓	๑. ความน่าเชื่อถือได้ (credibility) ๒. การถ่ายโยง (transferability) ๓. ความเกี่ยวข้อง (dependability) ๔. การยืนยันมั่นใจ (confirmability) (Lincoln and Guba, 1985)	๑. ความสามารถในการอธิบาย ดีความปรากฏการณ์ที่ศึกษาสอดคล้องกับความคิด มุมมองของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่แสดงพฤติกรรม หรือปรากฏการณ์ทางสังคมนั้น (หรือที่เรียกว่ามุมมองจากคนใน) ๒. การสรุปความเป็นนัยทั่วไปทางธรรมชาติ (Naturalistic generalization, stake: 1978: 6) หมายถึง การสรุปผลวิจัยหรือ ประเมินที่ได้รับภายใต้บริบทที่ทำการศึกษา ไปยังบริบทหนึ่งๆ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ๓. ปรากฏการณ์หรือสิ่งต่างๆ ที่ได้รับการวิจัยหรือประเมินแต่ละครั้งภายใต้บริบทเดิม มีความสอดคล้องซึ่งกันและกัน ๔. ผลการวิจัยหรือผลการประเมินมีกระบวนการที่สามารถช่วยตรวจสอบยืนยัน ว่ามีความถูกต้อง
๔	ความเป็นองค์รวม (holistic)	การศึกษาเพื่อทำการอธิบาย ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมในลักษณะเป็นความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทั้งหมด ทั้งในเชิงสาเหตุ และผลต่อเนื่องกันทุกๆ ระบบ ความสัมพันธ์ ย่อยในระบบใหญ่ของปรากฏการณ์ทางสังคมนั้น โดยไม่มุ่งแยกพิจารณาศึกษาความสัมพันธ์ เป็นส่วนย่อยๆ จากกัน

๑.๓ เทคนิคและวิธีการใช้

รัตนะ บัวสนธ์^{๑๐} ได้กล่าวเทคนิคและวิธีการใช้ของวิธีวิทยาการเชิงคุณภาพ (qualitative research methodology) ไว้ว่า การวิจัยที่ใช้วิธีวิทยาเชิงคุณภาพเป็นพื้นฐานดำเนินงานนั้น ก็มีเทคนิควิธีการต่างๆ ได้แก่

๑. การศึกษารายกรณี (case study) การศึกษารายกรณี หมายถึง การเลือกศึกษาจากหน่วยที่ต้องการศึกษาเพียงหน่วยเดียวซึ่งคำว่าหน่วยในที่นี้อาจหมายถึงบุคคลองค์กรชุมชนช่วงเวลาสถานการณ์ก็ได้ อาทิ นักวิจัยทำการศึกษากลุ่มคนใดกลุ่มหนึ่งเพื่อต้องการอธิบายทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง ของชุมชนนั้นตั้งแต่แรกก่อตั้งจนกระทั่งปัจจุบัน หรือนักวิจัยเลือกทำการศึกษาโรงเรียนใด โรงเรียนหนึ่งเพื่อต้องการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการศึกษา หรือการจัดการเรียน การสอนของโรงเรียนนั้นทุกแง่มุม ในการดำเนินงานวิจัยแบบศึกษารายกรณีนี้ นักวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจอย่างลุ่มลึกรอบด้านต่อกรณีที่ศึกษานั้น

๒. การศึกษาพหุกรณี (multiple case study) การศึกษาพหุกรณี หมายถึง การวิจัยที่นักวิจัยเลือกศึกษากับบุคคล สถานการณ์หรือเหตุการณ์ตั้งแต่ ๒ กรณีขึ้นไป ซึ่งต่างจากการศึกษารายกรณีตรงที่มีกรณีที่ศึกษามากกว่า ๑ กรณี แต่ทำการศึกษาในประเด็นปัญหาเดียวกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการศึกษาที่ มากกว่า ๑ รายกรณีนั่นเอง เช่น นักวิจัยต้องการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะการบริหารจัดการศึกษา เลือกโรงเรียนเพื่อศึกษาก่อนหนึ่งโรงเรียน เมื่อได้ผลเป็นประการใด ก็เลือกอีกโรงเรียนหนึ่งซึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาเหมือนกัน มีลักษณะคล้ายคลึงทั้งด้านขนาดโรงเรียนและสภาพแวดล้อม (อาทิ ขนาดของชุมชน ฐานะเศรษฐกิจของผู้ปกครอง และ การประกอบอาชีพ เป็นต้น) เพื่อศึกษาในประเด็นเดียวกันหรืออาจเลือกโรงเรียนมาพร้อมกัน ครั้งเดียว ๒ โรงเรียนแล้วศึกษาในประเด็นเดียวกันก็ได้ การวิจัยที่ใช้การศึกษาแบบพหุกรณีนี้ จะใช้เมื่อมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างชุดของข้อสรุปหรือองค์ความรู้ร่วมกันเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ศึกษา (หรือทฤษฎีจากพื้นที่) และยังต้องการศึกษาส่วนที่แตกต่างกันระหว่างกรณี que เลือกมาทำการศึกษาอีกด้วย

๓. การศึกษาพหุสถานที่ (multiple site study) ในกรณีที่นักวิจัยออกแบบแผนดำเนินการวิจัยโดยใช้พื้นที่ต่างกันมากกว่า ๑ พื้นที่ เพื่อศึกษาปัญหาการวิจัยเดียวกัน โดยในแต่ละพื้นที่ที่ศึกษานั้นยังศึกษาจากบุคคลที่มากกว่า ๒ คนขึ้นไป ทั้งนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์การวิจัยต้องการพัฒนาทฤษฎีใดๆ เกี่ยวกับปัญหาการวิจัยนั้น ลักษณะดำเนินการวิจัยเช่นนี้เรียกว่า การศึกษาพหุสถานที่ หรือบางครั้งก็มีผู้เรียกว่า การศึกษาเฉพาะกรณีหลายพื้นที่ (multisite case studies) หรือการศึกษาพหุพื้นที่พหุกรณี (Multiple Site and Subject Studies) แต่ไม่ว่าจะเรียกอย่างไรก็ตาม การศึกษาแบบนี้ มีแนวคิดการดำเนินงานคล้ายกับการศึกษาพหุกรณี นั่นคือ มีกรณี que เลือกศึกษามากกว่า ๑ กรณี แต่มีความแตกต่างกันตรงที่ทั้ง ๒ กรณีนี้มีบริบททางพื้นที่ที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยที่นักวิจัยต้องการศึกษาว่าบริบทด้านพื้นที่ที่แตกต่างกันนี้จะผลเกี่ยวข้องกับกรณี que ศึกษาอย่างน้อยเพียงไรยกตัวอย่างเช่นนักวิจัยต้องการศึกษาการจัดการศึกษาและการจัดการเรียน การ

^{๑๐} รัตนะ บัวสนธ์, วิธีวิทยาการเชิงผสมผสานสำหรับการวิจัยและประเมิน, หน้า ๓๒-๓๖.

สอนของโรงเรียนระดับชั้นประถมศึกษา นักวิจัยก็เลือกโรงเรียนเพื่อทำศึกษา ๒ โรงเรียน โดยที่โรงเรียนแรกตั้งอยู่ในเขตชุมชนชนบท แต่อีกโรงเรียนหนึ่งตั้งอยู่ในเขตเทศบาล การวิจัย ที่ใช้การศึกษาแบบพหุสถานที่นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างทฤษฎีจากพื้นที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ ที่ศึกษาและยังต้องการศึกษาส่วนที่แตกต่างกันระหว่างพื้นที่ที่เลือกมาศึกษาอีกด้วยเช่นกัน

๔. การศึกษาเอกสาร (documentary study) การวิจัยด้วยวิธีวิทยาเชิงคุณภาพอาจใช้เทคนิควิธีการศึกษาจากเอกสารบันทึกเรื่องราว เหตุการณ์ต่างๆ ที่บุคคลหรือองค์การหนึ่งๆ ทำการบันทึกไว้ อาทิ สมุดหมายเหตุประจำวัน ของโรงเรียนหนังสือแต่งเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์รายงานประจำปีของหน่วยงาน บันทึกประจำวัน จดหมาย เป็นต้น ในการศึกษาเอกสารนั้นนักวิจัยเป็นผู้กำหนดประเด็นที่ศึกษา หลังจากนั้นจึงอ่านเอกสารอย่างละเอียดพร้อมกับบันทึกจดหมวดหมู่เนื้อหาสาระที่ได้ จากการอ่าน แล้วจึงวิเคราะห์สรุปเชื่อมโยงเนื้อหาสาระที่ได้ เขียนนำเสนอรายงานการศึกษาตามประเด็นที่กำหนด ซึ่งลักษณะการดำเนินงานเช่นนี้คล้ายคลึงกับการที่นักวิจัยทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องนั่นเอง แตกต่างแต่เพียงว่า การศึกษาเอกสารในที่นี้มีใช้เอกสารสำหรับ ใช้ในการทบทวนวรรณกรรม หากแต่เอกสารที่ศึกษาเป็นแหล่งข้อมูลเพื่อการศึกษาและผลที่ได้จากการศึกษาเอกสารเป็นผลการวิจัยนั่นเอง

๕. การศึกษาประวัติชีวิต (life history study) เทคนิควิธีการศึกษาประวัติชีวิตจัดเป็นเทคนิควิธีหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพ นักวิจัยศึกษาประวัติชีวิตเพื่อต้องการทราบถึงพัฒนาการของบุคคลนั้นๆ ในแต่ละช่วงชีวิต ว่ามีพัฒนาการอย่างไรมีปัจจัยใดที่สำคัญเกี่ยวข้องหล่อหลอมบุคคลดังกล่าวทั้งด้านบุคลิกภาพ ชีวิตส่วนตัว ชีวิตการทำงาน และศึกษาว่าบุคคลนี้ได้กระทำสิ่งใดที่เป็นผลทั้งทางตรงหรือทางอ้อม ต่อบุคคลรอบข้าง หรือต่อองค์กร หน่วยงานบ้าง กล่าวคือ การศึกษาประวัติชีวิตนั้นเป็น การศึกษา ๒ มิติใหญ่ ๆ คือ อิทธิพลของปัจจัยโดยรอบที่มีต่อพัฒนาการของบุคคลในทุก ๆ ด้าน และอิทธิพลของบุคคลที่มีต่อปัจจัยโดยรอบในแต่ละช่วงชีวิต ทั้งนี้การศึกษาประวัติชีวิต อาจกระทำในลักษณะที่เรียกว่า ชีวประวัติ (biography) อัตชีวประวัติ (autography) และ กึ่งอัตชีวประวัติ (auto-biography) ก็ได้

๖. การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) เทคนิควิธีการสนทนากลุ่มนิยมนำมาใช้อย่างแพร่หลายทั้งในการดำเนินงานวิจัย ซึ่งอาจจะนำมาใช้ในฐานะเป็นวิธีการหลักเพียงวิธีเดียวหรือใช้ในฐานะเป็นเทคนิควิธีหนึ่งร่วมกับเทคนิควิธีอื่นๆ ในการดำเนินงานวิจัยหรือการประเมินการสนทนากลุ่มเป็นเทคนิควิธีการที่เป็นส่วนผสมของการสัมภาษณ์แบบรายบุคคล (individual interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีการที่ช่วยประหยัดเวลาการดำเนินงานวิจัยที่จะต้องเข้าไปอยู่ในภาคสนามเป็นเวลานาน นักวิจัยนิยมใช้เทคนิควิธีการสนทนากลุ่มเมื่อต้องการศึกษาเกี่ยวกับความคิดเห็นของกลุ่มบุคคลหนึ่งๆ ที่เลือกสรรมาจำนวนหนึ่ง โดยที่บุคคลกลุ่มนี้เป็นผู้ที่มีความรู้หรือ สามารถแสดงความคิดเห็นในเรื่องที่ต้องการศึกษาเป็นอย่างดี ในการแสดงความคิดเห็นนั้น นักวิจัยมีประเด็นคำถามกระตุ้นให้บุคคลแต่ละบุคคลในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นนั้นๆ อย่างทั่วถึง และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันอย่างกว้างขวางหรือที่เรียกว่า ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ (interaction) มีความเป็นพลวัต (dynamic) ของกลุ่มให้มากที่สุด ผลจากความ

คิดเห็น รวมทั้งอาชีพการงานของแต่ละบุคคลในกลุ่มได้รับการสรุปตีความตามประเด็น ที่ศึกษาตามลำดับทั้งที่เป็นความคิดเห็นที่สอดคล้องร่วมกันและความคิดเห็นที่แตกต่างออกไป จากกลุ่ม ยกตัวอย่างเช่นนักวิจัยต้องการศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนอาชีพของชาวนาไทย ในแต่ละครอบครัวนักวิจัยคัดเลือกชาวนาในแต่ละครอบครัวมาจำนวนหนึ่ง(มักจะใช้จำนวน ประมาณ ๖-๑๓ คนต่อครั้งการสนทนา) แล้วสนทนาตามประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับกระบวนการ ปรับเปลี่ยนอาชีพจากชาวนาเป็นอาชีพอื่นๆ ว่ามีโอกาสมากน้อยเพียงไรและขึ้นอยู่กับปัจจัย ไตบ้าง เป็นต้น

๗. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เทคนิควิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจัดเป็นการดำเนินงานวิจัยที่มีพื้นฐาน มาจากวิธีวิทยาเชิงคุณภาพ ซึ่งหมายถึง การดำเนินงานแก้ปัญหาหรือพัฒนางานที่ปฏิบัติ โดยอาศัยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมาร่วมดำเนินงานตั้งแต่ขั้นตอนแรกของกระบวนการวิจัย (คือ ขั้นตอนการวิเคราะห์ กำหนดปัญหา) จนกระทั่งขั้นสุดท้าย (คือ การสะท้อนกลับและการเขียน รายงานวิจัย) เทคนิควิธีการวิจัยแบบนี้จะจำแนกกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ นักวิจัย (researcher) นักพัฒนา (developer) และชาวบ้านหรือผู้ปฏิบัติงาน (practitioner) ซึ่งบุคคลทั้ง ๓ กลุ่มนี้มีโลกทัศน์ มุมมอง และความเชี่ยวชาญต่องานที่ปฏิบัติต่างกันและมีข้อจำกัดต่างกัน โดยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเน้นมุ่งให้บุคคลทั้ง ๓ ฝ่าย มีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานร่วมกัน เป็นการเรียนรู้ทั้งในแง่ความแตกต่าง การให้การยอมรับซึ่งกันและกัน และเรียนรู้ในความรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัยและปฏิบัติงานร่วมกัน ดังนั้น ด้วยกระบวนการทำงานวิจัยตามที่กล่าว บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องจึงต้องเข้ามา มีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนแนวคิดและวิธีปฏิบัติงานซึ่งกันและกันตลอดเวลาของกระบวนการวิจัย ซึ่งลักษณะเช่นนี้คือการให้ความสำคัญกับบุคคล โดยบุคคลที่กล่าวนี้อยู่เป็นเครื่องมือวิจัย ไปในตัวด้วยกัน

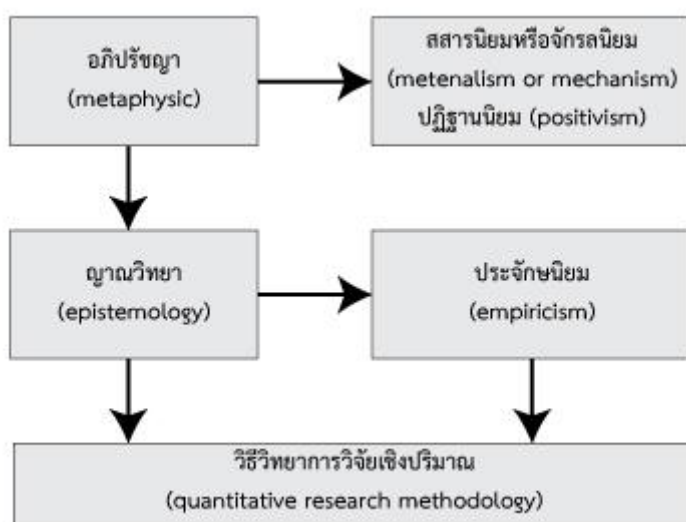
๒. วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative methodology)

๒.๑ พื้นฐานทางปรัชญา

รัตนะ บัวสนธ์^{๑๑} ได้กล่าวพื้นฐานทางปรัชญาของวิธีวิทยาการเชิงปริมาณ (quantitative research methodology) ไว้ว่าปรัชญา (philosophy) คือ ชุดของความเชื่อที่มนุษย์ใช้สำหรับค้นหาคำตอบให้กับสิ่งที่สงสัย โดยที่สิ่งซึ่งมนุษย์สงสัยนั้นก็แยกเป็น ๓ หมวดใหญ่ คือ ๑) สงสัยว่าความจริงของ เอกภพ (universe) หรือสรรพสิ่งต่างๆ นั้นคืออะไรกันแน่ ๒) สงสัยว่าจะมีวิธีการเข้าถึง ค้นพบความจริงนั้นได้อย่างไร และ ๓) ความดี ความงามคืออะไร การสงสัยในหมวดที่ ๑ เรียกกันว่า อภิปรัชญา (metaphysics) หมวดที่ ๒ เรียกว่า ญาณวิทยา (epistemology) และหมวดที่ ๓ เรียกว่า คุณวิทยา (axiology) ชุดความเชื่อสำหรับหาคำตอบให้กับสิ่งที่สงสัยใน ๓ หมวดนี้ ก็แตกต่างกันไปและ เป็นตัวกำหนดวิธีวิทยาการวิจัยที่แตกต่างกันอีกด้วย กล่าวสำหรับปรัชญาที่เป็นตัวกำหนด ก่อเกิดวิธีวิทยาเชิงปริมาณนั้น ในแง่ของอภิปรัชญาคือความเชื่อที่ว่า ความจริงของจักรวาลหรือสิ่งต่างๆ คือสสารหรือจักรกล ซึ่งความเชื่อทำนองนี้เรียกว่า สสารนิยมหรือจักรกลนิยม

^{๑๑} รัตนะ บัวสนธ์, วิธีการเชิงผสมผสานสำหรับการวิจัยและประเมิน, หน้า ๑๖-๑๗.

(materialism or mechanism) อันเป็นต้นแบบของความเชื่อว่า ความจริงดังกล่าวมีระบบ กฎเกณฑ์ที่ชัดเจนคงที่ และสามารถจำแนกแจกกันวัดค่าเป็นค่าตัวเลขได้ปรัชญาหรือความเชื่อ เกี่ยวกับความจริงที่เป็นต้นกำเนิดของวิธีวิทยาการเชิงปริมาณคือ สสารนิยมหรือจักรกลนิยม และปฏิฐานนิยม (positivism) ซึ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับความจริงที่อธิบายโดยสังเขปได้ว่า “ความจริงของเอกภพหรือสรรพสิ่งทั้งหลายก็คือสสารหรือวัตถุที่มีความสัมพันธ์เกาะเกี่ยวกันอย่างเป็นระบบ มีกฎเกณฑ์คงที่ และสามารถทำการจำแนกลดทอน (reduce) สสาร หรือวัตถุและระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวเพื่อทำการศึกษาวัดค่าเป็นตัวเลขได้” เมื่อในแง่ อภิปรัชญาซึ่งเชื่อว่าความจริงเป็นดังที่กล่าวนั้นวิธีการที่ใช้สำหรับการเข้าถึง ค้นหาความจริง หรือญาณวิทยา ก็คือความเชื่อที่ว่า ความจริงสามารถค้นพบได้โดยการใช้ประสาทสัมผัสที่ ผ่านทวาร (channel) ทั้งห้า หรือที่มักเรียกกันทั่วไปว่า ประสาทสัมผัสทั้งห้า (อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง) ความเชื่อเกี่ยวกับการค้นพบเข้าถึงความจริงในลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า ประจักษ์นิยม (empiricism) ซึ่งมีสาระว่า “อะไรก็ตามที่จะยอมรับว่าเป็นความจริงได้นั้น ถ้าหากใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้าเป็น ช่องทางการค้นพบได้ สิ่งนั้นก็เชื่อได้ว่าเป็นความจริง” ดังนั้น การค้นพบความจริงภายใต้ญาณวิทยานี้จึงอาศัยประสาทสัมผัสทั้งห้าเป็น ช่องทางหรือกลไกในการค้นพบด้วยเหตุนี้เองวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณจึงต้องอาศัย ประสาทสัมผัสทั้งห้าเป็นช่องทางในการรับรู้ข้อมูลต่างๆ จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่า ในทางพื้นฐานปรัชญาที่เป็นบ่อเกิดของวิธีวิทยาการวิจัย เชิงปริมาณก็คือ อภิปรัชญา สสารนิยมหรือจักรกลนิยม และปฏิฐานนิยม ญาณวิทยา ประจักษ์นิยม สามารถสรุปได้ตามภาพที่ ๒.๔ ดังนี้

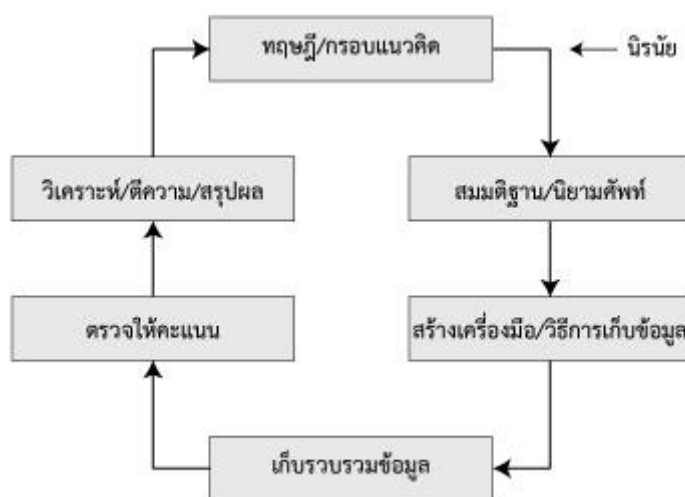

ภาพที่ ๒.๔ แสดงพื้นฐานทางปรัชญาของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ^{๑๒}

^{๑๒} รัตน์ บัสนันท์, วิธีการเชิงผสมผสานสำหรับการวิจัยและประเมิน, หน้า ๑๗.

๒.๒ ลักษณะและคำสำคัญ

รัตนะ บัวสนธ์^{๑๓} ได้กล่าวลักษณะและคำสำคัญของวิธีวิทยาการเชิงปริมาณ (quantitative research methodology) ไว้ว่าการวิจัยที่ใช้วิธีวิทยาเชิงปริมาณในการดำเนินการนั้นมีขั้นตอนตามลำดับ ได้แก่ ๑) การกำหนดกรอบแนวคิด (ซึ่งมักได้มาจากทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง) ในการศึกษา ๒) การ กำหนดสมมติฐาน นิยามตัวแปร หรือประเด็นที่จะทำการศึกษา ๓) การสร้างหรือเลือกใช้ เครื่องมือวิธีการเก็บข้อมูล ๔) การเก็บข้อมูลตามตัวแปรหรือประเด็นนั้นๆ ๕) การตรวจให้คะแนนหรือกำหนดค่าตัวเลขให้ข้อมูล ๖) การวิเคราะห์ด้วยวิธีทางสถิติ ตีความ สรุปผล การ ทดสอบมาตรฐาน ซึ่งนำไปสู่การได้ความรู้ความจริง และอยู่ในรูปของกฎ (law) และทฤษฎีใหม่ต่อไป สามารถสรุปได้ตามภาพที่ ๒.๕ ดังนี้

ภาพที่ ๒.๕ แสดงลักษณะการดำเนินงานวิจัยที่ใช้วิธีวิทยาการเชิงปริมาณ^{๑๔}

นอกจากขั้นตอนการดำเนินงานต่างๆ ในภาพที่ ๒.๕ ที่แสดงถึงลักษณะสำคัญของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณแล้ว ถ้าหากจำแนกพิจารณาลักษณะสำคัญตามประเด็นต่างๆ แล้วสามารถสรุปได้ดังตารางที่ ๒.๓

ตารางที่ ๒.๓ แสดงลักษณะสำคัญหรือจุดมุ่งเน้นของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ

^{๑๓} รัตนะ บัวสนธ์, วิธีวิทยาการเชิงปริมาณสำหรับการวิจัยและประเมิน, หน้า ๑๘-๒๒.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

ลำดับที่	ประเด็น	ลักษณะสำคัญ/จุดมุ่งเน้น
๑	วิธีการทางวิทยาศาสตร์	๑. ใช้วิธีการนิรนัย หรือแสวงหาความรู้ จากบนลงล่าง ๒. นักวิจัยมุ่งเน้นการทดสอบสมมุติฐาน หรือ ทฤษฎีจากการอาศัยข้อมูลต่างๆ
๒	มุมมองเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์	พฤติกรรมมีระบบสม่ำเสมอและสามารถ ทำนายได้
๓	ลักษณะร่วมของวัตถุประสงค์การวิจัย	พรรณนา อธิบาย ทำนายปรากฏการณ์ และควบคุม
๔	จุดเน้น	มุมมองแคบ ทดสอบสมมุติฐานที่กำหนด ไว้อย่างเจาะจง
๕	ธรรมชาติของการสังเกต สอบวัด	พยายามศึกษาพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ ภายใต้ง่อนไขควบคุมหรือจัดกระทำ
๖	ธรรมชาติของความรู้ความจริงที่ได้	มีความเป็นปรนัย ถูกต้องแม่นยำ ชัดเจน
๗	แบบฟอร์ม/ลักษณะการเก็บข้อมูล	ใช้เครื่องมือที่มีความแม่นยำ เทียบตรงใน การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ (อาทิ แบบสำรวจ รายการแบบทดสอบ แบบสอบถาม เป็นต้น)
๘	ธรรมชาติของข้อมูล	ตัวแปร จำนวน ตัวเลข
๙	การวิเคราะห์ข้อมูล	มุ่งหาความสัมพันธ์เชิงสถิติระหว่างตัวแปร
๑๐	ผลหรือข้อค้นพบ	สามารถสรุปอ้างอิงเชิงนัยทั่วไป
๑๑	ลักษณะรายงานขั้นสุดท้าย	รายงานเชิงสถิติ (อาทิ สหสัมพันธ์) ผลเปรียบเทียบค่าเฉลี่ย และรายงาน นัยสำคัญทางสถิติของประเด็นข้อค้นพบ

ลักษณะสำคัญๆ ของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณตามตารางที่ ๒.๓ นี้ จะเห็นว่าเป็น วิธีที่แสวงหาความรู้ความจริงตามหลักของวิธีการทางวิทยาศาสตร์(scientific method) โดยใช้หลักการแบบนิรนัย (deductive) เป็นเครื่องมือลงสรุปตีความข้อค้นพบ หลักตรรกะแบบนิรนัยคือการเริ่มต้นค้นหาความจริง โดยมีกรอบแนวคิดหรือกรอบเชิงทฤษฎีเป็นตัวกำหนด การตั้งสมมุติฐานเพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางเก็บรวบรวมข้อมูลทำการทดสอบสมมุติฐาน (ซึ่งนิรนัยมาจากทฤษฎี) ว่าเป็นไปตามที่ตั้งไว้หรือไม่ อย่างไร อันจะทำให้ได้ความรู้ความจริง ที่เป็นการทดสอบสมมุติฐานหรือทฤษฎีนั้นว่าเป็นจริงหรือไม่ตามภาพที่ ๒.๕ นั่นเอง

สำหรับความเชื่อหรือมุมมองเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์หรือปรากฏการณ์ทางสังคม นั้นวิธีวิทยาเชิงปริมาณขึ้นอยู่กับพื้นฐานความเชื่อว่าพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนก็ตามล้วนแต่มีสาเหตุเป็นตัวกำหนดให้แสดงพฤติกรรมเสมอๆ พฤติกรรม ไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ โดยไม่มีสาเหตุ (ความเชื่อนี้เรียกว่า ลิขิตนิยม : determinism) นอกจาก นั้นแล้วการเกิดขึ้นของพฤติกรรมมนุษย์ยังมีระบบมีความสม่าเสมอตามกฎสาเหตุแห่งความน่าจะเป็น (probabilistic cause) อีกด้วย ดังนั้น ในการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์จึงมุ่งไปสู่การค้นหาคำสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผล (causal relationship) ของพฤติกรรมดังกล่าว อันจะทำให้ได้กฎทางพฤติกรรม (behavioural law) ซึ่งนำไปสู่การทำนายและควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นรายบุคคลหรือกลุ่มบุคคลก็ตาม ด้วยเหตุนี้เองวัตถุประสงค์ ของวิธีวิทยาเชิงปริมาณในการวิจัยจึงมุ่งพรรณนา อธิบาย และควบคุมเป็นหลักโดยมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่การทำนายและควบคุมปรากฏการณ์ทางพฤติกรรมนั้นๆ เนื่องจากการศึกษาปรากฏการณ์ทางพฤติกรรมด้วยวิธีวิทยาเชิงปริมาณมุ่งไปที่การทดสอบสมมุติฐานซึ่งกำหนดไว้ล่วงหน้าอย่างชัดเจนเจาะจงแล้ว จึงทำให้มีมุมมองต่อการเกิดขึ้นของพฤติกรรมนั้น เท่านั้น โดยสาเหตุที่ศึกษาดังกล่าวนี้อาจถูกสร้างขึ้นและควบคุมเงื่อนไขต่างๆ เพื่อต้องการที่จะลงสรุปได้ว่า พฤติกรรมที่เกิดขึ้นเป็นเพราะสาเหตุที่สร้างขึ้นนั่นเอง จากลักษณะวิธีการดำเนินงานศึกษาเช่นนี้ เมื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทดสอบสมมุติฐานจึงต้องกำหนดตัวแปรและนิยามตัวแปรให้ชัดเจนเข้าใจตรงกัน (ซึ่งเรียกว่านิยามเชิงปฏิบัติการ) เพื่อประโยชน์ในการวัดค่าตัวแปรออกมาเป็นจำนวนตัวเลขที่สังเกตเห็นได้ทั่วกัน ทั้งนี้การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับตัวแปรนั้นๆ ก็จะต้องอาศัยเครื่องมือและวิธีการเก็บข้อมูลที่มี คุณสมบัติน่าเชื่อถือ อันประกอบไปด้วยความตรง (validity) ความเที่ยง (reliability) และความ เป็นปรนัย (objectivity) เป็นต้น ภายหลังเมื่อได้ข้อมูลมาแล้วก็จะนำข้อมูลนี้ (มีลักษณะเป็น จำนวนหรือตัวเลขซึ่งเรียกรวมๆ ว่า ข้อมูลเชิงปริมาณ) ไปวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติและ ผลการวิเคราะห์ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ของข้อมูลที่วัดมาจากตัวแปรต่างๆ ว่าตัวแปร หรือข้อมูลเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กันหรือไม่และมากน้อยเพียงใด เป็นไปตามหลักของความน่าจะเป็นเชิงสถิติสักเท่าใดข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติดังกล่าวนี้สามารถนำไปสรุปอ้างอิงเชิงนิรนัยทั่วไปสู่ประชากร (population) นั้นต่อไป ดังนั้น ความรู้ความจริง ที่ได้จากการวิจัยที่ใช้วิธีวิทยาเชิงปริมาณทำการศึกษาค้นหานี้จึงมีลักษณะมีความเป็นนัยทั่วไป (generalization) สูงในการนำไปใช้

วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณนั้นมักจะมีคำศัพท์เฉพาะ (technical term) ซึ่งเป็น คำสำคัญๆ ที่ใช้เขียนสื่อความเพื่อแสดงถึงความเชื่อและจุดยืนทางวิชาการจำนวนหนึ่ง ดังตารางที่ ๒.๔ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๔ แสดงคำศัพท์เฉพาะที่สำคัญของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ

ลำดับที่	รายการคำ	ความหมาย/ลักษณะ
๑	ปฏิฐานนิยม (positivism)	ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น อย่างมีระบบ แน่นอน สามารถศึกษาหาความสัมพันธ์เชิงระบบ ดังกล่าวได้ โดยอาศัยวิธีการทางสถิติ
๒	ลิขิตนิยม (determinism)	ความเชื่อ/ปรัชญาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นย่อมมี สาเหตุ มิได้เกิดขึ้นลอยๆ
๓	ประจักษ์นิยม (empiricism)	ความเชื่อเกี่ยวกับการค้นหาความรู้ ความจริงโดยอาศัย ประสาทสัมผัสทั้งห้า เป็นช่องทางรับรู้
๔	วิธีการทดลอง (experimental method)	วิธีการหาความจริงเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและ ผล โดยมีการสร้าง หรือจัดกระทำสาเหตุแล้วสังเกตผลที่ เกิดขึ้น จากสาเหตุที่สร้าง
๕	วิธีนิรนัย (deduction method)	วิธีการสรุปหาความรู้ความจริงโดยมีทฤษฎี หรือกฎซึ่งเป็น ชุดของความจริงที่มีลักษณะ มีความเป็นนัยทั่วไป (generalization) สูง รองรับ แล้วกำหนดสมมุติฐานหรือ ข้อความ ที่จะทดสอบมาจากทฤษฎีดังกล่าวเพื่อทำการ เก็บรวบรวมข้อมูลทดสอบสมมุติฐาน และทฤษฎีนั้นๆ
๖	ตัวแปร (variable)	การแปรเปลี่ยนค่าหรือการเปลี่ยนค่าของสิ่ง ที่ ทำการศึกษา
๗	ความตรง (validity) ความเที่ยง (reliability) ความเป็นปรนัย (objectivity)	คุณสมบัติที่บ่งบอกคุณภาพของเครื่องมือ เก็บข้อมูล ความตรง หมายถึง ความถูกต้อง แม่นยำ ความเที่ยง คือ ความคงเส้นคงวา ความสม่ำเสมอ และความเป็นปรนัย หมายถึง ความชัดเจนของเครื่องมือเมื่อใช้ เก็บข้อมูลจะ ทำให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง คงเส้น คงวา และชัดเจน
๘	ความตรงภายใน (internal validity) และความตรงภายนอก (external validity) ของการวิจัย	สิ่งบ่งบอกคุณภาพของงานวิจัยว่าผลการวิจัยถูกต้อง น่าเชื่อถือและสามารถนำไปใช้ สรุปอ้างอิงสู่ประชากรได้
๙	หลัก “Max Min Con”	หลักการที่ใช้สำหรับทำให้ผลการวิจัย หรือผลที่ได้รับเกิด ความตรงภายในและ ความตรงภายนอกให้มากที่สุด (Kerlinger, 1986)
๑๐	ความเป็นนัยทั่วไปในการสรุป อ้างอิง (generalization)	ผลการวิจัยที่ได้สามารถนำไปสรุปอ้างอิงสู่ ประชากรหรือ เงื่อนไขต่างๆ ที่มีลักษณะ เช่นเดียวกับกลุ่มตัวอย่างหรือ เงื่อนไขที่ทำการศึกษา

๒.๓ เทคนิคและวิธีการใช้

รัตน์ บัสนันท์^{๑๕} ได้กล่าวเทคนิคและวิธีการใช้ของวิธีวิทยาการเชิงปริมาณ (quantitative research methodology) ไว้ว่า เทคนิควิธีที่ใช้ศึกษาหาความรู้ความจริงของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณแบ่งออกได้ เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑. วิธีการทดลอง (experimental method) การใช้วิธีการทดลองในงานวิจัยมี วัตถุประสงค์เพื่อมุ่งศึกษาว่าตัวแปรทดลองหรือเงื่อนไขการทดลอง (experimental or treatment variable) ที่จัดทำขึ้นใช้กับกลุ่มเป้าหมาย (ซึ่งมักเป็นบุคคลต่างๆ) ส่งผลให้เกิดอะไรขึ้นบ้าง และเป็นไปตามที่คาดคะเน (ตั้งสมมติฐาน) ไว้หรือไม่อย่างไร นั่นคือ มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ เชิงสาเหตุและผลระหว่างตัวแปรโดยพยายามออกแบบ (design) งานวิจัยที่สามารถควบคุมตัวแปรหรือเงื่อนไขอื่นๆ มิให้เข้ามาพัวพันหรือแทรกซ้อน (เรียกว่าตัวแปรแทรกซ้อนและตัวแปรสอดแทรก) (extraneous and intervening variable) กับตัวแปรทดลองและตัวแปรผลเพื่อที่จะสรุปได้อย่างมั่นใจว่าผลที่เกิดขึ้นเป็นเพราะตัวแปรทดลองอันเป็นสาเหตุของการกระทำนั้นอย่างแท้จริง วิธีการทดลองแบ่งเป็น ๓ แบบได้แก่

๑.๑ วิธีการทดลองแท้ (true experimental method) วิธีการทดลองที่เรียกกันว่า เป็นการทดลองแท้ในงานวิจัยนั้นมีลักษณะที่สำคัญๆ ได้แก่ ๑) มีการสร้างเงื่อนไขการทดลองขึ้นโดยนักวิจัย ซึ่งเงื่อนไขการทดลองนี้เป็นไปได้อย่างหลากหลายขึ้นอยู่กับเรื่องและสาขาวิชาชีพที่ทำการศึกษา (อาทิ อาจเป็นวิธีสอนโครงการ, รกอบรม ยา เทคนิคการออกกำลังกาย ฯลฯ เป็นต้น) ๒) มีการได้มาซึ่งกลุ่มเป้าหมายที่จะเข้ารับการทดลองตามเงื่อนไขที่สร้างขึ้นโดยการสุ่ม และเงื่อนไขการทดลองที่สร้างขึ้นนี้ได้รับการสุ่มให้กลุ่มเป้าหมาย และ ๓) มีการตระหนักและวางแผนการควบคุมตัวแปรแทรกซ้อนและตัวแปรรบกวนมิให้เข้ามามีผลเกี่ยวข้องร่วมกับตัวแปรทดลองและตัวแปรผลให้ได้มากที่สุด

๑.๒ วิธีการกึ่งทดลอง (quasi experimental method) การวิจัยที่มีวิธีดำเนินการแบบกึ่งการทดลองนั้นบางครั้งก็เรียกว่าการทดลองในภาคสนาม (field experiment) มีลักษณะแตกต่างจากการทดลองแท้ที่ประเด็นที่ ๒ และ ๓ กล่าวคือ ในแง่ของการสุ่มเงื่อนไขการทดลองให้กลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนกลุ่มเป้าหมายเพื่อเข้ารับการทดลองนั้นไม่สามารถกระทำได้อย่างแท้จริง แต่มักจะได้โดยการเลือกมาหรือกำหนดให้โดยตรงและการควบคุมตัวแปรแทรกซ้อนต่างๆ ไม่สามารถควบคุมได้เต็มที่อันเนื่องมาจากข้อจำกัดของสถานการณ์การทดลอง อันได้แก่สถานที่ทดลองที่มักจะเป็นสถานที่ตามสภาพความเป็นจริงไม่สามารถ ดัดแปลงสร้างขึ้นใหม่ได้ อาทิ ห้องเรียนของโรงเรียนหนึ่งหรือชุมชนองค์กรหนึ่งๆ ที่ได้รับ แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งวิธีการทดลองแท้และกึ่งการทดลองต่างก็มุ่งทดสอบสมมติฐาน เกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลระหว่างตัวแปรและมักอาศัยวิธีการทางสถิติทำการ ทดสอบด้วยเช่นกัน

^{๑๕} รัตน์ บัสนันท์, วิธีการเชิงผสมผสานสำหรับการวิจัยและประเมิน, หน้า ๒๔-๒๕.

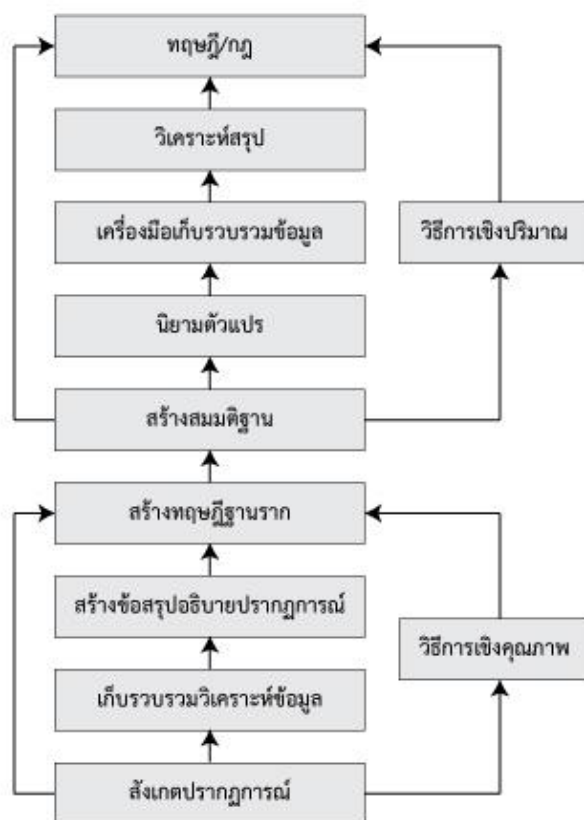
๑.๓ วิธีการก่อนการทดลอง (pre-experimental method) การวิจัยที่ใช้วิธีการ ก่อนการทดลองในการศึกษานั้นมีปัญหาเกี่ยวกับความตรงภายใน (internal validity) และ ความตรงภายนอก (external validity) ของผลการวิจัยอยู่มาก นั่นคือไม่สามารถสรุปผลการวิจัยได้อย่างแน่ชัดว่าผลการวิจัยดังกล่าวเกิดขึ้นจากตัวแปรทดลองจริงหรือไม่ เพราะไม่มีการควบคุมตัวแปรแทรกซ้อนและตัวแปรสอดแทรกใดๆ ได้เลย นอกจากนั้นการได้มาซึ่งกลุ่มผู้เข้ารับการทดลองยังได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจงอีกด้วย วิธีการก่อนการทดลองจึงเป็นวิธีการที่มีข้อจำกัดมากสำหรับใช้ศึกษาสรุปความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลระหว่าง ตัวแปรทดลองกับตัวแปรตาม

๒. วิธีการไม่ใช่ทดลอง (non-experimental method) วิธีวิทยาเชิงปริมาณที่ไม่ใช่การทดลองสำหรับงานวิจัยมีได้หลายลักษณะ อาทิ วิธีการเชิงสำรวจ (survey method) วิธีการเชิงสหสัมพันธ์ (correlational method) และวิธีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบสาเหตุ (causal comparative study method) เป็นต้นวิธีการที่กล่าวมานี้เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามปกติอยู่แล้ว โดยนักวิจัยไม่ได้สร้างเงื่อนไขหรือสถานการณ์ทดลองใดๆ นักวิจัยเพียงแต่ทำการกำหนดนิยามตัวแปรที่จะทำการศึกษาแล้วสร้างเครื่องมือเก็บรวบรวม ข้อมูลวัดค่าตัวแปรเหล่านั้นหลังจากนั้นก็อาศัยวิธีการทางสถิติเพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ ระหว่างตัวแปร โดยที่ลักษณะความสัมพันธ์ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์นี้เรียกว่าความสัมพันธ์เชิงสหสัมพันธ์ (correlational relationship) ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ที่บ่งบอกถึงระดับ (degree) และทิศทาง (direction) ความสัมพันธ์ของตัวแปร แต่ไม่ได้บ่งบอกถึงสาเหตุและผล นั่นคือ ไม่สามารถระบุได้ว่าตัวแปรใดเป็นเหตุของตัวแปรผลใด เพราะนักวิจัยมิได้สร้างสาเหตุและผลนั้นขึ้นแต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นอยู่ก่อนแล้ว นักวิจัยเพียงแต่พยายามเก็บข้อมูลแล้วใช้วิธีการทางสถิติวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามหรือความสัมพันธ์ของตัวแปรดังกล่าว ตัวอย่างของงานวิจัยในลักษณะนี้ได้แก่ การศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่างจำนวนที่นำทำกินกับภาวะหนี้สินของเกษตรกร หรือปัจจัยบางประการที่ส่งผลต่ออัตราการเกิดของทารกในเขตเมืองและเขตชนบท เป็นต้น

สรุปได้ว่าวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพและวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณต่างเป็นวิธีวิทยาที่มุ่งแสวงหาความรู้ความจริงด้วยกันทั้งสิ้น แต่ก็มี ความแตกต่างกันในมุมมองเกี่ยวกับความจริงตามพื้นฐานทางปรัชญาที่ยึดถือและเทคนิควิธีที่ใช้สำหรับค้นหาความจริง ซึ่งวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณมีปรัชญาสารนิยมและปฏิฐานนิยมเป็นพื้นฐานการมองและค้นหาความจริง ในขณะที่วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพมีปรัชญาปรากฏการณ์นิยมปฏิสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ และความเชื่อทางวัฒนธรรมสำหรับมองและค้นหาความจริง เนื่องจากมีปรัชญาเป็นพื้นฐานการมองความจริงที่ต่างกัน จึงทำให้ใช้เทคนิควิธีค้นหาความจริงต่างกัน นั่นคือวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณใช้เครื่องมือเก็บข้อมูลวัดค่าสิ่งที่มุ่งศึกษาออกเป็นจำนวนตัวเลขต่างๆ แต่ วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพใช้ตัวบุคคลที่เป็นนักวิจัยเก็บข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ กิจกรรม โดยตรง ดังสาระโดยละเอียดที่กล่าวมาในข้างต้น

๓. วิธีวิทยาการวิจัยผสมผสาน (Mixed methodology)

รัตน์ บัสนันท์^{๑๖} ได้กล่าววิธีการผสมผสานของวิธีวิทยาการเชิงปริมาณ (quantitative research methodology) และวิธีวิทยาการเชิงคุณภาพ (qualitative research methodology) ไว้ว่าลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงผสมผสานเป็นกระบวนการดำเนินงานศึกษาหาคำตอบก็อาจจะเริ่มต้นจากการสังเกตศึกษาปรากฏการณ์ เก็บรวบรวมวิเคราะห์ข้อมูล สร้างข้อสรุป อธิบายปรากฏการณ์สร้างทฤษฎี (ฐานรากหรือจาก พื้นที่) ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นการหาคำตอบ ความรู้ โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์แบบอุปนัย (induction) อันเป็นลักษณะของวิธีการเชิงคุณภาพ ในทำนองตรงกันข้าม นักวิจัย ก็อาจจะเริ่มต้นกระบวนการดำเนินงานจากการอาศัยทฤษฎีเป็นกรอบการสร้างสมมุติฐาน นิยามตัวแปร สร้างเครื่องมือวัดค่าตัวแปร เก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สร้างข้อสรุป ยืนยันหรือปฏิเสธสมมุติฐาน สร้างทฤษฎี (หรือกฎ) ซึ่งทั้งหมดนี้ก็เป็นหาคำตอบ ความรู้ โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์แบบนิรนัย (deduction) อันเป็นลักษณะของวิธีการเชิงปริมาณ จากคำอธิบายที่กล่าวนี้ ถ้าเขียนเป็นภาพที่ ๒.๖ ดังนี้

ภาพที่ ๒.๖ แสดงลักษณะกระบวนการดำเนินงานเชิงผสมผสานวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ^{๑๗}

^{๑๖} รัตน์ บัสนันท์, วิธีการเชิงผสมผสานสำหรับการวิจัยและประเมิน, หน้า ๖๒-๖๕.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

นอกจากกระบวนการดำเนินงานที่แสดงถึงลักษณะสำคัญของวิธีการเชิงผสมผสาน
แล้วก็มีประเด็นอื่น ๆ ที่เป็นลักษณะสำคัญของวิธีการเชิงผสมผสานอีกด้วยเช่นกัน ดังปรากฏใน
ตารางที่ ๒.๕ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๕ แสดงประเด็นที่เป็นลักษณะสำคัญของวิธีการเชิงผสมผสานการวิจัย

ลำดับที่	ประเด็น	ลักษณะสำคัญ/จุดมุ่งเน้น
๑	วิธีการทางวิทยาศาสตร์	ใช้ทั้งวิธีการอุปนัยและนิรนัยในการสรุปค้นหาความรู้ความจริง
๒	มุมมองเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์	พฤติกรรมบางอย่างของมนุษย์สามารถคาดการณ์หรือพยากรณ์ได้
๓	ลักษณะร่วมของวัตถุประสงควิจัย	กำหนดวัตถุประสงค์ที่เป็นไปในลักษณะทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ
๔	จุดเน้น	ให้ความสำคัญมุ่งเน้นในวิธีการดำเนินงาน ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ
๕	ธรรมชาติของการสังเกตสอบวัด	ศึกษาพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทหรือเงื่อนไขต่างๆ เฉพาะกรณี และศึกษาในภาพกว้างมากกว่ารายกรณี
๖	เกณฑ์การประเมิน	มีทั้งลักษณะอัตนัยและปรนัย
๗	ประเด็นการประเมิน	ได้จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและได้จากทฤษฎี หรือความเชี่ยวชาญของนักประเมิน
๘	วิธีการประเมิน	ใช้ทั้งวิธีการเชิงระบบและเชิงธรรมชาติ
๙	ธรรมชาติของความรู้ความจริงที่ได้	เป็นความจริงสอดคล้องกับสามัญสำนึกและเป็นไปได้ในโลกแห่งการปฏิบัติ
๑๐	แบบฟอร์ม/ลักษณะการเก็บข้อมูล	ใช้แบบฟอร์ม เทคนิควิธีการทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ
๑๑	ธรรมชาติของข้อมูล	ผสมผสานกันทั้งตัวแปร คำพูด และจินตนาการ
๑๒	การวิเคราะห์ข้อมูล	ใช้ทั้งวิธีการเชิงปริมาณ (วิธีการทางสถิติ) และวิธีการเชิงคุณภาพ (การสรุปพรรณนาค้นหา แบบแผน)
๑๓	ผลหรือข้อค้นพบ	ผสมผสานกันและอาจจะนำไปใช้สรุปอ้างอิง เป็นนัยทั่วไปได้
๑๔	ลักษณะของรายงานขั้นสุดท้าย	สามารถนำไปใช้ได้ในทางปฏิบัติ

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปลักษณะสำคัญของวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ วิธีวิทยาการเชิงคุณภาพ และวิธีการผสมผสาน ดังปรากฏในตารางที่ ๒.๖ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๖ แสดงประเด็นที่เป็นลักษณะสำคัญของวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ วิทยาการเชิงคุณภาพ และวิธีการผสมผสาน

องค์ประกอบ	วิทยาการเชิงปริมาณ	วิทยาการเชิงคุณภาพ	วิธีการผสมผสาน
๑.วิธีการทางวิทยาศาสตร์	๑.ใช้วิธีการนิรนัยหรือแสวงหาความรู้จากบนลงล่าง ๒.นักวิจัยมุ่งเน้นทดสอบสมมติฐานหรือทฤษฎีจากการอาศัยข้อมูลต่างๆ	๑.ใช้วิธีการอุปนัยหรือแสวงหาความรู้จากล่างขึ้นบน ๒.นักวิจัยมุ่งสร้างสมมติฐานใหม่ๆ และทฤษฎีจากพื้นที่ในขณะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม	ใช้ทั้งวิธีการอุปนัยและนิรนัยในการสรุปค้นหาความรู้ความจริง
๒.มุมมองเกี่ยวกับพฤติกรรม	พฤติกรรมมีระบบสม่ำเสมอและสามารถทำนายได้	พฤติกรรมมีความลื่นไหลเป็นพลวัตขึ้นอยู่กับสถานการณ์ สังคม บริบท และตัวบุคคลนั้น	พฤติกรรมบางอย่างของมนุษย์สามารถคาดการณ์หรือพยากรณ์ได้
๓.ลักษณะร่วมของวัตถุประสงค์การวิจัย	พรรณนาอธิบาย ทำนาย ปรากฏการณ์และควบคุม	พรรณนา อธิบาย และบุกเบิกค้นหา	กำหนดวัตถุประสงค์ที่เป็นไปในลักษณะทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ
๔.จุดเน้น	มุมมองแคบ ทดสอบสมมติฐานที่กำหนดไว้อย่างเจาะจง	มุมมองกว้างและลึก และมุ่งอธิบาย ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างลุ่มลึก	ให้ความสำคัญมุ่งเน้นในวิธีการดำเนินงานทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ
๕.ธรรมชาติของการสังเกต สอบวัด	พยายามศึกษาพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ภายใต้เงื่อนไขควบคุมหรือจัดกระทำ	ศึกษาพฤติกรรมภายใต้สถานการณ์ที่เป็นตามปกติ ธรรมชาติ หรือภายใต้บริบทที่พฤติกรรมนั้นปรากฏ	ศึกษาพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทหรือเงื่อนไขต่างๆ เฉพาะกรณีและศึกษาในภาพกว้างมากกว่ารายกรณี
๖.ธรรมชาติของความรู้ความจริงที่ได้	มีความเป็นปรนัย ถูกต้อง แม่นยำ ชัดเจน	เป็นอัตนัย ส่วนบุคคล ตามโครงสร้างทางสังคม	เป็นความจริงสอดคล้องกับสามัญสำนึกและเป็นไปได้ในโลกแห่งการปฏิบัติ
๗.แบบฟอร์ม/ลักษณะการเก็บรวบรวมข้อมูล	ใช้เครื่องมือที่มีความแม่นยำเที่ยงตรงในการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ เช่น แบบสอบถามแบบทดสอบ	รวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (สัมภาษณ์ระดับลึก การสังเกต บันทึกภาคสนาม) นักวิจัยคือเครื่องมือสำคัญในการเก็บข้อมูล	ใช้แบบฟอร์ม เทคนิควิธีการทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ
๘.ธรรมชาติของข้อมูล	ตัวแปร จำนวน ตัวเลข	คำพูด จินตนาการ เหตุการณ์	ผสมผสานกันทั้งตัวแปรคำพูด และจินตนาการ

องค์ประกอบ	วิธีวิทยาการเชิงปริมาณ	วิธีวิทยาการเชิงคุณภาพ	วิธีการผสมผสาน
๙.การวิเคราะห์ข้อมูล	มุ่งหาความสัมพันธ์เชิงสถิติระหว่างตัวแปร	ค้นหาแบบแผน แก่นเรื่อง และลักษณะภาพรวมของปรากฏการณ์หรือสิ่งที่ทำการศึกษา จัดหมวดหมู่	ใช้ทั้งวิธีการเชิงปริมาณ (วิธีการทางสถิติ) และเชิงคุณภาพ (การสรุปพรรณนา ค้นหาแบบแผน)
๑๐.ผลหรือข้อค้นพบ	สามารถสรุปอ้างอิงเชิงนัยทั่วไป	๑.ข้อค้นพบที่เฉพาะเจาะจง ๒.สะท้อนความเป็นตัวแทนจากมุมมองของคนใน	ผสมผสานกันและอาจจะนำไปใช้สรุปอ้างอิงเป็นนัยทั่วไปได้
๑๑.ลักษณะรายงานขั้นสุดท้าย	รายงานเชิงสถิติ ผลการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ย และรายงานนัยสำคัญทางสถิติของประเด็นข้อค้นพบ	การพรรณนาเล่าเรื่องภายใต้บริบทหนึ่งๆ การยกคำพูด ข้อความหรือภาพประกอบที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล มาประกอบการเขียนรายงาน	สามารถนำไปใช้ได้ทั้งทางปฏิบัติ

๒.๑.๓ แนวทางการศึกษาวิธีวิทยาการวิจัย

การที่เราจะเข้าถึง เข้าใจได้ดีในการวิจัยนั้น เราจะต้องทำความเข้าใจใน ๓ เรื่อง คือ ปัญหาการวิจัยคืออะไร วิธีวิทยาการวิจัยคืออะไร และมีแบบแผนการวิจัยเป็นอย่างไร สามารถเขียนเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ ๒.๗ แสดงการทำความเข้าใจการวิจัย

จากแผนภาพแสดงการทำความเข้าใจในการวิจัยสามารถอธิบายความได้ดังนี้

๑. ปัญหาการวิจัย (Research Problem)

ปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นมีความซับซ้อน หลากหลาย มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีความเชื่อมโยงกระทบถึงกัน และมีสภาพที่ไม่เคยหยุดนิ่ง เมื่อมีคำถามเกิดขึ้นมากับบุคคลหรือผู้วิจัย มักจะหาวิธีการที่จะทำให้ได้มาซึ่งคำตอบ โดยแต่ละท่านนั้นอาจจะมีวิธีการที่แตกต่างกันออกไป กระบวนการวิจัยเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะทำให้ได้มาซึ่งคำตอบที่ถูกต้องหรือเป็นคำตอบที่แท้จริงของปัญหาการวิจัย

ปัญหาการวิจัย (Research Problem) หมายถึง ประเด็นปัญหาที่นักวิจัยสงสัยและต้องการดำเนินการ แสวงหาคำตอบที่ถูกต้องตรงกับความเป็นจริง^{๑๘} ตามความหมายดังกล่าว ปัญหาการวิจัยจึงมีลักษณะเป็นคำถามที่ต้องการแสวงหา สืบค้นหาคำตอบ โดยใช้กระบวนการวิจัยที่สามารถสังเกต สัมผัส ตรวจสอบความถูกต้องหรือค้นหาข้อได้ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ต่างๆ โดยที่มาของปัญหาการวิจัยมีแหล่งที่มา ดังนี้

๑. จากประสบการณ์ส่วนตัวของผู้วิจัย
๒. จากข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ ผู้รอบรู้ในงานหรือศาสตร์สาขาต่างๆ
๓. จากการศึกษาทฤษฎีต่างๆ ที่ผู้วิจัยสนใจ
๔. จากการติดตามบทความหรือข่าวสารต่างๆ ในหนังสือพิมพ์ วารสาร เป็นต้น
๕. จากวิทยานิพนธ์ ปริญญานิพนธ์ และรายงานการวิจัย
๖. จากบทความงานวิจัย
๗. จากหน่วยงานประกาศให้ทุน
๘. จากการเข้าร่วมประชุมสัมมนา ฯลฯ

การกำหนดปัญหาการวิจัย หมายถึง การที่ผู้วิจัยระบุประเด็นปัญหาสำคัญบางประการเกี่ยวกับการวิจัย เพื่อสร้างความชัดเจนให้แก่ผู้วิจัย ผู้วิจัยจะต้องรู้วิธีการที่จะลดความกว้างของปัญหา เพื่อให้เห็นประเด็นปัญหาให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น การที่จะทำประเด็นปัญหาให้มีความชัดเจนขึ้นเพื่อเป็นปัญหาการวิจัย (Research Problem) นั้นมีวิธีการกระทำ ดังนี้

๑. การระบุความจริง (Fact) เกี่ยวกับปัญหา โดยการศึกษาและบันทึกความจริงเกี่ยวกับปัญหานั้นให้ครอบคลุมและมีรายละเอียดมากพอไม่ว่าจะเป็นในส่วนที่เกี่ยวกับการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ การดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลง และการสิ้นสุดของปรากฏการณ์นั้นๆ มีรายละเอียดเป็นอย่างไรมีใครเกี่ยวข้อง มีคุณสมบัติเป็นเช่นไร จำนวนเท่าไร เป็นต้น

^{๑๘} วรณี แกมเกตุ, วิจัยวิทยาการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๐.

๒. การสร้างคำอธิบาย (Explanations) เกี่ยวกับปัญหา นักวิจัยได้ศึกษาและบันทึกรายละเอียดของข้อเท็จจริงที่มีอยู่เกี่ยวข้องกับปัญหาแล้ว จะต้องเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับสิ่งที่อาจจะเป็นสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นว่ามีอะไรบ้างหรือมีเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกันอย่างไร

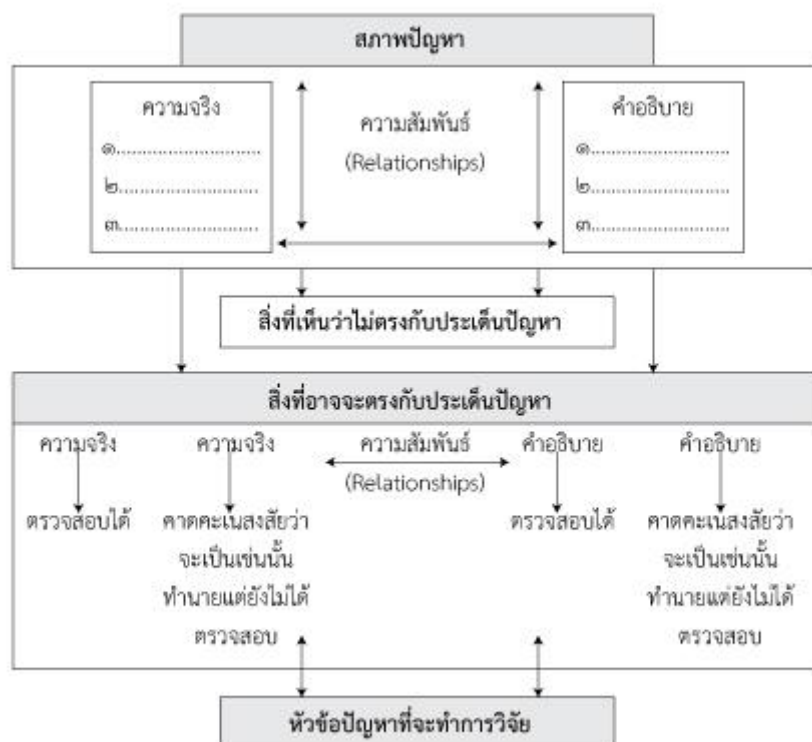
๓. การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างความจริงที่บันทึกไว้ หลังจากนักวิจัยได้บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับความจริง (Fact) และคำอธิบาย (Explanations) เกี่ยวกับปัญหาแล้ว ขั้นต่อไปก็พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างความจริงด้วยกันว่ามีอะไรบางอย่างที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกันกับตัวปัญหาที่ศึกษา แล้วตัดข้อความที่เกี่ยวข้องนั้นออกไป ให้เหลือไว้แต่ประเด็นที่ควรจะนำมาพิจารณา

๔. การตรวจสอบความจริงหรือคำอธิบายกับข้อมูลเชิงประจักษ์ นักวิจัยจะตรวจสอบดูว่าบรรดาเหล่าความจริงที่ได้บันทึกไว้นั้นมีอะไรบางอย่างที่สามารถตรวจสอบกับข้อมูลเชิงประจักษ์ได้ ส่วนที่ตรวจสอบไม่ได้จะใช้วิธีการคาดคะเนว่าเป็นเช่นไรในเรื่องของคำอธิบายก็ในทำนองเดียวกันกับความจริง

๕. การพิจารณาความสัมพันธ์เกี่ยวข้องหรือสิ่งที่อาจจะเป็นเหตุผลสืบเนื่องต่อกันในระหว่างความจริงกับคำอธิบาย โดยเป็นการพิจารณาความสัมพันธ์เกี่ยวข้องหรือสิ่งที่อาจจะเป็นเหตุเป็นผลสืบเนื่องต่อกันระหว่างความจริงกับคำอธิบาย เพื่อที่จะได้ข้อคิดที่จะกำหนดปัญหาการวิจัย (Research Problem) หรืออาจจะมีประเด็นปัญหาวิจัยอื่นๆ ที่เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของนักวิจัยว่าจะมองเห็นสภาพปัญหาที่ทำวิจัยว่าเป็นลักษณะใด เพื่อให้ได้ปัญหาวิจัยที่เหมาะสม

๖. การนิยามปัญหาการวิจัย เมื่อผู้วิจัยได้กำหนดปัญหาการวิจัยแล้ว ขั้นต่อไปต้องนิยามปัญหาการวิจัย โดยการชี้แจงหรือการอธิบายประเด็นรายละเอียดต่างๆ ของปัญหาวิจัยให้ชัดเจน โดยเฉพาะความเป็นมาของปรากฏการณ์หรือสถานการณ์ของปัญหา ขอบเขตของการวิจัย เงื่อนไขข้อตกลงเบื้องต้นหรือข้อจำกัดต่างๆ ของปัญหาการวิจัย ตลอดจนไปถึงตัวแปร (Variable) ที่ใช้ในการวิจัย เพื่อช่วยให้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยมีความชัดเจนและตรงกับประเด็นที่ต้องการศึกษาหาคำตอบ

ขั้นตอนทั้ง ๖ ที่ได้กล่าวมาในการกำหนดและนิยามปัญหาการวิจัยสามารถแสดงได้ตามแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ ๒.๘ แสดงวิธีการวิเคราะห์ปัญหาวิจัยของ Van Dalen

ปัญหาการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์ และสังคมศาสตร์เมื่อจัดกลุ่มของจุดมุ่งหมายตามปัญหาการวิจัย สามารถจัดกลุ่มปัญหาการวิจัยได้เป็น ๕ เป้าหมาย ดังนี้^{๑๙}

๑.๑ ปัญหาการวิจัยที่มุ่งบรรยายประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย

๑) มุ่งบรรยายลักษณะของตัวแปร

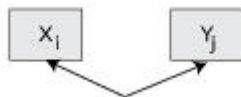

ภาพที่ ๒.๙ แสดงมุ่งบรรยายลักษณะของตัวแปร

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ (f) ค่าร้อยละ (%) ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

^{๑๙} ทิพย์สิริ กาญจนวาสี และศิริชัย กาญจนวาสี, *วิธีวิทยาการวิจัย*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ทรีบีการพิมพ์และตรายาง จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๑๑๒-๑๑๔.

๒) มุ่งบรรยายความสัมพันธ์ของตัวแปร

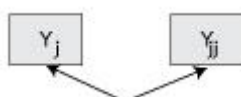

ภาพที่ ๒.๑๐ แสดงมุ่งบรรยายความสัมพันธ์ของตัวแปร

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r , R)
สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์คานอนิคอล (Canonical R)

๑.๒ ปัญหาการวิจัยที่มุ่งทดสอบความแตกต่างระหว่างประชากร

๑) มุ่งทดสอบความแตกต่างระหว่างประชากร ๒ กลุ่ม

ภาพที่ ๒.๑๑ แสดงมุ่งทดสอบความแตกต่างระหว่างประชากร ๒ กลุ่ม

ลักษณะของตัวแปรตาม ๑ ตัว เป็นทวิภาค (Dichotomus) และเชิงปริมาณ
สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ Z-test, t-test

ลักษณะของตัวแปรตาม > ๑ ตัว เป็นทวิภาค (Dichotomus) และเชิงปริมาณ
สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ X^2 -test, Hoteling T^2

๒) มุ่งทดสอบความแตกต่างระหว่างประชากร ๓ กลุ่มขึ้นไป

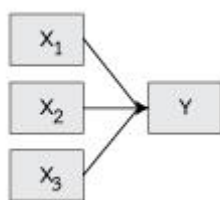
ภาพที่ ๒.๑๒ แสดงมุ่งทดสอบความแตกต่างระหว่างประชากร ๓ กลุ่มขึ้นไป

ลักษณะของตัวแปรตาม ๑ ตัว เป็นทวิภาค (Dichotomus) และเชิงปริมาณ
สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ X^2 -test, F-test (ONWEY ANOVA/ANCOVA)

ลักษณะของตัวแปรตาม > ๑ ตัว เป็นทวิภาค (Dichotomus) และเชิงปริมาณ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ X^2 -test for homogeneity of proportions, Cochran Q Test, Wald Statistics (ONWEY MANOVA/MANCOVA), Wald Statistics (Factorial MANOVA/MANCOVA)

๑.๓ ปัญหาการวิจัยที่มุ่งอธิบายความสัมพันธ์/ทำนาย

๑) มุ่งอธิบายความสัมพันธ์/ทำนายระดับเดียว

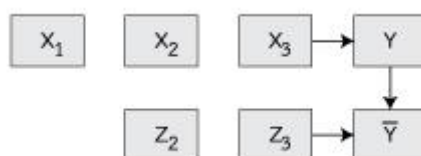

ภาพที่ ๒.๑๓ แสดงมุ่งอธิบายความสัมพันธ์/ทำนายระดับเดียว

ลักษณะของตัวแปรตาม ๑ ตัว เป็นทวิภาค (Dichotomus)/พหุภาค และเชิงปริมาณ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ Logistic Regression (LR) / Discriminant Analysis, Multiple Regression (MR), Cox Regression (Survival Analysis)

ลักษณะของตัวแปรตาม > ๑ ตัว เป็นทวิภาค (Dichotomus) /พหุภาค และเชิงปริมาณ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ Multivariate LR, Multivariate MR.

๒) มุ่งอธิบายความสัมพันธ์/ทำนายหลายระดับ

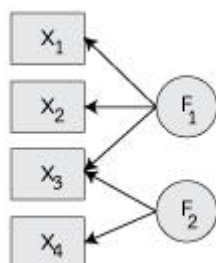

ภาพที่ ๒.๑๔ แสดงมุ่งอธิบายความสัมพันธ์/ทำนายหลายระดับ

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ Multi-Level Analysis, Hierarchical Linear Model (HLM)

๑.๔ ปัญหาการวิจัยที่มุ่งจัดระบบโครงสร้างความสัมพันธ์

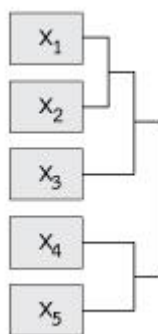
๑) มุ่งวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่สังเกตได้กับตัวแปรแฝง

ภาพที่ ๒.๑๕ แสดงมุ่งวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่สังเกตได้กับตัวแปรแฝง

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ Factor Analysis, Exploratory Factor Analysis (EFA), Confirmatory Factor Analysis (CFA), Multidimensional Scaling (MDS), Correspondence Analysis

๒) มุ่งวิเคราะห์จัดระบบจำแนกประเภทกลุ่มคนหรือสิ่งของ ประกอบด้วย จัดกลุ่มแฝง และจัดระบบจำแนกประเภท

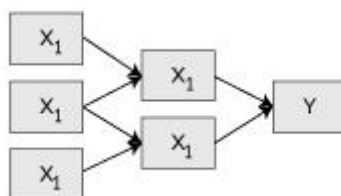
ภาพที่ ๒.๑๖ แสดงมุ่งวิเคราะห์จัดระบบจำแนกประเภทกลุ่มคนหรือสิ่งของ ประกอบด้วย จัดกลุ่มแฝง และจัดระบบจำแนกประเภท

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ Latent Class Analysis, Cluster Analysis

๑.๕ ปัญหาการวิจัยที่มุ่งแสวงหาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ

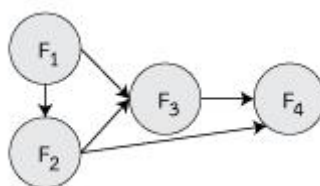
๑) การวิจัยเชิงสาเหตุในสภาพที่ไม่ใช่การทดลอง

๑.๑) ตัวแปรสังเกตได้

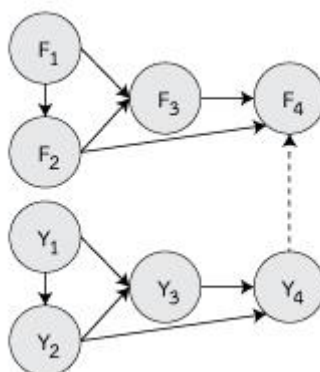
ภาพที่ ๒.๑๗ แสดงตัวแปรสังเกตได้

๑.๒) ตัวแปรแฝง/ระดับเดียว

ภาพที่ ๒.๑๘ แสดงตัวแปรแฝง/ระดับเดียว

๑.๓) ตัวแปรแฝงหลายระดับ

ภาพที่ ๒.๑๙ แสดงตัวแปรแฝงหลายระดับ

๒) การวิจัยเชิงสาเหตุในสภาพการทดลอง ดูการทดสอบความแตกต่างระหว่างประชากรตามข้อ ๑.๒

จากที่ได้กล่าวมาสรุปได้ว่าปัญหาการวิจัย (Research Problem) เป็นประเด็นปัญหาที่นักวิจัยสงสัยและต้องการดำเนินการแสวงหาคำตอบที่ถูกต้องกับความเป็นจริง โดยมีการระบุความจริง การสร้างคำอธิบาย การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างความจริงที่บันทึกไว้ การตรวจสอบความจริงหรือคำอธิบายกับข้อมูลเชิงประจักษ์ การพิจารณาความสัมพันธ์เกี่ยวข้องหรือสิ่งที่อาจจะเป็นเหตุผลที่สืบเนื่องต่อกันในระหว่างความจริงกับคำอธิบาย และการนิยามปัญหา

๒. วิธีวิทยาการวิจัย (Research Methodology)

การวิจัย (Research) ตามความหมายที่ได้ศึกษาจะมีความเกี่ยวข้องกับข้อความที่สำคัญอยู่ ๒ ประเด็นคือ ประเด็นแรก เป็นการแสวงหาความรู้ความจริง และประเด็นที่ ๒ เป็นวิธีการที่น่าเชื่อถือหรือวิธีการที่เป็นระบบ ซึ่งความรู้ความจริงหมายถึง ความรู้ความจริงในเชิงตรรกะ (Logical Knowledge/Reality) และความรู้ความจริงในเชิงประจักษ์ (Empirical Knowledge/Reality) ส่วนวิธีการที่เป็นระบบหมายถึง การดำเนินการแสวงหา ค้นหาความรู้ความจริงอย่างเป็นขั้นตอนเรียกว่ากระบวนการวิจัย ประกอบด้วย

๑. การกำหนดปัญหาการวิจัย
๒. การตั้งวัตถุประสงค์หรือสมมติฐานการวิจัย
๓. การเก็บรวบรวมข้อมูล
๔. การวิเคราะห์ข้อมูล
๕. การสรุปรายงานผล

ส่วนวิธีการที่น่าเชื่อถือหมายถึง วิธีการที่ใช้และผลจากการสรุปเป็นที่น่าเชื่อถือเป็นยอมรับในทางวิชาการ ทั้งนี้พิจารณาได้จากความสามารถในการสังเกต วิธีการวัดและผลที่ได้รับรวบรวมไปถึง ความคงเส้นคงวา (Consistency) ของผลที่ได้จากกระบวนการวิจัย วิธีวิทยามีความหมายถึง ชุดหรือกลุ่มของเทคนิค (Techniques) วิธีการ (Method) หลักการ (Principles) หรือแนวทางการดำเนินงาน (Approaches) ที่ใช้ในการแสวงหาค้นหาความรู้ความจริงในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยมีพื้นฐานความเชื่อทางปรัชญา (Philosophical Foundation) ปรัชญากลุ่มแรกคือ ปรัชญาปฏิฐานนิยม (Positivism) มีความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างมีระบบแน่นอน สามารถศึกษาหา กฎความสัมพันธ์เชิงระบบดังกล่าวได้โดยอาศัยวิธีการทางสถิติ โดยมีวิธีการนิรนัย (Deduction Method) เป็นวิธีการสรุปหาความรู้ความจริงโดยมีทฤษฎีหรือกฎซึ่งเป็นชุดของความจริงที่มีลักษณะมีความเป็นนัยทั่วไป (Generalization) สูงรองรับ แล้วกำหนดสมมติฐานหรือข้อความที่จะทดสอบมาจากทฤษฎีดังกล่าวเพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลทดสอบสมมติฐานและทฤษฎีนั้นๆ เป็นแนวคิดทางปรัชญาที่ก่อให้เกิดวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ปรัชญาอีกกลุ่มที่สองคือ ปรากฏการณ์นิยม (Phenomenologist) มีความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความหมายอยู่เบื้องหลังการแสดงพฤติกรรม ซึ่งมีลักษณะลึกลับ มีความเป็นพลวัต เป็นไปตามบริบท โดยมีวิธีการอุปนัย (Induction Method) เป็นวิธีการสรุปหาความรู้ความจริงจากการนำ

ข้อมูลย่อยๆ หลายส่วนมาสรุปเป็นลักษณะร่วมกัน หรือเป็นชุดของข้อความ (หรือทฤษฎี) ที่ช่วยอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ทำการศึกษา เป็นแนวคิดทางปรัชญาที่ก่อให้เกิดวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในปัจจุบันได้มีการผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ เรียกว่า วิธีการผสมผสาน (Mixed Method) สำหรับการวิจัยโดยแนวคิดและการดำเนินการผสมผสานในการวิจัย ๒ ประเด็นหลัก คือ ประเด็นแรกผสมผสานในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือระหว่างขั้นตอนภายในเรื่องเดียวกัน และประเด็นที่สอง ผสมผสานในเรื่องเดียวกันแต่กระทำในลักษณะต่อเนื่องแยกจากกัน

จากที่ได้กล่าวมาสรุปได้ว่าวิธีวิทยาการวิจัย (Research Methodology) มี ๓ วิธีวิทยาการวิจัย คือ วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และวิธีการผสมผสาน (Mixed Method)

๓. การออกแบบแผนการวิจัย (Research Design)

แบบแผนการวิจัยตรงกับภาษาอังกฤษว่า Research Design หมายถึง แผนหรือโครงสร้างของการศึกษาสืบหาเพื่อจะให้ได้มาซึ่งคำตอบต่อคำถามในการวิจัย ซึ่งความหมายของแผนคือ ที่ผู้วิจัยได้วางแผนจะทำวิจัยอย่างไรเริ่มตั้งแต่การตั้งปัญหาการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาคำตอบการวิจัย ความหมายของโครงสร้างคือ กระบวนทัศน์ (Paradigm) หรือรูปแบบ (Model) ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของตัวแปร (Variable) ที่ทำการศึกษา ดังที่ได้กล่าวมาสรุปความได้ว่า แบบแผนการวิจัย หมายถึง ปัญหาการวิจัย(ที่เป็นลักษณะความสัมพันธ์ของตัวแปร) และแผนที่กำหนดไว้สำหรับการศึกษาค้นหาข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกันกับปัญหาการวิจัย แบบแผนการวิจัยมีส่วนสำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. ส่วนที่เป็นลักษณะความสัมพันธ์ของตัวแปรที่ยังมีข้อสงสัยใคร่รู้คำตอบ (ส่วนที่เป็นปัญหาการวิจัยและสมมติฐานการวิจัย)

๒. ส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิธีการแนวทางที่ใช้ทำการศึกษาค้นหาข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อนำมาตอบคำถามการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการออกแบบแผนการวิจัย เพื่อจัดเตรียมคำตอบให้กับคำถามการวิจัย และเพื่อควบคุมความแปรปรวน เพื่อก่อให้เกิดความตรงการวิจัย (Research Validity) ทั้งความตรงภายใน (Internal Validity) คือ ผลการวิจัยครั้งนั้นๆ ตอบคำถามการวิจัยได้อย่างถูกต้องแม่นยำหมดจด และความตรงภายนอก (External Validity) คือผลการวิจัยที่ค้นพบมีลักษณะเป็นนัยทั่วไปในการสรุปอ้างอิง (Generalization) ไปสู่กลุ่มประชากรที่มีเงื่อนไขเดียวกันกับการวิจัย

การออกแบบวิธีดำเนินการวิจัย เป็นการวางแผนวิธีดำเนินการที่เกี่ยวกับการออกแบบการสุ่ม (Sampling Design) การออกแบบการวัด (Measurement Design) และการออกแบบการวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis Design) ดังนี้

๑. การออกแบบการสุ่ม (Sampling Design) งานวิจัยส่วนมากจะทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งผู้วิจัยจะต้องวางแผนในการได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่าง ต้องมีการนิยามประชากรให้สอดคล้องกับปัญหาการวิจัย มีการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างที่เพียงพอและเหมาะสม และให้สอดคล้องกับหลักการทางทฤษฎีและความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติและมีการกำหนดวิธีการสุ่มเพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่มีขนาดเหมาะสมและเป็นตัวแทนที่ดีของประชากร

๒. การออกแบบการวัด (Measurement Design) หลังจากผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการวิจัยไว้ชัดเจนแล้วว่า มีตัวแปรใดบ้างที่มีความเกี่ยวข้องกับการวิจัย ผู้วิจัยต้องออกแบบการวัดค่าของตัวแปรเหล่านั้น โดยนิยามตัวแปรที่ศึกษาทั้งหมด กำหนดระดับการวัดของตัวแปรแต่ละตัว เลือกรูปแบบและสเกลของเครื่องมือ ร่างเครื่องมือที่จะใช้ในการวัดค่าตัวแปรตามนิยามเชิงโครงสร้าง และตามนิยามเชิงปฏิบัติการ ออกแบบการทดลองหาคุณภาพของเครื่องมือ และกำหนดวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้มีความคลาดเคลื่อนในการวัดน้อยที่สุด

๓. การออกแบบการวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis Design) การออกแบบการวิเคราะห์ข้อมูลอาจแบ่งออกเป็น ๒ แนวทางตามลักษณะของงานวิจัยคือ

๑) การวิจัยเชิงปริมาณ ในการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับงานวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยจะต้องพิจารณาสถิติที่เหมาะสมสำหรับใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนเหตุผลในการเลือกใช้สถิตินั้น ดังนั้นผู้วิจัยจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในสถิติใช้สำหรับสรุปข้อมูลเพื่อตอบคำถามลักษณะใด และมีข้อตกลงเบื้องต้น (Assumption) อะไรบ้าง ในการออกแบบการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณจะพิจารณาปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถิติสำหรับการวิจัย คือ

(๑) การพิจารณาเป้าหมายการวิจัย เช่น การวิจัยมีเป้าหมายบรรยายประชากรหรือกลุ่มตัวอย่าง มีเป้าหมายอธิบายความสัมพันธ์/ทำนาย มีเป้าหมายทดสอบความแตกต่างของประชากร มีเป้าหมายวิเคราะห์โครงสร้างของกลุ่มตัวแปร มีเป้าหมายวิเคราะห์เชิงสาเหตุ เป็นต้น

(๒) การพิจารณาจากลักษณะของตัวแปร เช่น ประเภทของตัวแปร ระดับการวัด จำนวนตัวแปร

(๓) การพิจารณาจากลักษณะของประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๒) การวิจัยเชิงคุณภาพ ในการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยต้องใช้หลักความเป็นเหตุเป็นผลในการวิเคราะห์ข้อมูล (Logical Analysis) โดยมีวิธีการที่ใช้การจำแนกและจัดระบบข้อมูล (Typology and Taxonomy) การวิเคราะห์สรุปอุปนัย (Analytic Induction) การเปรียบเทียบเหตุการณ์ (Constant Comparison) และการวิเคราะห์ส่วนประกอบ (Componential Analysis) เทคนิคการวิเคราะห์ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงพื้นฐานเท่านั้น ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ อาจใช้เทคนิคอื่นได้อีก เช่น การวิเคราะห์เอกสาร ในการวิจัยเชิงปริมาณเรียกว่าการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เป็นต้น

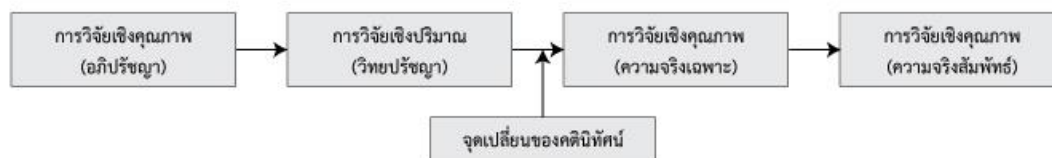
ประเด็นต่างๆ ที่ได้กล่าวมาในการออกแบบการวิจัยทั้งหมดนี้ จะนำไปสู่การออกแบบการวิจัยที่ดี เพื่อให้สามารถหาคำตอบของคำถามการวิจัย หรือวัตถุประสงค์การวิจัยได้อย่างถูกต้องและน่าเชื่อถือได้

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสรุปได้ว่า แนวทางการศึกษาวิธีวิทยาการวิจัยเป็นการศึกษาถึงระเบียบวิธีการวิจัยที่เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ความจริงหรือคำตอบคำอธิบายให้แก่คำถามเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ประกอบด้วย (๑) ปัญหาการวิจัย (Research Problem) (๒) วิธีวิทยาการวิจัย (Research Methodology) และ (๓) การออกแบบแผนการวิจัย (Research Design)

๒.๑.๔ ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการวิจัย

พัฒนาการของการวิจัย^{๒๐} หลายพันปีที่อภิปรายอันเป็นส่วนหนึ่งของญาณวิทยาเป็นหนทางที่มนุษย์นั้นใช้เป็น เครื่องมือเพื่อนำไปสู่การแสวงหาคำตอบในสิ่งที่ตนเองสงสัย ความรู้ที่เป็นความจริงตั้งแต่ครั้งพุทธกาล อารยธรรมในกรีก อารยธรรมในประเทศจีน รวมไปถึงการแสวงหาความรู้ในยุคกลาง ล้วนอาศัยอภิปรัชญาที่เป็นการใคร่ครวญหาเหตุผลในเชิงอภิปรัชญาเพื่อการไปสู่องค์ความรู้แบบสากล (Universal) อันอาจกล่าวได้ว่า การวิจัยเชิงคุณภาพแบบเก่ามีอิทธิพลต่อการศึกษาหาความรู้ของคนทั่วโลกเป็นระยะเวลานาน ในบรรดาเครื่องมือของการวิจัยเชิงคุณภาพแบบดั้งเดิมดังกล่าวนี้ คณิตศาสตร์ไม่ว่าเราคาดคิดและพิชคณิตเป็นกฎเกณฑ์การให้เหตุผลที่ได้รับการพัฒนาสูงสุดในการใช้เป็นเครื่องมือในการให้เหตุผลตลอดระยะเวลาของการวิจัยเชิงคุณภาพ ยุคโบราณ และคณิตศาสตร์ก็กลายเป็นทางออกที่ดีที่สุดในการนำเอาความรู้แบบใหม่ออกจากสังคมยุคกลาง เพราะคณิตศาสตร์ในระยะนี้ถูกใช้ควบคู่กับวิธีการอุปนัยแบบการสังเกตของ โคเปอร์นิคัส และการสังเกตแบบการทดลองของกาลิเลโอ อันนำไปสู่กฎเกณฑ์ในการวิเคราะห์ความรู้แบบใหม่ที่เรียกกันในภายหลังว่า การแสวงหาคำตอบแบบวิทยาศาสตร์ และวิธีการแบบศาสตร์นี้ก็กลายเป็นรากฐานของการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการศึกษาวิจัยในทางสังคมศาสตร์ด้วยแม้ว่าจะเติบโตช้ากว่าในทางวิทยาศาสตร์นานร่วม ๓๐๐ ปีก็ตาม จนในปลาย ศตวรรษที่ ๑๙ วิทยปรัชญาที่มีอิทธิพลสูงสุดในวงการสังคมศาสตร์ ต้นศตวรรษที่ ๒๐ เมื่อคตินิทัศน์แบบทัศน์โดยการรับรู้ (Received View) เป็น วิทยปรัชญาที่มีอิทธิพลเหนือสังคมวิชาการไม่ว่าโดยผ่านสำนักเบอร์ลินหรือสำนักเวียนนา โดยทำให้คตินิทัศน์แบบปฏิฐานนิยม (Positivism) ที่เชื่อในเรื่องของโลกภายนอกแพร่หลาย ก่อนที่บทบาทของมันจะเสื่อมคลายอย่างรวดเร็ว เมื่อกลางศตวรรษที่ ๒๐ อันเนื่องมาจากวิทยปรัชญา หันไปแพร่หลายในสหรัฐฯ แทนที่ยุโรป โดยเฉพาะคตินิทัศน์แบบโลกทัศน์ของคุณและเฟเยอราเบนด์ แต่กลายเป็นกระแสที่อ่อนตัวในระยะต่อมา โดยคตินิทัศน์นี้เป็นสะพานเชื่อมโยงหรือจุดแปรเปลี่ยนมาสู่การวิจัยเชิงคุณภาพแบบใหม่ซึ่งเป็นความจริงเฉพาะก่อนที่จะมาสู่การวิจัยเชิงคุณภาพที่เป็นความจริงสัมพัทธ์ในปัจจุบัน ซึ่งอาจกล่าวในรายละเอียดของคตินิทัศน์เฉพาะใน รอบศตวรรษที่ผ่านมาได้ ดังภาพที่ ๒.๒๐ ดังนี้

^{๒๐} ณรงค์ โพธิ์พุกขานันท์, ระเบียบวิธีวิจัยหลักการ แนวคิด และเทคนิคการเขียนรายงานการวิจัย, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, ๒๕๕๗), หน้า ๔๗-๔๘.

ภาพที่ ๒.๒๐ แสดงพัฒนาการของระเบียบวิธีวิจัย^{๒๑}

จากภาพที่ ๒.๒๐ พัฒนาการของระเบียบวิธีวิจัย อธิบายรายละเอียดได้ดังนี้^{๒๒}

๑. คตินิทัศน์เชิงปริมาณ คตินิทัศน์ของการวิจัยเชิงปริมาณในต้นศตวรรษที่ ๒๐ มีลักษณะเด่นในความเป็นปฏิฐานนิยม กล่าวคือ เน้นความจริงนิยม (Realism) ที่ได้จากกฎการโต้ตอบ (Correspondence Rule) ซึ่งความจริงดังกล่าวทดสอบได้โดยข้อมูลผัสสะซึ่งเป็นที่มาของความจริงในแบบวัตถุนิยม ข้อมูลผัสสะต้องได้มาจากการวางเงื่อนไขของนักวิจัยไม่ว่าโดยการ ทดลองและการตรวจพิสูจน์ผลการทดลองอันสะท้อนถึงอิทธิพลของแนวความคิดในเรื่องความรู้แบบกลไกซึ่งมีมาก่อนหน้านั้น ทั้งนี้เพื่อให้องค์ความรู้ที่ค้นพบซึ่งแนบแน่นกับกฎหรือโลกแห่งข้อเท็จจริงได้รับการควบคุมอย่างเคร่งครัดในการมิให้ปัจจัยภายนอกเข้ามากระทำ เพื่อให้สามารถนำไปอธิบายและทำนายได้อย่างแม่นยำ อันเนื่องมาจากคำตอบของการค้นพบเป็นข้อสรุปทั่วไป ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุและผลกระทบ ลักษณะดังกล่าวเป็นจุดแข็งของคตินิทัศน์แบบนี้ ซึ่งให้ความถูกต้องแม่นยำและความน่าเชื่อถือของผลการวิจัยที่พยายามขจัดอิทธิพลของผู้ที่ทำการวิจัย ด้วยเหตุนี้จริยธรรมของการวิจัยเชิงปริมาณจึงต้องระมัดระวังอคติของนักวิจัยที่ทำให้ข้อสรุปต้องคลาดเคลื่อนไป การวิจัยแบบนี้จึงได้รับความนิยมและการยอมรับในการนำไปใช้ทางวิชาการ การวางนโยบาย การตัดสินใจ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งนี้เพราะเป็นการวิจัยที่มีมาตรฐานในการวัดด้วยเทคนิค ที่ดำเนินไปตามกรอบความคิดทฤษฎีและปลอดภัยจากนักวิจัย แต่ก็อาจจะได้รับแรงกดดัน ทางอื่นจากผู้ให้ทุนอุดหนุนการวิจัยและผู้จัดพิมพ์ผลงานที่พยายามเข้ามายุ่งเกี่ยวกับเนื้อหาและ วิธีการของงานวิจัย

๒. คตินิทัศน์ที่เป็นจุดแปรเปลี่ยน คตินิทัศน์ที่เป็นจุดแปรเปลี่ยนเกิดขึ้นเนื่องจากการแสวงหาความรู้ซึ่งนิยมการสร้างกรอบวิชาการที่มีรากฐานจากข้อมูลผัสสะที่มาจากการประเมิน โดยประชาคมวิชาการอันทำให้คตินิทัศน์แบบนี้แผ่ค่านิยมจากผู้ประเมิน (เช่น Reader) จึงอาจเรียกคตินิทัศน์ในการวิจัยแบบนี้ว่า หลังปฏิฐานนิยม (Postpositivism) ความจริงที่ได้จากคตินิทัศน์แบบนี้จึงเป็นความจริงที่เจือด้วยคุณค่าที่มาจากการวิพากษ์ (Critical) ซึ่งส่งผลให้เป็นความจริงที่ไม่สมบูรณ์เนื่องจากมีจุดยืนอยู่กับผู้ทรงคุณวุฒิ แต่กระนั้นกระแสของคตินิทัศน์นี้ก็ยิ่ง ให้ความสำคัญต่อข้อมูลผัสสะเป็นเบื้องต้นและเป็นหลักก่อนที่จะนำไปสู่การวิพากษ์ของประชาคม วิชาการเพื่อพิจารณา

^{๒๑} ณรงค์ โพธิ์พุกขานันท์, ระเบียบวิธีวิจัยหลักการ แนวคิด และเทคนิคการเขียนรายงานการวิจัย, หน้า ๔๘.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙-๕๑.

บริบทโดยรอบ อาจกล่าวได้ว่าระเบียบวิธีการวิจัยของคตินัทศน์นี้เป็นส่วนผสมระหว่างการวางเงื่อนไขของนักวิจัย และความคิดเห็นหรือการอภิปรายจากประชาคม เนื่องจากมีความคิดว่าความรู้ที่เป็นความจริงจะต้องได้รับการยืนยันเพื่อพยายามไปสู่เจตจำนงทั่วไป แห่งความรู้ (เพราะมนุษย์เป็นผู้ใช้ความรู้เหล่านั้น) ด้วยเหตุนี้จึงมีความพยายามที่จะจับผิดหรือหาข้อบกพร่องขององค์ความรู้ที่ค้นพบ (Falsification) ทฤษฎีที่ได้จึงต้องไม่มีที่ติด้วยการตรวจพิสูจน์ (Verification) จากประชาคมเพื่อให้ความรู้ได้รับการยอมรับเป็นทฤษฎี

๓. คตินัทศน์เชิงคุณภาพแบบความจริงเฉพาะ การวิจัยตามคตินัทศน์แบบนี้สะท้อนให้เห็นถึงการวิจัยเชิงปริมาณซึ่งเป็นการวิจัยแบบศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับมาอย่างยาวนานถูกท้าทายเพื่อให้ให้นักวิจัยก้าวมาสู่ทางเลือกอื่น เนื่องจากการวิจัยเชิงปริมาณแม้จะเป็นองค์ความรู้ที่ ยากจะค้านต่อข้อสรุปทั่วไปที่ค้นพบ แต่งานวิจัยเหล่านั้นก็ขาดความลุ่มลึกและห่างไกลจากการให้ความสำคัญในความเป็นมนุษย์ ในที่สุดนักวิชาการบางส่วนก็หันกลับมาสนใจการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเคยเป็นวิธีการที่ใช้กันแพร่หลายมาก่อนหน้า เพียงแต่การวิจัยเชิงคุณภาพในยุคใหม่เป็นความจริงเฉพาะ (Particular) ที่ให้ความสนใจในมุมใดมุมหนึ่ง พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง หรือในช่วงเวลาหนึ่งถ้ายังคงอาศัยหลักของศาสตร์ โดยเฉพาะในเรื่องอุปนิสัยและปรากฏการณ์วิทยา ซึ่งแตกต่าง ไปจากการวิจัยเชิงคุณภาพในยุคอดีตที่พยายามไปสู่สากล (Universal) ดังตัวอย่างการวิจัย เชิงคุณภาพที่เห็นในปัจจุบันในการศึกษาเรื่องสิทธิสตรีและเด็ก การพึ่งพิง หรือสังคมหลังทันสมัย เป็นต้น ซึ่งอาจต้องเกาะติดอยู่ในสนามวิจัยจนกว่าจะได้ความรู้ที่ตกผลึกแล้ว แน่นนอนการวิจัยแบบนี้ขึ้นอยู่กับอัตวิสัยของนักวิจัยและการตีความหมายในเชิงคุณค่า เพราะคตินัทศน์แบบนี้ กลับมาสนใจศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ระเบียบวิธีการวิจัยจึงเน้นอันตรกิริยาระหว่างนักวิจัยกับมนุษย์และสังคม โดยการสนทนาแลกเปลี่ยนตามหลักวิชาวิธีเพื่อการลงเคราะห์ความรู้ต่อการ ทำความเข้าใจถึงภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การวิจัยเชิงคุณภาพตามคตินัทศน์นี้จึงมีลักษณะการค้นหาคำตอบในรูปแบบการวิพากษ์ เพื่อดำรงรักษามนุษย์และสังคมไว้ แม้นักวิจัยจะเข้าไปศึกษาวิจัยด้วยการตีความจากตัวนักวิจัยเอง แต่นักวิจัยจะต้องไม่เข้าไปเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ศึกษา บทบาทของนักวิจัยอยู่ที่ต้องดึงความรู้ ที่มีอยู่แล้วในสังคมออกมาโดยมองทะลุไปถึงโครงสร้างและประวัติศาสตร์ของมันด้วยการติดตามอย่างใกล้ชิด อันทำให้สามารถเปรียบเทียบประเด็นดังกล่าวกับพื้นที่อื่นในการสรุปความรู้ในวงกว้างมากขึ้น ตรงนี้ทำให้การวิจัยเชิงคุณภาพมุ่งเน้นในเรื่องกระบวนการมากกว่าผลสำเร็จ ที่เป็นคำตอบเท่านั้น เนื่องจากการเกาะติดกับกระบวนการ นักวิจัยจำเป็นต้องมีจริยธรรมในสิ่ง ที่ควรเปิดเผยหรือไม่ควรเปิดเผยอันเนื่องจากอาจไปทำลายหรือกระทบกระเทือนต่อวิถีชีวิต ของสิ่งที่ศึกษา แต่เป็นไปได้ที่ว่าผลการวิจัยจะนำมาซึ่งเสียงเรียกร้องในการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์และสังคม โดยการตระหนักถึงศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์และภูมิปัญญาของสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ

๔. คตินัทศน์เชิงคุณภาพแบบความจริงสัมพัทธ์ การวิจัยตามคตินัทศน์แบบนี้เป็นการ พัฒนารูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพในหัวข้อที่ผ่านมา โดยให้ความสำคัญกับความจริงในเชิงสัมพัทธ์ กล่าวคือ การแสวงหาความจริงที่เป็นความหมายเฉพาะเรื่องหรือเฉพาะพื้นที่ซึ่งเปิดโอกาสให้กับ ความเป็นอิสระของนักวิจัยมากขึ้นในการวิเคราะห์ วิจัย อธิบาย หรือเปิดเผยข้อมูล และการ

ค้นพบในงานวิจัยซึ่งได้มาจากการวิภาษ การวิจัยแบบนี้ต้องการสร้างสรรค์การค้นพบสิ่งใหม่ ๆ ที่อาจถูกซ่อนเร้นหรือไม่กล้าศึกษาก่อนหน้านั้น ทั้งนี้เพื่อให้สังคมโดยรอบยอมรับว่าประเด็นปัญหานั้นดำรงอยู่จริง เช่น ปัญหาเรื่องการตกเขียว หรือปัญหาในเรื่องการเบี่ยงเบนทางสังคม จึงมีผู้เรียกคตินิทัศน์ของการวิจัยเชิงคุณภาพแบบนี้ว่าเป็นการวิจัยสร้างสรรค์สร้างที่ต้องพึ่งการแปลความหมายในสิ่งที่เห็น นักวิจัยจะต้องสะสมข้อเท็จจริงจากการวิจัยโดยโยงใยความสัมพันธ์ที่เข้า ถึงจิตใจของผู้ถูกศึกษา ประหนึ่งเป็นตัวแทนหรือส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์นั้น ดังนั้น นักวิจัยที่จะเข้าสู่เหตุการณ์ดังกล่าว จะต้องเป็นผู้ที่ชื่นชอบในการเข้าไปมีส่วนร่วมและรับฟังข้อมูลที่หลาย ๆ อย่างต่อเนื่อง แต่ทั้งนี้ก็ต้องแยกความรู้สึกของตัวเองออกมา การวิจัยตามคตินิทัศน์นี้เป็นงานอัตวิสัยจึงไม่มีมาตรฐานในการวัดอย่างการวิจัยเชิงปริมาณ ทั้งนี้เพราะการวิจัยแบบนี้ตระหนัก ถึงสาระเพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไขชีวิตมนุษย์และสังคมอย่างมีศักดิ์ศรีมากกว่าการยึดถือแบบแผน ของระเบียบวิธีการวิจัย

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสรุปได้ว่า ประวัติความเป็นมาของการวิจัยเริ่มจากมนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาคำตอบในสิ่งที่ตนเองสงสัย และมีพัฒนาการของการวิจัยเริ่มจากการวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาเรื่องอภิปราย (ความจริงคืออะไร) มาสู่การวิจัยเชิงปริมาณที่ศึกษาเรื่องวิทยปรัชา (ความรู้คืออะไร) ในรอยต่อเกิดการแปรเปลี่ยนของคตินิทัศน์เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในเรื่องของความจริงเฉพาะ และพัฒนาการไปสู่การวิจัยเชิงคุณภาพในเรื่องความจริงสัมพัทธ์

๒.๒ แนวคิดการวิจัยทางสังคมศาสตร์

๒.๒.๑ การวิจัยทางสังคมศาสตร์

เทียนฉาย กิระนันท์ ได้กล่าวถึงการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ในความหมายโดยทั่วไปและในการพิจารณาของกรมการสหประชาชาติ ด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม ยูเนสโก ได้รวมสาขาวิชาต่างๆ ไว้ในสังคมศาสตร์หลายสาขาวิชาด้วยกัน เป็นต้นว่า เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา มนุษยวิทยา การบริหารความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การศึกษา การบัญชี นิเวศวิทยา ประชากรศาสตร์ และแม้แต่สถิติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ขอให้เข้าใจด้วยว่า การนิยามความหมายของสังคมศาสตร์ นี้ไม่ได้เป็นการตายตัวเสมอไป เพราะในหลายกรณี วิธีการวิเคราะห์ปัญหาจะช่วยบอกได้ว่า วิธีการเช่นว่านั้น เป็นสังคมศาสตร์หรือเป็นศาสตร์อื่น ตามความหมายของสังคมศาสตร์ ที่รวมสาขาวิชาอะไรๆ สาขาวิชาเหล่านี้ต่างก็เป็นเรื่องที่ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งในแง่ของพฤติกรรมของปัจเจกชนและพฤติกรรมโดยส่วนรวมเป็นมหภาค รวมไปถึงจนถึงปฏิกิริยาโต้ตอบพฤติกรรมต่างๆ และเหตุและผลที่มาของพฤติกรรมอย่างหนึ่งหนึ่งโดยอาจารย์แนบเป็นพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ พฤติกรรมทางสังคม พฤติกรรมทางการเมือง พฤติกรรมทางการศึกษา และอื่นๆ ทั้งนี้คงเป็นที่ยอมรับกันได้ว่าพฤติกรรมของมนุษย์นั้นเป็นผลของการกระทำที่เกิดขึ้นหรือที่มีต่อเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาแม้แต่ในช่วงเวลาสั้นมากๆ และอาจเป็นพฤติกรรมที่มีเหตุผลหรืออาจเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากอารมณ์ในช่วงเวลาต่างๆความพยายามที่จะศึกษาพฤติกรรมของตลอดจนที่มาเหตุและผลของพฤติกรรมมันจึงเป็นเรื่องที่ยากมาก ยิ่งกว่านั้นความพยายามที่จะทำนายพฤติกรรมของมนุษย์ในอนาคตก็ยิ่งเป็นเรื่องที่ยากเข้าไปอีก สังคมศาสตร์ใน

สาขาวิชาต่างๆ จึงเป็นเพียงความพยายามที่จะเข้าใจและอธิบายสิ่งที่ยุ่งยากในพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์นั้น ทฤษฎีหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่สร้างขึ้นอธิบายจึงเต็มไปด้วยข้อสมมติหรือข้อยกเว้นเป็นจำนวนมาก และในการทำนายพฤติกรรมมนุษย์ในอนาคตจึงเป็นเรื่องที่อาจผิดพลาดได้มากในง่าย ถึงกระนั้นก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นที่เราต้องพยายามทำการศึกษาและทำความเข้าใจอย่างน้อยก็เป็นเรื่องที่จะหาข้อสรุปหรือคำอธิบายระยะสั้นๆ เพื่อหาทางให้มีการอยู่ร่วมกันโดยสันติและเป็นสังคมที่มีความสุขในอุดมคติให้จงได้^{๒๓}

การวิจัยทางสังคมศาสตร์จึงเป็นการศึกษาค้นคว้าเพื่อพิสูจน์หรือค้นหาข้อเท็จจริงบางอย่างที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมในอดีต ปัจจุบัน หรือที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต แต่เนื่องจากพฤติกรรมของมนุษย์มีการผันแปรเกือบตลอดเวลา และเป็นเรื่องยากที่จะศึกษา และทำความเข้าใจอยู่แล้วการวิจัยทางสังคมศาสตร์จึงจะต้องพยายามที่จะจับประเด็นและสร้างระบบของการวิจัยเองให้มั่นคงแน่นอนและยอมรับกันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ กล่าวง่ายๆ ก็คือ ถ้าสามารถวางระบบระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ให้แน่นอนและยอมรับกันโดยทั่วไปได้ แล้วปัญหาที่จะต้องถกเถียงกันเกี่ยวกับผลการวิจัยหรือข้อค้นพบอันเนื่องมาจากข้อบกพร่องหรือจุดอ่อนในระบบ และวิธีการวิจัยเองแล้วย่อมไม่เกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นน้อยมาก ซึ่งแน่นอนว่าถ้าหาวิธีการวิจัยเองยังไม่แน่ชัดและไม่เป็นที่ยอมรับกันแล้ว ผลการวิจัยที่ได้คงไม่เป็นที่ยอมรับหรืออธิบายไม่ได้เลยนั่นเอง ด้วยเหตุผลดังนี้การวิจัยทางสังคมศาสตร์จึงได้มีการพัฒนาระบบและวิธีการของตนขึ้นให้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป และด้วยการอาศัยกลยุทธ์และเทคนิคในศาสตร์สาขาอื่นๆ ที่มีความแน่นอนและชัดเจนอยู่แล้วมาประยุกต์เข้า ศาสตร์ที่มีความคงตัวแน่นอนในตัวของตัวเองก็คือวิทยาศาสตร์ การวิจัยทางสังคมศาสตร์ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปก็คือ การวิจัยที่ประยุกต์ใช้กลยุทธ์และเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ที่เรียกกันว่าการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตาม การที่สังคมศาสตร์จะประยุกต์ใช้วิธีทางวิทยาศาสตร์นั้น มิได้เป็นข้ออ้างให้ถือว่าสังคมศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะสังคมศาสตร์จะยังเป็นสังคมศาสตร์อยู่นั่นเอง ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่ผู้วิจัยเองมั่นใจตนเองอย่างมากถึงขนาดสรุปผลการวิจัยด้วยความแน่ใจโดยสมบูรณ์นั้น จึงเป็นเรื่องถกเถียงและไม่เป็นที่ยอมรับกันในหลายโอกาส^{๒๔}

วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่นำมาประยุกต์ใช้ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์นั้น โดยสรุปแล้วก็คือการพิจารณาค้นคว้าหาเหตุผลของพฤติกรรมโดยมีลักษณะสำคัญ ๓ ประการคือ^{๒๕}

๑. ความเป็นระบบ (systematic) กล่าวคือ เป็นการศึกษาอย่างมีขั้นตอนเป็นอันดับของเหตุและผลโดยจัดเป็นระบบที่ถูกต้องและสอดคล้องโดยอิงหลักของตรรกวิทยาทั้งนี้ไม่ควรเป็นเพียงการเก็บรวบรวมข้อมูลหรือหาข้อเท็จจริงบางอย่างเท่านั้น แต่ควรจะมีการพยายามหาคำตอบถึงข้อเท็จจริงในนั้นอย่างมีเหตุผลเป็นระบบด้วย

^{๒๓} เทียนฉาย กิระนันท์, สังคมศาสตร์วิจัย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๔-๕.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๖.

๒. มีการศึกษาปฏิสัมพันธ์ (interaction) ระหว่างพฤติกรรมต่างๆ หรือระหว่างเหตุและผลของพฤติกรรมในนั้น กวาคือเป็นการใช้เครื่องมือหรือเทคนิคบางอย่างที่จะวิเคราะห์เจาะลึกถึงปฏิสัมพันธ์ของพฤติกรรมต่างๆนั้นเพื่อให้ได้ผลหรือยืนยันได้แน่ชัดว่าปฏิสัมพันธ์เชิงสาเหตุเชิงผลอันเป็นไปได้และมีน้ำหนักมากพอ

๓. ในหลายกรณีและพฤติกรรมบางอย่างที่ศึกษานั้นจะมีลักษณะเป็นพลวัต ซึ่งเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา โดยไม่มีลักษณะสถิตย์คงที่อยู่ตลอดในระยะยาว วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่นำมาประยุกต์นั้นจะต้องคำนึงถึงภาวะพลวัตดังกล่าวนี้ด้วย กล่าวง่ายๆ ก็คือจะต้องยอมรับว่ามีการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมได้ และหาวิธีที่จะอธิบายการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรม เช่นว่านั่นทั้งในเชิงเหตุผลและในเชิงของความเป็นไปได้ว่าอาจจะเป็นไปอย่างไรอีก

ส่วนรูปแบบของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ที่นำมาใช้ในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์นั้นอาจพิจารณาต้องกว้างได้เป็น ๒ รูปแบบ กล่าวคือ รูปแบบวิธีการอุปมานและรูปแบบวิธีการอนุมาน การอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์โดยอธิบายในเชิงวิทยาศาสตร์ที่เป็นวิธีการอุปมานนั้น กล่าวง่ายๆ ก็คือการพิจารณาจากส่วนใหญ่กว้างกว้างทั่วไป แล้วนำมาอธิบายหรือศึกษาถึงส่วนที่เล็กและย่อยลงไป หรืออาจได้ว่าเป็นการศึกษาสิ่งที่ไม่รู้จักสิ่งที่อยู่แล้ว เป็นต้นว่าได้มีการกำหนดแนวความคิดหรือทฤษฎีอย่างพวกว้างไว้แล้วก็มีการประยุกต์เอาทฤษฎีหรือแนวคิดทางนั้นมาพยายามอธิบายถึงกรณีเฉพาะกรณีใดกรณีหนึ่ง ที่เพิ่งเกิดขึ้นว่าเป็นอย่างไร ส่วนการอธิบายพฤติกรรมโดยวิธีการอนุมานนั้นเป็นการอธิบายโดยศึกษาจากส่วนย่อยๆ หรือเป็นเรื่องเฉพาะแล้วนำไปสรุปเป็นพฤติกรรมทั่วไป กล่าวง่ายๆ ก็คือศึกษาจากส่วนย่อยเพื่อไปสรุปถึงพฤติกรรมส่วนใหญ่ทั่วไป เป็นต้นว่าทำการศึกษากรณีเล็กๆ ต่างกันหลายๆ กรณีเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งจนกระทั่งได้ผลสรุปทั่วไป พอจะรวมเข้าเป็นแนวคิดหรือทฤษฎีของกว้างเพื่ออธิบายพฤติกรรมเป็นต้น

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสรุปได้ว่า การวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาค้นคว้าแสวงหาข้อมูลเพื่อพิสูจน์หรือค้นหาข้อเท็จจริงบางอย่างที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม โดยนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์เพื่อศึกษาค้นหาเหตุผลของพฤติกรรมมนุษย์ใน ๓ ลักษณะ คือ (๑) ความเป็นระบบ (Systematic) (๒) การศึกษาปฏิสัมพันธ์ (Interaction) และ (๓) ความเป็นพลวัตเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา

๒.๒.๒ ลักษณะการวิจัยทางสังคมศาสตร์

เทียนฉาย กิระนันท์ ได้กล่าวถึงลักษณะของการวิจัยทางสังคมศาสตร์^{๒๖} ถึงแม้ว่านักวิจัยจะได้พยายามสร้างระบบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ให้มีความเหมาะสมถูกต้อง และเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปเพื่อที่จะอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ในกรณีต่างๆ กัน ด้วยการประยุกต์วิธีการในเชิงวิทยาศาสตร์แล้วก็ตามที่และการที่พฤติกรรมของมนุษย์นั้นเปลี่ยนแปลงได้และยังมีปัจจัยจำนวนมากที่มีส่วนกำหนดหรืออิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้นลักษณะของการวิจัยทางสังคมศาสตร์จึงเป็นการพิจารณาและอธิบายความสัมพันธ์ในเชิงเหตุผลของพฤติกรรมภายใต้ข้อกำหนดหรือเงื่อนไข

^{๒๖} เทียนฉาย กิระนันท์, สังคมศาสตร์วิจัย, หน้า ๗-๙.

หนึ่งๆ ที่มีอยู่เท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการหาเหตุผลของพฤติกรรมจากเงื่อนไขที่กำหนดให้ ปัจจัยที่มีอิทธิพล และมีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์นั้นพิจารณาเฉพาะในด้านพฤติกรรมที่มีเหตุผลซึ่งเป็นข้อสมมติสำคัญ จะพบว่าทั้งปัจจัยด้านเวลา สิ่งแวดล้อม และสังคม พฤติกรรมที่มีเหตุผลนั้นอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามเวลา ซึ่งเป็นที่มาของการศึกษาวิจัยในเชิงพลวัต สิ่งแวดล้อมในทางเศรษฐกิจชอบมีผลกระทบต่อกิจกรรมได้เป็นต้นว่าการที่สินค้าชนิดหนึ่งเปลี่ยนแปลงทางราคาไปย่อมกระทบถึงอุปสรรคก่อนสินค้าอีกชนิดหนึ่ง ที่สามารถใช้แทนสินค้าชนิดแรกนั้นได้เป็นอย่างดี หรือการเปลี่ยนแปลงในรายได้กระทบให้พฤติกรรมในการออมเปลี่ยนแปลงได้หากันนอกจากนั้นปัจจัยสำคัญคือสังคมซึ่งรวมทั้งสภาพแวดล้อมทางสังคม และสถาบันทางครอบครัว และวัฒนธรรม นักวิชาการทางเศรษฐศาสตร์เรียกปัจจัยนี้เป็นการรวมวาระสนิยม ทั้งนี้โดยนัยที่เป็นปัจจัยทางสังคมเหล่านี้เป็นผลกระทบโดยตรงต่อสนิยมซึ่งอยู่ภายในพฤติกรรม ดังนั้นการหาเหตุผลมาอธิบายพฤติกรรมไม่ว่าจะเป็นวิธีการอุปมานหรืออนุมานก็ตาม ความสำคัญและความสามารถในการอธิบายนั้นจึงอยู่ที่การกำหนดกรอบอันเป็นรากฐานและขอบเขตของการอธิบายที่เรียกว่าเงื่อนไขหรือข้อกำหนด โดยเฉพาะในทางเศรษฐศาสตร์มีเงื่อนไขหรือข้อกำหนดทั้งสามประการดังกล่าว โดยเนื้อหาและวิธีการในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ในปัจจุบันสังคมศาสตร์บางสาขาได้พัฒนาไปถึงระดับที่มีพื้นฐานและความสามารถมากพอที่จะทำงานหรือพยากรณ์พฤติกรรมในอนาคตได้พอสมควร เช่น ประชากรศาสตร์อาจทำการฉายภาพประชากร หรือเศรษฐศาสตร์อาจทำการพยากรณ์สภาวะทางเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันในบางสาขาวิชายังพัฒนาตนเองเพียงแค่นำมาอธิบายพฤติกรรมในอดีตและปัจจุบันเท่านั้น อย่างไรก็ตามโดยแนวโน้มของสังคมศาสตร์แล้ว งานวิจัยทางสังคมศาสตร์มุ่งไปในทางที่จะอธิบายพฤติกรรมที่เป็นเหตุและพฤติกรรมที่เป็นผลสำหรับเหตุการณ์หนึ่งๆ ให้ได้ ทั้งนี้โดยไม่เพียงแต่หยุดอยู่แค่การหาข้อเท็จจริงหรือข้อมูลพื้นฐานอะไรบางอย่างเท่านั้น การที่จะศึกษาพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งว่าอะไรเป็นสาเหตุให้เกิดพฤติกรรมเช่นนั้น จึงมักจะเริ่มต้นด้วยข้อสงสัยซึ่งในทางการวิจัยแล้ว เรียกว่าข้อสงสัยนี้เป็นสมมติฐาน สมมติฐานจึงเป็นประเด็นปัญหาที่ตั้งขึ้นเพื่อหาคำตอบสำหรับงานวิจัย ดังนั้นกระบวนการวิจัยทางสังคมศาสตร์ในปัจจุบันจึงมักจะเป็นเรื่องของคำตอบคำถามในประเด็นปัญหาที่ตั้งไว้เป็นสมมติฐานนั่นเอง แนวทางการวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่จะใช้ทดสอบสมมติฐานนั้นโดยสรุปแล้วก็คือการหาทางตอบคำถามต่อไปนี้

๑. ปัจจัยที่เชื่อว่าเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันนั้นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางหนึ่งทางใดจริงหรือไม่ และถ้ามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์การจะเป็นไปในทิศทางใด

๒. ปัจจัยที่เชื่อได้ว่าจะเป็เหตุ นั้นเกิดขึ้นก่อนผลหรือไม่ เพราะแน่นอนว่าเหตุต้องเกิดก่อนผลอาจมีหลายๆ กรณีที่ปัจจัย ๒ ปัจจัยต่างก็เป็นเหตุใดเป็นผลด้วยตัวของปัจจัยเองทั้งคู่

๓. ปัจจัยที่เชื่อว่าเป็นเหตุ นั้น เป็นเหตุที่แท้จริงหรือไม่ในหลายกรณีปัจจัยที่นักวิจัยเชื่อว่าเป็นเหตุ นั้นมิได้เป็นเหตุที่แท้จริง อาจเรียกว่ามีความสัมพันธ์รวมกันได้

๔. ปัจจัยที่เป็นเหตุ นั้นมีเพียงปัจจัยเดียวหรือว่ายังมีปัจจัยอื่นอีกหลายประการที่ร่วมกันเป็นเหตุให้เกิดผลอย่างหนึ่งขึ้น

๕. ความเป็นเหตุเป็นผลที่ต้องการศึกษานั้นเป็นไปในทุกกรณีหรือในกรณีเฉพาะด้านใดบ้างกล่าวคือความสัมพันธ์เชิงเหตุถึงผลที่ทดสอบนั้นอยู่ภายใต้ข้อกำหนดหรือเงื่อนไขใดบ้างหรือไม่ และมีเงื่อนไขอะไรบ้าง

ในการทดสอบสมมติฐานดังกล่าวข้างต้นนั้น การวิจัยทางสังคมศาสตร์ จะต้องใช้ข้อมูลเข้ามาเกี่ยวข้องกับข้อมูลนั้นอาจเป็นข้อมูลตัวเลขหรืออาจเป็นข้อมูลในรูปอื่นที่ไม่ใช่ตัวเลขก็ได้ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับความชอบ ซึ่งบอกได้แต่เพียงว่าชอบมาก ชอบน้อย อยู่เฉยๆ เท่านั้น ข้อมูลเหล่านี้เป็นเพียงกรณีที่ใช้ศึกษา กล่าวคือการทดสอบสมมติฐานโดยใช้ข้อมูลชุดหนึ่งชุดใด ผลสรุปของการศึกษาที่ได้ก็มีความหมายเฉพาะชุดของข้อมูลชุดนั้นเท่านั้น มิได้หมายความว่ากับข้อมูลชุดอื่นๆ แล้วจะทดสอบสมมติฐานโดยให้ผลลัพธ์ที่เหมือนกันเสมอไป การนำข้อมูลมาใช้ทดสอบสมมติฐานในการวิจัยทางสังคมศาสตร์จึงต้องมีเครื่องมือที่สามารถทดสอบได้ เป็นที่เชื่อถือ และยอมรับกันโดยทั่วไปเครื่องมือสำคัญคือสถิติ

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสรุปได้ว่า ลักษณะการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการพิจารณาและอธิบายความสัมพันธ์ในเชิงเหตุผลของพฤติกรรมภายใต้ข้อกำหนดหรือเงื่อนไขหนึ่งๆ ที่มีอยู่เท่านั้น

๒.๒.๓ พัฒนาการของวิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์

พัฒนาการของวิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ประกอบด้วยรายละเอียดดังนี้

๒.๒.๓.๑ พัฒนาการของวิทยาศาสตร์

สุมาลี ไชยสุรารกุลได้กล่าวถึงพัฒนาการของวิทยาศาสตร์ จำแนกออกเป็น ๔ ขั้นตอนดังนี้^{๒๗}

๑. วิธีการอนุมานหรือนิรนัย (deductive method) ในสมัยกรีกโบราณนักปรัชญาสนใจหาความรู้เกี่ยวกับโรครธรรมชาติ เห็นว่าวิทยาศาสตร์เป็นการศึกษาเชิงปรัชญาอย่างหนึ่ง และเป็นอภิสติของพลเมืองเท่านั้น ทาสไม่ได้รับอนุญาตให้ศึกษาปรัชญาได้ การศึกษาจึงเป็นไปเพื่อความรื่นรมย์ทางปัญญา มากกว่าเพื่อนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ การศึกษาวิทยาศาสตร์จึงมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อเชิงปรัชญาและศาสนา อย่างไรก็ตาม นักปรัชญาชาวกรีกก็พยายามหาวิธีการที่จะมาอธิบายความรู้อย่างมีระบบโดยใช้วิธีการของเหตุผล อริสโตเติล เชื่อว่า ความรู้ที่เชื่อถือได้ต้องสามารถแสดงให้คนอื่นดูหรือทดสอบได้ เขาเสนอวิธีการหาความรู้แบบ อนุมาน ซึ่งมีองค์ประกอบ ๓ ส่วนคือ ข้อเท็จจริงใหญ่ ข้อเท็จจริงย่อย และข้อสรุป การศึกษาเริ่มจากการค้นหาข้อเท็จจริงใหญ่ซึ่งเป็นความรู้ที่ยอมรับร่วมกันแล้วจึงนำไปอธิบายข้อเท็จจริงย่อย เรียกว่าการให้เหตุผลแบบอนุมานเป็นการหาความรู้โดยใช้หลักของเหตุผลระหว่างข้อเท็จจริงใหญ่กับข้อเท็จจริงย่อยแล้วจึงสรุป

๒. วิธีการอุปมานหรืออุปนัย ฟรานซิส เบคอน ชาวอังกฤษ ได้วิจารณ์วิธีอนุมานของอริสโตเติลว่า มีข้อบกพร่องคือ ข้อสรุปจะถูกตั้งหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงใหญ่และข้อเท็จจริงย่อย

^{๒๗} สุมาลี ไชยสุรารกุล, *ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์*, (นนทบุรี: มาตา, ๒๕๕๘), หน้า ๗-๑๑.

ข้อเท็จจริงใหญ่ไม่ถูกก็จะทำให้การสรุปผิดพลาดด้วย เบคอนยังเห็นว่าวิธีการศึกษาเช่นนี้ไม่ช่วยให้ได้ข้อค้นพบ ความจริงใหม่ๆ เพราะเป็นข้อสรุปในขอบเขตของความรู้เดิม คือข้อเท็จจริงใหญ่นั้นเองเนื้อคอนกินเสนอวิธีการศึกษาที่เรียกว่าอุปมานหรืออุปนัยหรือเรียกตามชื่อของเขาว่า Baconian inductive โดยเริ่มจากการสังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นจริงๆ ในหลายครั้งจนสามารถสร้างข้อสรุปได้วิธีการนี้แตกต่างจากการหาเหตุผลแบบอนุมานที่ต้องสร้างข้อเท็จจริงใหญ่หรือทฤษฎีที่เป็นที่ยอมรับก่อนและเป็นที่นักปรัชญาใช้วิธีการของอริสโตเติลไม่คุ้นเคย แม้ว่าจะเป็นวิธีการที่นักวิทยาศาสตร์ใช้กันอย่างแพร่หลายแล้ว เบคอนได้แสดงทัศนะที่เสียดสีนักปราชญ์ของยุคกลางในหนังสือ *Novum organum* ที่เขียนในปี ค.ศ. ๑๖๒๐ โดยเล่าเป็นนิทานสมมุติว่า มีปัญหาถกเถียงในหมู่นักปราชญ์เกี่ยวกับจำนวนของพิน้ำ การถกเถียงดำเนินมาจน ๑๓ วัน ก็ยังหาคำตอบไม่ได้ วันที่ ๑๔ มีเด็กหนุ่มคนหนึ่งเสนอว่าให้ไปนับดูในปากม้า ข้อเสนอของเด็กหนุ่มผู้นี้ทำให้นักปราชญ์พากันตกใจ และว่าคงจะมีซาตานเข้าสิงให้เด็กหนุ่มคนนี้ คิดหาวิธีหาความรู้ที่ไร้สิ้นซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ และไม่เคยมีครูคนใดเคยสอนมาก่อนหลายวันผ่านไป ที่ประชุมนักปราชญ์สรุปว่า คำถามว่าม้ามีพินกี่ซี่ ก็ยังหาคำตอบไม่ได้ เพราะไม่สามารถหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หรือทางเทววิทยา ที่เคยกล่าวไว้เกี่ยวกับจำนวนพินของม้ามาก่อนได้ วิธีการศึกษาอุปมานเริ่มจากขั้นที่ ๑ เก็บรวบรวมข้อมูลหรือข้อเท็จจริงย่อย ขั้นที่ ๒ หาความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงย่อยเหล่านั้น และขั้นที่ ๓ สรุปผลตัวอย่าง จากการสังเกตนกหลายๆ ตัว ข้อเท็จจริงย่อยพบว่า นกแต่ละชนิดมีปีก จึงสรุปได้ว่า นกทุกชนิดมีปีก วิธีการอุปมาน คือ การอธิบายจากส่วนย่อย เพื่อสรุปไปถึงพฤติกรรมส่วนใหญ่พจน์ต่างๆ ไป วิธีการอุปมานมีข้อบกพร่องคือ ต้องเก็บข้อมูลย่อยให้มากจึงจะสรุปผลได้ถูกต้อง หากเก็บข้อเท็จจริงย่อยมาน้อยเกินไป หรือไม่เพียงพอ ไม่ทั่วถึงก็จะทำให้ข้อสรุปมีความคลาดเคลื่อนจากความจริงได้ และการเก็บข้อมูลโดยปราศจากทฤษฎีทำให้ไม่รู้ว่าจะเก็บอะไรและเก็บแค่ไหน

๓. วิธีการอนุมานและอุปมาน ชาร์ล ดาร์วิน นักธรรมชาติวิทยาชาวอังกฤษ ผู้คิดค้นทฤษฎีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต ได้นำวิธีการอนุมานและอุปมานมารวมกัน เรียกว่าวิธีการอนุมานอุปมาน หน่วยเริ่มต้นจากการอนุมานก่อน เพื่อคาดคะเนคำตอบหรือตั้งสมมติฐาน แล้วจึงใช้วิธีการอุปมานในการเก็บข้อมูล เพื่อยืนยันข้อสมมติฐานที่ตั้งไว้ กล่าวคือ เริ่มจากสร้างทฤษฎีก่อนแล้วจึงไปเก็บข้อมูลมาสนับสนุนหรือคัดค้านทฤษฎีนั้น เพื่อยืนยันว่าที่ข้อนั้นถูกหรือผิด เชื่อถือได้หรือไม่ ซึ่งวิธีการนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาทางวิทยาศาสตร์น ทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ลดาร์วิน ก็สร้างมาจากวิธีการอนุมานและอุปมานเช่นเดียวกัน หลังจากกลับจากการเดินเรือเป็นเวลา ๕ ปีในทวีปอเมริกาได้ ในปี ค.ศ. ๑๘๓๔ ดาร์วินเริ่มสงสัยในทฤษฎีที่ว่า พระเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่ง เพราะหลักฐานทางธรณีวิทยา ที่เขาได้พบยืนยันความเก่าแก่ของโลกมากกว่า ๔๐๐๐ ปี ซึ่งเป็นเวลาที่เชื่อกันว่าพระเจ้าได้สร้างโลกนี้ขึ้นทั้งสัตว์ที่เขาได้พบ เช่น นก ก็มีลักษณะของปากแตกต่างกันเป็นพันๆ ชนิด ตามแต่ลักษณะของการหาอาหารจนไม่น่าเชื่อว่าทำไมพระเจ้าจึงสามารถจะจงใจปั้นนกให้มีรูปร่างต่างๆ กันได้มากมายขนาดนั้น หลังจากใช้เวลาคบคิดอยู่นานถึง ๒๕ ปี ดาร์วินจึงได้เสนอทฤษฎีวิวัฒนาการ โดยเริ่มจากการสร้างข้อเท็จจริงใหญ่ด้วยวิธีอนุมานว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเป็นผลจากกระบวนการเลือกสรรของธรรมชาติ และใช้วิธีอุปมานเก็บข้อมูลจากหลักฐานทางชีววิทยาและโบราณคดีเพื่อสนับสนุนทฤษฎีนี้ที่เห็นว่า ทฤษฎีของดาร์วินถูกต้องด้านอย่างหนักจากพวกพระและ

พวกเคร่งศาสนาที่เห็นว่า ทฤษฎีของดาร์วินเป็นการทำลายความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้า แต่หลักฐานที่ได้พบต่อมายืนยันความถูกต้องของทฤษฎีนี้ในที่สุด วิธีการทางวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดการค้นพบและการประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ มากมายเช่น การค้นพบความจริงเกี่ยวกับจักรวาลของกาลิเลโอ และเคปเลอร์ว่า ดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล การค้นพบคุณสมบัติทางเคมีของธาตุโดยโรเบิร์ตบอยล์ และการค้นพบทางแพทย์ เป็นต้น

๔. วิธีการทางวิทยาศาสตร์ จอห์น ดิวอี้ เป็นนักจิตวิทยาและนักการศึกษาชาวอเมริกัน ได้พัฒนาวิธีการของดาร์วิน มาจัดระเบียบเป็นขั้นเป็นตอน ของการคิดแก้ปัญหาที่เรียกว่า reflective Thinking ซึ่งก็คือ วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน มีขั้นตอนต่างๆ ๕ ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ ๑ ขั้นกำหนดปัญหา

ขั้นที่ ๒ ขั้นตั้งสมมติฐาน

ขั้นที่ ๓ ขั้นรวบรวมข้อมูล

ขั้นที่ ๔ ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นที่ ๕ ขั้นสรุปผล

๒.๒.๓.๒ พัฒนาการของสังคมศาสตร์

สุมาลี ไชยสุกรากุล ได้กล่าวถึงพัฒนาการของสังคมศาสตร์^{๒๘} วิทยาศาสตร์สังคม หรือนิยมเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่าสังคมศาสตร์ เป็นคำที่ประกอบขึ้นมาจากคำว่าสังคมและวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ เป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาสังคมอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ของมนุษย์ สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่มคือ

๑. วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ

๒. วิทยาศาสตร์สังคมศึกษา เกี่ยวกับปรากฏการณ์สังคม

แม้ว่าทั้งสองกลุ่มนี้ จะศึกษาสิ่งที่แตกต่างกัน แต่มีความเป็นวิทยาศาสตร์เหมือนกัน กล่าวคือ ใช้วิธีหาความรู้ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เช่นเดียวกัน สังคมศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์แนวใหม่ ซึ่งเริ่มปรากฏขึ้นในศตวรรษที่ ๑๙ เมื่อได้มีความพยายาม นำวิธีการศึกษาของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ มาใช้อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ และทำให้วิชาสังคมศาสตร์ได้รับการยอมรับให้เป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่ง ที่มีความน่าเชื่อถือได้เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม ความสนใจที่จะค้นคว้าหาความรู้ความจริงเกี่ยวกับตนเองและสังคมได้มีมานานแล้ว อาจจะนานเท่ากับการที่มีมนุษย์ถือกำเนิดขึ้นบนโลก แต่การศึกษาในระยะแรกยังไม่มียุคเป็นวิทยาศาสตร์และมักปรากฏในรูปคำพังเพย สุภาษิต นิทาน หรือนิยายปรัมปรามากกว่า สังคมศาสตร์มีกำเนิดมาจากความคิดทางสังคม คือความนึกคิดในทุกด้านของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่างๆ เช่น มนุษย์กับจักรวาลเทพเจ้า สิ่งแวดล้อม รวมถึงความคิดเกี่ยวกับตนเองและเพื่อนมนุษย์ และพัฒนามาจากปรัชญาสังคม โดยเฉพาะปรัชญาทางการเมืองของเพลโต และอริสโตเติล จนถึงที่ทฤษฎีวิวัฒนาการของเฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ ซึ่งทฤษฎีเหล่านี้สร้างจากความคิดและความเข้าใจ

^{๒๘} สุมาลี ไชยสุกรากุล, ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์, หน้า ๑๒-๑๔.

ของตัวเอง จึงมีลักษณะพ้อฝัน นั่งคาคคะเนกันเองและครอบจักรวาล ในศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหลายประการที่ทำให้เกิดความก้าวหน้าในการศึกษาทางสังคมที่สำคัญ คือ การปฏิวัติวิทยาศาสตร์และการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อมั่นว่าจะสามารถควบคุมโลกทางสังคมได้ด้วย นอกจากนั้น ยังมีการเกิดขึ้นของเมือง การเปลี่ยนแปลงความเชื่อทางศาสนาและปรัชญาสังคม แต่เหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดที่มีผลต่อการเกิดขึ้นของวิชาสังคมศาสตร์คือ การปฏิวัติฝรั่งเศส ซึ่งทำให้เกิดการสิ้นสุดของอำนาจแบบประเพณี และการทำลายโครงสร้างอำนาจเก่า เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าถึงความรู้และการปกครองตนเอง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางความคิดและในวิถีชีวิตของผู้คน อาจกล่าวได้ว่า ศตวรรษที่ ๑๘ จนถึงศตวรรษที่ ๑๙ เป็นยุคสมัยของการใช้เหตุผล จึงมีการปรับปรุงวิชาปรัชญาสังคมให้ดีขึ้น โดยการนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการศึกษาสังคม ดังนั้น สถานะของปรัชญาสังคมจึงเปลี่ยนเป็นสังคมศาสตร์ นักคิดสำคัญที่มีบทบาทในการสร้างวิชาสังคมศาสตร์คือ ออگุสต์ ค็องต์ ผู้เสนอให้นำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาศึกษาเรื่องราวทางสังคมจนได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของวิชาสังคมวิทยา จึงอาจสรุปได้ว่า สังคมศาสตร์เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ทั้งที่เป็นเรื่องของแต่ละคน และที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่า เป็นการศึกษาพฤติกรรมทั้งที่เป็นพฤติกรรมของแต่ละคน พฤติกรรมระหว่างบุคคล พฤติกรรมระหว่างกลุ่มบุคคล รวมทั้งสรรพสิ่งทั้งหลาย ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคน และเป็นการศึกษาที่ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสรุปได้ว่า พัฒนาการของวิทยาศาสตร์เริ่มจากวิธีการอนุมานหรือนิรนัย (Deductive method) ของอริสโตเติลที่เสนอวิธีการหาความรู้แบบอนุมานจะต้องประกอบด้วยข้อเท็จจริงใหญ่ ข้อเท็จจริงย่อย และข้อสรุป ต่อมาฟานิช เบคอน ได้วิจารณ์วิธีการของอริสโตเติลมีข้อบกพร่องจึงเสนอวิธีการอุปมานหรืออุปนัย (Inductive method) เสนอวิธีการหาความรู้โดยจากการสังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในหลายครั้งจนสามารถสร้างข้อสรุปได้ โดยวิธีการอุปมานเริ่มจากการเก็บรวบรวมข้อมูลหรือข้อเท็จจริงย่อย แล้วนำมาหาความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงย่อยเหล่านั้น และสรุปผลตัวอย่างจากการสังเกตข้อเท็จจริงย่อย ในเวลาต่อมาชาร์ล ดาวินได้รวมวิธีการอนุมานและอุปมานเข้าด้วยกันเรียกว่า อนุมานอุปมาน โดยเริ่มจากวิธีการอนุมานก่อนเพื่อคาดคะเนคำตอบหรือตั้งสมมติฐานแล้วจึงใช้วิธีการอุปมานในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อยืนยันข้อสมมติฐานที่ตั้งไว้ และในเวลาต่อมาจอห์น ดิวอี้ได้พัฒนาวิธีการของชาร์ล ดาวินมาเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นขั้นตอนในการแก้ปัญหาที่เรียกว่า reflective thinking มี ๕ ขั้นตอนประกอบด้วย ขั้นกำหนดปัญหา ขั้นตั้งสมมติฐาน ขั้นรวบรวมข้อมูล ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และขั้นสรุปผล

พัฒนาการของสังคมศาสตร์เริ่มมาจากวิทยาศาสตร์สังคมที่เป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาสังคมอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพราะว่าวิทยาศาสตร์ของมนุษย์แบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ และวิทยาศาสตร์สังคมศึกษาปรากฏการณ์สังคมที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ ๑๙

๒.๒.๔ ปรัชญาของสังคมศาสตร์

สุมาลี ไชยศุภรากุล ได้กล่าวถึงปรัชญาของสังคมศาสตร์ว่า^{๒๙} ปรัชญาของสังคมศาสตร์ โดยพื้นฐานแล้วคือ การพยายามอธิบายธรรมชาติของมนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นการถกเถียงในประเด็นที่ว่า พฤติกรรมของมนุษย์เป็นสิ่งที่ศึกษาได้หรือไม่ ทำนายได้หรือไม่ จุดเริ่มต้นของปรัชญาวิทยาศาสตร์สังคมคือ การโต้เถียงระหว่างแนวคิดของ ๒ สำนักใหญ่ คือ สำนักปฏิฐานนิยม (positivism) และสำนักเทววิทยา (theology) ที่คัดค้านการเปลี่ยนแปลงโลกอันศักดิ์สิทธิ์ที่พระเจ้าสร้างขึ้น

๑. ปฏิฐานนิยม หมายถึง ความเชื่อในความจริงที่เป็นวัตถุวิสัย (objective reality) คือเชื่อว่าสิ่งต่างๆ มีการจัดระบบ มีเหตุผล ซึ่งสามารถศึกษาได้ เข้าใจได้ด้วยวิทยาศาสตร์ ผู้นำคนสำคัญคือ ออคุสต์ ค็องท์ เขาเชื่อว่า สังคมมนุษย์มีกฎเกณฑ์เช่นเดียวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ และสามารถศึกษาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์จึงมีฐานะเป็นวิทยาศาสตร์เช่นเดียวกันกับวิชาชีววิทยาหรือวิชาฟิสิกส์ ซึ่งค็องท์เรียกว่า positive philosophy หรือ positivism พฤติกรรมของมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่ศึกษาได้ เข้าใจได้อธิบายได้ แต่พฤติกรรมที่ดูเหมือนไร้เหตุผล ก็ยังสามารถหาเหตุผลมาอธิบายได้ เช่น อธิบายด้วยเหตุผลทางจิตวิทยา เป็นต้น

๒. สำนักเทววิทยา ซึ่งมีบทบาทครอบงำการศึกษา ก่อนหน้าปฏิฐานนิยม เชื่อว่า พฤติกรรมของมนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่อาจศึกษาได้ เพราะมนุษย์มีเจตจำนงเสรี ความเชื่อเรื่องมนุษย์มีเจตจำนงเสรีเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงคำสอนของศาสนาคริสต์ ในอดีตศาสนาคริสต์สอนว่าการกระทำทุกอย่างของมนุษย์ถูกบัญชาโดยพระเจ้า เป็นความประสงค์ของพระเจ้า มนุษย์เปลี่ยนแปลงโชคชะตาไม่ได้ต้องยอมทำตามอำนาจของกษัตริย์ ซึ่งคือผู้ที่พระเจ้าส่งมาปกครอง ต่อมามีคนกระทำผิดทางสังคมมากขึ้น เช่น ฆ่าคนตาย ลักขโมย คบชู้ คนเหล่านั้นอ้างว่าทำตามคำบัญชาของพระเจ้า สังคมจะลงโทษไม่ได้ พระเจ้าจึงกลายเป็นผู้รับผิดชอบ ศาสนาคริสต์จึงต้องเปลี่ยนแปลงคำสอนเสียใหม่ว่า พระเจ้าสร้างโลกและสร้างมนุษย์จริง แต่พระเจ้าให้เจตจำนงเสรีแก่มนุษย์เพื่อให้มนุษย์ตัดสินใจเลือกระหว่างความดีและความเลว พระเจ้าเป็นผู้ดูแลและผู้ตัดสินด้วยการให้รางวัลคนดีและลงโทษคนเลว โดยคำอธิบายใหม่นี้ พระเจ้าก็รอดพ้นจากการถูกประณามว่าบัญชาให้มนุษย์ทำชั่ว เมื่อมนุษย์มีเจตจำนงเสรี เราจึงทำนายพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ได้ ถ้าเรามองผู้คนในสังคม และเราชี้ตัวได้ว่าใครจะเป็นอาชญากร คนคนนั้นก็สมควรต้องรับการลงโทษ เพราะเขาไม่ได้เลือกที่จะเป็นอาชญากรด้วยตนเอง แต่เพราะสิ่งอื่นหรือคนอื่นกำหนดให้เขาเป็น เมื่อมนุษย์มีเจตจำนงเสรี เราจึงทำนายไม่ได้ว่าใครจะเป็นอาชญากร ผู้ที่คัดค้านความคิดนี้อย่างรุนแรงคือ เอมีล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) ชาวฝรั่งเศส เขาเชื่อว่าปรากฏการณ์ทางสังคม มีความเป็นระเบียบและสร้างเป็นกฎทั่วไปได้ เพราะสังคมมีกฎทางสังคม เช่นเดียวกับที่ธรรมชาติมีกฎธรรมชาติ พฤติกรรมของมนุษย์จึงดำเนินไปตามกฎทางสังคมนี้ โดยเห็นว่า ปรากฏการณ์ทางสังคมกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติไม่มีความแตกต่างกัน และสามารถใช่วิธีการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ได้เช่นเดียวกัน ข้อมูลที่สนับสนุนความเชื่อของเดอร์ไคม์ คือ

^{๒๙} สุมาลี ไชยศุภรากุล, ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์, หน้า ๑๔-๑๗.

การศึกษาของเขาในเรื่องการฆ่าตัวตายในปี ค.ศ. ๑๘๗๙ ช่วยเขาพยายามสร้างกฎทางสังคมอธิบายว่า การฆ่าตัวตายไม่ได้เกิดขึ้นสุดแต่เวรกรรมโชคชะตาหรือเป็นทางเลือกโดยอิสระของแต่ละบุคคล แต่มี กฎทางสังคมเป็นตัวควบคุมให้เกิดขึ้น แม้การฆ่าตัวตายจะเป็นงานที่มีชื่อเสียงมากของเดอร์ไคม์ แต่ การศึกษาเรื่องการฆ่าตัวตายได้เริ่มขึ้นในยุโรปก่อนหน้านี้แล้วโดยนักสถิติศาสตร์ ซึ่งศึกษาสถิติตัวเลข ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีชีวิตและการกระทำทางศีลธรรม เช่น สถิติการเกิด การตาย การแต่งงาน การฆ่าผู้อื่น การฆ่าตัวตาย การข่มขืน การเกณฑ์ทหาร และการบริจาคทรัพย์เพื่อการกุศล การศึกษา สถิติการฆ่าตัวตายในยุโรประหว่างปี ค.ศ. ๑๘๓๐ ถึง ๑๘๗๐ พบว่า การฆ่าตัวตายไม่ได้เกิดขึ้นอย่างไร ทั่วทุกทาง แต่มีแบบแผนที่ชัดเจน ๓ ประการคือ (๑) มีลักษณะคงที่ (๒) แตกต่างกันอย่างมากระหว่าง ประเทศ (๓) แนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในทุกประเทศ เนื้อคลายจึงได้สร้างกฎที่ว่าด้วยการฆ่าตัวตายดังนี้

๑. ในกลุ่มสังคมใดก็ตามอัตราการฆ่าตัวตายจะผันแปรโดยตรงกับระดับของ

ลัทธิปัจเจกชนนิยม

๒. ระดับลัทธิปัจเจกชนนิยมผันแปรไปตามลัทธิโปรเตสแตนต์

๓. ดังนั้นอัตราการฆ่าตัวตายผันแปรไปตามลัทธิโปรเตสแตนต์

๔. ลัทธิโปรเตสแตนต์ในประเทศสเปนอยู่ในระดับต่ำ

๕. ดังนั้นอัตราการฆ่าตัวตายในประเทศสเปนจึงต่ำ

นอกจากอธิบายความผันแปรของอัตราการฆ่าตัวตายในประเทศต่างๆ แล้ว เดอร์ไคม์ ยัง ได้แบ่งประเภทการฆ่าตัวตาย และสร้างกฎความสัมพันธ์ระหว่างการฆ่าตัวตายของปัจเจกชนกับแรง ยึดเหนี่ยวทางสังคมอีกด้วย โดยเขาอธิบายว่าอัตราการฆ่าตัวตายจะสูงในกลุ่มคนที่ขาดแรงยึดเหนี่ยว ทางสังคม เช่น คนโสด คนที่หย่าร้าง คนในสังคมเมือง เป็นต้น นักสังคมศาสตร์ที่เดินทางสายกลาง ระหว่างแนวคิดที่แตกต่าง ๒ ข้อนี้ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ชาวเยอรมันเขาเสนอว่า พฤติกรรม ของมนุษย์ไม่ได้ถูกกำหนดจากสังคมเท่านั้น แต่เป็นผลผลิตจากการตัดสินใจของมนุษย์เองด้วย นั่นคือ แม้มนุษย์จะมีเจตจำนงเสรี มนุษย์ก็ไม่ได้ตัดสินใจอย่างไม่มีทิศทางแต่เป็นการตัดสินใจที่มีเหตุผล พฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์จึงสามารถอธิบายได้เพราะเป็นการกระทำที่มีเหตุผล ความเชื่อเรื่องความ มีเหตุผลของมนุษย์ปรากฏชัดเจนในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของอาดัม สมิธ (Adam Smith) ชาวอังกฤษ ซึ่งสนับสนุนทฤษฎีการตัดสินใจเลือกอย่างมีเหตุผล สมิธอธิบายว่ามนุษย์ตัดสินใจกระทำต่างๆ เช่น จะ บริโภคอะไร จะผลิตอะไร จะประกอบอาชีพอะไร บนพื้นฐานของการชั่งน้ำหนักอย่างมีเหตุผลระหว่าง กำไรกับขาดทุน เพราะฉะนั้นการเปิดให้มีการค้าขายอย่างเสรีจะทำให้ผู้บริโภคได้ประโยชน์สูงสุด ผล จากการถกเถียงกันเป็นเวลายาวนานตั้งแต่ปีศตวรรษที่ ๑๘ นักสังคมศาสตร์ได้ข้อสรุปว่าพฤติกรรม ของมนุษย์เป็นผลจากประสบการณ์ และการเรียนรู้จากสังคม แต่มนุษย์แตกต่างกันที่การตัดสินใจใน สถานการณ์ต่างๆ มนุษย์จึงไม่ใช่หุ่นยนต์ที่สังคมโปรแกรมไว้อย่างตายตัว และความเป็นอิสระใน การตัดสินใจของมนุษย์ก็ไม่ใช่ลักษณะไร้กฎเกณฑ์เหมือนกันโยนหัวก้อย การเสี่ยงทายหรือการจับ สลาก แต่เป็นการตัดสินใจที่มนุษย์คิดว่ามีเหตุผลที่สุด ซึ่งเหตุผลเหล่านี้เป็นผลมาจากการเรียนรู้ทาง สังคม ซึ่งแต่ละคนรับมาไม่เท่ากันหรือไม่เหมือนกันนั่นเอง นักสังคมศาสตร์ยังมีความเห็นว่า ความเป็น วิทยาศาสตร์ไม่ได้อยู่ที่องค์ความรู้อย่างเดียว แต่น่าจะอยู่ที่วิธีการแสวงหาความรู้ด้วย วิธีการศึกษา ทางสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะการวิจัยทางสังคมศาสตร์ได้ปรับปรุงระเบียบวิธีการศึกษาจนมีลักษณะ

เป็นวิทยาศาสตร์รวมทั้งการนำคณิตศาสตร์ และวิธีการทางสถิติ มาใช้ในการศึกษาจนเป็นที่ยอมรับ และเชื่อถือได้เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสรุปได้ว่า ปรัชญาของสังคมศาสตร์เป็นชุดของความเชื่อในการพยายามอธิบายธรรมชาติของมนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์เป็นการถกเถียงในประเด็นพฤติกรรมของมนุษย์เป็นสิ่งที่ศึกษาได้หรือไม่ ทำนายได้หรือไม่ เป็นจุดเริ่มต้นของปรัชญาวิทยาศาสตร์สังคมของ ๒ สำนักคือ สำนักปฏิฐานนิยม (positivism) และสำนักเทววิทยา (Theology)

๒.๒.๕ กระบวนทัศน์ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์

สุมาลี ไชยสุรากลุ ได้กล่าวถึงกระบวนทัศน์ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์^{๓๐} คำว่ากระบวนทัศน์ (paradigm) เป็นคำที่โทมัส คูห์น (Thomas Kuhn) เสนอเป็นครั้งแรกในหนังสือ The Structure of scientific Revolution ในปี ค.ศ. ๑๙๖๒ โดยที่คูห์นใช้คำว่ากระบวนทัศน์ในความหมายหลัก ๒ ประการคือ

๑. หมายถึงกรอบความรู้หรือกรอบวิธีคิด เป็นแนวทางสำหรับแก้ปัญหาที่คนในวงการเดียวกันยึดถือร่วมกัน

๒. หมายถึงความเชื่อค่านิยมวิธีการหรือท่าทีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งคนในวงการเดียวกันเชื่อหรือยึดถือร่วมกันคล้ายกับ คำว่าโลกกะทัด

คูห์นเสนอว่า การปฏิวัติหรือการเปลี่ยนแปลงในวิชาวิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ มีจุดเริ่มต้นที่การเปลี่ยนแปลงในกระบวนทัศน์ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนคำถามในการค้นคว้าเปลี่ยนข้อมูลที่ต้องการศึกษา เปลี่ยนเครื่องมือในการศึกษาและเปลี่ยนวิธีวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาคำตอบด้วย การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ที่สำคัญของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ คือ คำถามว่าความจริงหรือความรู้ อันเป็นหัวใจของการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นสิ่งเดียวกับความจริงหรือความรู้ในทางวิทยาศาสตร์หรือไม่ และการวิจัยทางสังคมศาสตร์ควรใช้แนวทางและวิธีการเดียวกันกับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์หรือไม่ในการอธิบายกระบวนทัศน์นี้มีคำถามเชิงปรัชญาที่เกี่ยวข้องอยู่ ๓ เรื่องคือ

๑. คำถามเรื่องภาวะวิทยา (ontological question) อะไรคือรูปแบบและธรรมชาติของความจริงและเราจะเข้าใจความจริงนั้นได้อย่างไรความจริงคือสิ่งที่มีอยู่จริงไม่ใช่เรื่องของศีลธรรมหรือจิตวิญญาณ

๒. คำถามเรื่องญาณวิทยา (epistemological question) อะไรคือธรรมชาติของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษากับสิ่งที่ถูกศึกษา ผู้ศึกษาควรจะต้องมีลักษณะวัตถุวิสัยไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ถูกศึกษาและปลอดจากค่านิยมเพื่อจะได้ค้นหาความจริงได้ถูกต้องหรือไม่

๓. คำถามเรื่องวิธีวิทยา (metrology question) ผู้ศึกษาจะใช้วิธีวิทยาในการหาความจริงอย่างไรจึงจะเหมาะสม เช่น ใช้วิธีการเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพ ใช้การทดลองหรือไม่ ประเด็นเรื่องวิธีวิทยานี้ ไม่ใช่หมายถึงวิธีการเก็บข้อมูลเท่านั้น แต่ต้องหมายถึงการคิดถึงกระบวนการวิจัยอย่างเป็นระบบด้วย

^{๓๐} สุมาลี ไชยสุรากลุ, ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์, หน้า ๑๘-๑๙.

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสรุปได้ว่า กระบวนทัศน์ (Paradigm) ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นกรอบความรู้หรือกรอบวิธีที่คิดเป็นแนวทางสำหรับแก้ปัญหาที่ยึดถือร่วมกันโดยมีคำถามเชิงปรัชญาที่เกี่ยวข้องมีอยู่ ๓ คำถามคือ คำถามเชิงภววิทยาหรืออภิปรัชญา (Metaphysic question) คำถามเรื่องญาณวิทยา (Epistemology question) และคำถามเรื่องวิธีวิทยา (Methodology question)

๒.๒.๖ ขอบข่ายการวิจัยทางสังคมศาสตร์

วัลลภ รัฐฉัตรานนท์ ได้กล่าวถึงขอบข่ายของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ การจัดกลุ่มวิชาสาขาสังคมศาสตร์ (Social science) ซึ่งถ้าแบ่งตามองค์การยูเนสโก (UNESCO) สามารถจำแนกออกเป็น ๕ สาขาใหญ่ๆดังนี้^{๓๑}

๑. มนุษยศาสตร์ ได้แก่ วิชาโบราณคดี ประวัติศาสตร์ภาษาศาสตร์ บรรณารักษศาสตร์ ปรัชญา จิตวิทยา ศาสนศาสตร์อักษรศาสตร์และวิจารณ์อื่นๆที่คล้ายคลึงกัน
๒. การศึกษา ได้แก่ วิชาทางการศึกษา พลศึกษาและวิชาอื่นๆที่คล้ายคลึงกัน
๓. วิจิตรศิลป์ ได้แก่ วิชาทางสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม การวาดภาพ วาทยศิลป์การละครและวิชาอื่นๆที่คล้ายคลึงกัน
๔. สังคมศาสตร์ ได้แก่ วิชาการธนาคาร พาณิชยศาสตร์และการบัญชี รัฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ วารสารศาสตร์รัฐประศาสนศาสตร์ สังคมวิทยา สถิติ และวิชาอื่นๆที่คล้ายคลึงกัน
๕. นิติศาสตร์ ได้แก่ วิชาที่เกี่ยวกับกฎหมายต่างๆ

การวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในด้านพฤติกรรม ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์การวิจัยทางสังคมศาสตร์มีข้อเสียเปรียบเมื่อเทียบกับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ในหลายด้านด้วยกันที่เห็นเด่นชัดคือการวิจัยทางวิทยาศาสตร์เป็นการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับทางกายภาพทางด้านวัตถุอุปกรณ์ต่างๆ และเครื่องมือที่ใช้มีความแม่นยำในผลการวัด เช่น เครื่องมือในการวัดแสง เสียง อุณหภูมิ เป็นต้น การควบคุมสภาพแวดล้อมขณะทำการทดลองในห้องทดลองก็กระทำได้อย่างสมบูรณ์ส่วนการวิจัยทางสังคมศาสตร์นั้น เครื่องมือต่างๆ ที่ใช้ศึกษาสร้างให้มีความแม่นยำได้ยาก การควบคุมสภาพแวดล้อมหรือตัวแปรที่จะมีอิทธิพลต่อมนุษย์ก็ทำได้ยาก เพราะเป็นการศึกษาจากสภาพที่เป็นจริงตามธรรมชาติ ดังนั้นข้อค้นพบที่นำไปสร้างเป็นกฎเกณฑ์และทฤษฎีต่างๆ ทางสังคมศาสตร์จึงยืดหยุ่นได้และมีข้อยกเว้นเสมอแต่อย่างไรก็ตาม การวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ ก็ได้ดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ ของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ความรู้ความจริงที่ค้นพบ ได้มีความเชื่อถือได้มากที่สุด

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสรุปได้ว่า สังคมศาสตร์ (Social science) แบ่งออกเป็น ๕ สาขาตามองค์การยูเนสโก (UNESCO) ประกอบด้วย มนุษยศาสตร์ การศึกษา วิจิตรศิลป์

^{๓๑} วัลลภ รัฐฉัตรานนท์, เทคนิควิจัยทางสังคมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๗), หน้า ๓.

สังคมศาสตร์ และนิติศาสตร์ ฉะนั้นขอบข่ายการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในด้านพฤติกรรมตลอดจนสิ่งแวดล้อม

๒.๓ บทสรุป

วิทยาการวิจัยตามแนวคิดและทฤษฎีตะวันตกคือวิทยาการวิจัยที่เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ความจริง หรือคำตอบคำอธิบายให้แก่คำถามเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีพื้นฐานทางปรัชญาของการวิจัยเป็นชุดของความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการทัศน์การวิจัย ประกอบด้วย (๑) อภิปรัชญา (๒) ญาณวิทยา และ (๓) วิธีวิทยา วิธีวิทยาการวิจัยมีลักษณะเป็นศาสตร์ เพราะมีองค์ความรู้ คำศัพท์ เฉพาะ และวิธีการในการสืบค้น สัมภาษณ์ความรู้ ประกอบด้วย (๑) วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (๒) วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ และ (๓) วิธีวิทยาการวิจัยผสมผสาน แนวทางการศึกษาวิธีวิทยาการวิจัยเป็นการศึกษาถึงระเบียบวิธีการวิจัยที่เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ความจริงหรือคำตอบคำอธิบายให้แก่คำถามเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ประกอบด้วย (๑) ปัญหาการวิจัย (๒) วิธีวิทยาการวิจัย และ (๓) การออกแบบแผนการวิจัย โดยมีประวัติความเป็นมาของการวิจัยเริ่มจากมนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาคำตอบในสิ่งที่ตนเองสงสัย และมีพัฒนาการของการวิจัยเริ่มจากการวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาเรื่องอภิปรัชญา (ความจริงอะไร) มาสู่การวิจัยเชิงปริมาณที่ศึกษาเรื่องวิทยปรัชญา (ความรู้คืออะไร) ในรอยต่อเกิดการแปรเปลี่ยนของคติทัศน์เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในเรื่องของความจริงเฉพาะ และพัฒนาการไปสู่การวิจัยเชิงคุณภาพในเรื่องความจริงสัมพัทธ์

การวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาค้นคว้า แสวงหาข้อมูลเพื่อพิสูจน์หรือค้นหาข้อเท็จจริงบางอย่างที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม โดยนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์เพื่อพิจารณาค้นหาเหตุผลของพฤติกรรมมนุษย์ใน ๓ ลักษณะ คือ (๑) ความเป็นระบบ (Systematic) (๒) การศึกษาปฏิสัมพันธ์ (Interaction) และ (๓) ความเป็นพลวัตเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ลักษณะการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการพิจารณาและอธิบายความสัมพันธ์ในเชิงเหตุผลของพฤติกรรมภายใต้ข้อกำหนดหรือเงื่อนไขหนึ่งๆ ที่มีอยู่เท่านั้น

พัฒนาการของวิทยาศาสตร์เริ่มจากวิธีการอนุมานหรือนิรนัย (Deductive method) ของอริสโตเติลที่เสนอวิธีการหาความรู้แบบอนุมานจะต้องประกอบด้วยข้อเท็จใหญ่ ข้อเท็จจริงย่อย และข้อสรุป ต่อมาฟานนิซ เบคอน ได้วิจารณ์วิธีการของอริสโตเติลมีข้อบกพร่องจึงเสนอวิธีการอุปมานหรืออุปนัย (Inductive method) เสนอวิธีการหาความรู้โดยจากการสังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในหลายครั้งจนสามารถสร้างข้อสรุปได้ โดยวิธีการอุปมานเริ่มจากการเก็บรวบรวมข้อมูลหรือข้อเท็จจริงย่อย แล้วนำมาหาความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงย่อยเหล่านั้น และสรุปผลตัวอย่างจากการสังเกตข้อเท็จจริงย่อย ในเวลาต่อมาชาร์ล ดาวินได้รวมวิธีการอนุมานและอุปมานเข้าด้วยกันเรียกว่า อนุมานอุปมาน โดยเริ่มจากวิธีการอนุมานก่อนเพื่อคาดคะเนคำตอบหรือตั้งสมมติฐานแล้วจึงใช้วิธีการอุปมานในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อยืนยันข้อสมมติฐานที่ตั้งไว้ และในเวลาต่อมาจอห์น ดิวอี้ได้พัฒนาวิธีการของชาร์ล ดาวินมาเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นขั้นตอนในการแก้ปัญหาที่เรียกว่า reflective thinking มี ๕ ขั้นตอนประกอบด้วย ขั้นกำหนดปัญหา ขั้นตั้งสมมติฐาน ขั้นรวบรวมข้อมูล

ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และขั้นสรุปผล และพัฒนาการของสังคมศาสตร์เริ่มมาจากวิทยาศาสตร์สังคมที่เป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาสังคมอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพราะว่าวิทยาศาสตร์ของมนุษย์แบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ และวิทยาศาสตร์สังคมศึกษาปรากฏการณ์สังคมเกิดขึ้นในศตวรรษที่ ๑๙

ปรัชญาของสังคมศาสตร์เป็นชุดของความเชื่อในการพยายามอธิบายธรรมชาติของมนุษย์ และพฤติกรรมของมนุษย์เป็นการถกเถียงในประเด็นพฤติกรรมของมนุษย์เป็นสิ่งที่ศึกษาได้หรือไม่ ทำนายได้หรือไม่ เป็นจุดเริ่มต้นของปรัชญาวิทยาศาสตร์สังคมของ ๒ สำนักคือ สำนักปฏิฐานนิยม (positivism) และสำนักเทววิทยา (Theology) โดยที่กระบวนทัศน์ (Paradigm) ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นกรอบความรู้หรือกรอบวิธีที่คิดเป็นแนวทางสำหรับแก้ปัญหาที่ยึดถือร่วมกันโดยมีคำถามเชิงปรัชญาที่เกี่ยวข้องมีอยู่ ๓ คำถามคือ คำถามเชิงภววิทยาหรืออภิปรัชญา (Metaphysic question) คำถามเรื่องญาณวิทยา (Epistemology question) และคำถามเรื่องวิธีวิทยา (Methodology question) โดยมีขอบข่ายการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (Social science) แบ่งออกเป็น ๕ สาขาตามองค์การยูเนสโก (UNESCO) ประกอบด้วย มนุษย์ศาสตร์ การศึกษา วิจิตรศิลป์ สังคมศาสตร์ และนิติศาสตร์ ฉะนั้นขอบข่ายการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในด้านพฤติกรรมตลอดจนสิ่งแวดล้อม

บทที่ ๓

การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

หลังจากบทที่ ๒ ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นเรื่องการศึกษา ค้นคว้า แสวงหาข้อมูลเพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงบางอย่างเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เนื้อหาในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยต้องการนำเสนอถึงความหมาย ความสำคัญและ เป้าหมาย และการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการยืนยันเรื่องการวิจัย ทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

คำว่า “วิจัย” เทียบกับภาษาบาลีและสันสกฤตมาจากรากศัพท์ “จิ” หมายถึง สังสม กอง ก่อสร้าง เมื่อประกอบศัพท์ตามหลักไวยากรณ์ภาษาบาลีเป็น “จย” หมายถึง การสังสม การเก็บ การกอง การก่อหรือการสร้างไว้ การรวบรวมไว้ เติมอุปสรรคนำหน้า “วิ” เป็น วิ+จย (วิจัย) หมายถึง การรวบรวมอย่างดี อย่างมีระเบียบวิธี หรือเป็นระบบอย่างถี่ถ้วนและมีเป้าหมาย^๑ วิจัย แปลว่า เพิน ความค้นหา พิจารณา ตรงกับภาษาบาลีโรมันว่า Vicayo แปลว่า Research Investigation ใน ภาษาสันสกฤตใช้คำว่า Vicaya^๒ ในคัมภีร์อภิธานวรรณาได้กล่าวถึงศัพท์การคิด การเลือก การวิจัย การ ค้นคว้าไว้ ๒ ศัพท์ คือ วิจัย และ มคฺคณา^๓ ดังนี้

๑. วิจัย (วิ+จิ จย+ณ) แปลว่า การคิด การเลือก การวิจัย การค้นคว้า มีรูปวิเคราะห์ ว่า วิจัยเตติ วิจัย การวิจัยชื่อว่าวิจัยะ (ลบ ณ, วุทธิเป็นเอ, อาเทศ เอ เป็น อย ลบสระหน้า) อนิจจาที่ นิ วิจินาติ วิจัย^๔ การวิจัยซึ่งธรรมที่ไม่เที่ยงเป็นต้นชื่อว่า วิจัยะ

๒. มคฺคณา (มคฺค อเนวสเน+ยุ+อา) แปลว่า การคิด การเลือก การวิจัย การค้นคว้า มีรูปวิเคราะห์ว่า มคฺคียเตติ มคฺคณา การค้นคว้า ชื่อว่า มคฺคณา (อาเทศ ยุ เป็น อน ลบสระหน้า) อุปุ

---

^๑ สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๒), หน้า ๑๖-๑๗.

^๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้า บรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๖๘๙.

^๓ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูร วงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๙๕๕.

^๔ ปฎิเสธ. ๑/๑๘๐-๑๐๘/๓๘๘.

เม มคณาศัพท์ มีใช้ในอิตีลึงค์และนปฺงสกลิงค์ เช่น กามานํ เอสนา คเวสนา มคคณา ปฏฺฐนา^๕ การเสาะแสวงหา ไชวคฺว่า ปรรณนาแห่งกามทั้งหลาย.

เป็นศัพท์ทางวิชาการ ตรงตามนัยยะของภาษาอังกฤษว่า “research” หมายถึง การค้นคว้าเพื่อหาข้อมูลอย่างถี่ถ้วนตามหลักวิชา วิจัยนั้นเป็นไวยาจน์ คือเป็นคำที่มีความหมายใช้แทนกันได้ของคำว่าปัญญา หรือจะใช้ศัพท์ภาษาอังกฤษก็เรียกว่าเป็น synonym ของคำว่า ปัญญา ในภาษาบาลีเวลาใดท่านให้ความหมายคำว่า ปัญญา คำหนึ่งที่จะมาก็คือคำว่า วิจโย คือ วิจัย พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา โดยมีจุดหมายก็คือปัญญาเรียกว่า โพธิ ปัญญาในขั้นที่ทำงานเพื่อให้บรรลุนั้นเป็นปัญญาที่เรียกว่าวิจัย วิจัยไปเพื่อเกิดปัญญา และปัญญานั้นก็พัฒนาไปจนกระทั่งกลายเป็นโพธิ หลักการของพระพุทธศาสนาดังพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ธรรมนั้นเราแสดงไว้โดยวิจัย (วิจัยโส เทสโธ ภิกขเว มยา ธมฺโม)^๖

คำว่า วิจัย จึงสำคัญมากเท่ากับว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการวิจัย พุทธพจน์นี้แสดงว่าในแง่ของผู้สอนก็สอนไปโดยที่เมื่อได้ความรู้มาโดยการวิจัย และก็นำมาสอนโดยวิธีวิจัย ต่อจากนั้นเมื่อพูดถึงฝ่ายผู้ศึกษา พระพุทธเจ้าตรัสว่า

พึงวิจัยธรรมโดยแยบคาย (โยนิโส วิจิเน ธมฺม)^๗

พึงวิจัยธรรมโดยแยบคาย คำว่า ธรรม นั้นมีความหมายกว้าง อะไรก็ได้เป็นธรรมทั้งนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่เราเกี่ยวข้อง เจอะเจอ พึงวิจัยโดยแยบคายคือ โดยโยนิโส (เช่นเดียวกับคำว่า โยนิโสมนสิการ) วิจัยให้ถึงต้นเค้าหรือต้นตอ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

จึงจะเห็นอรรถแจ้งชัดด้วยปัญญา (ปญฺญายตฺถ วิปสฺสตี)

เห็นอรรถ หมายถึง เห็นเนื้อหาทั้งหมดชัดแจ้งด้วยปัญญา อันนี้คือพุทธพจน์ที่ตรัสกับฝ่ายผู้ศึกษาแสดงถึงความสำคัญของคำว่าวิจัยในพระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนาจะพบคำว่า “ธัมมวิจัยะ” แปลว่า ความเพียรธรรม ความสืบส่องสืบค้นธรรม เป็นองค์ธรรมหนึ่งในสัมโพชฌงค์ ๗ อันเป็นธรรมองค์แห่งการตรัสรู้ กล่าวได้ว่า นักวิจัยจะต้องมีการสั่งสมบารมี (ประสบการณ) อันเป็นคุณลักษณะตามหลักวิชา เพื่อดูบริบทขององค์ความรู้ทั้งหมด รวมทั้งการสั่งสมในเชิงประจักษ์ ทักษะการวิเคราะห์และสังเคราะห์ ทักษะในการบริหารจัดการ ทักษะในการใช้ภาษา เพื่อนำเสนอให้เห็นความงอกงามแตกต่อขององค์ความรู้ การสั่งสมที่สามารถแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมจริยธรรมของนักวิชาการให้ปรากฏชัด และนำผลที่เกิดจากสั่งสมเหล่านั้น เพื่อขยายองค์ความรู้ และ/หรือพัฒนาในเรื่องนั้นๆ ให้เอื้อประโยชน์ยิ่งขึ้น การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา คือ มุ่งศึกษาให้เห็น “ความเป็นคน” ทั้งที่เป็นปรากฏการณ์ด้านวิถีคิด และพฤติกรรม ซึ่งมี “จิต” “วิญญาณ” เจตนา” เป็นปัจจัยทั้งในส่วนที่เป็น

^๕ ส. สฬา. อภ. ๑๖๑/๒๐๒.

^๖ ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑๗๓/๑๑๖.

^๗ อภ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๓/๒.

โครงสร้างและพลวัต ทั้งในส่วนที่เป็นปัจเจกชน หรือองค์รวมในสังคมเพื่อพัฒนา “จิต” ^๘ ในทางพระพุทธศาสนาโดยมีหลักธรรมชี้นำ (อวสย) ในกระบวนการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ประกอบด้วย^๙

๑. วิตก หมายถึง ความตรึกอารมณ์ การเพ่งพินิจเพื่อให้เข้าถึงองค์ความรู้ (ฌาน/ญาณ) ตามหลักพระพุทธศาสนา คือ การเพ่งด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่

๒. วิจาร หมายถึง ความตรองอารมณ์หรือการพิจารณาอยู่กับวิตก

๓. ปุจฉา หมายถึง คำถาม คือ การตั้งโจทย์การวิจัยหรือตั้งคำถามเพื่อทำการวิจัย อันเกิดจากขั้นวิตก วิจาร ต่อเรื่องราวต่างๆ อย่างมีสมาธิแน่วแนมาแล้ว เพื่อหาคำตอบ (วิชันนา) ต่อไป รวมทั้งการแตกประเด็นเป็นคำถามย่อยอย่างเป็นระบบ

๔. บุญสมภาร หมายถึง การสร้างบุญญาธิการ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูล เปรียบเสมือนการสร้างเนืองนาบุญให้บริบูรณ์เพื่อก่อให้เกิดปัญญาธรรม ตามแนวทางพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย การสร้างสมบารมี จนบรรลุพระโพธิญาณ ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยสามารถเลือกเฟ้นธรรมมาเป็นแนวทางในการเลือกสรร การสะสม รวบรวม เช่น วุฒิธรรม ๔ ประกอบด้วย เสวนากับผู้รู้ ฟังความจริงหรือหาความจริง ใช้เหตุผลแยกคาย และปฏิบัติตามที่เห็นเหมาะสม

๕. สังคายนา หมายถึง การตรวจสอบ การสะสม และการจัดระบบข้อมูลให้ถูกต้อง เลือกเฟ้นเอาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ และจัดเป็นกลุ่ม เป็นกอง เป็นหมวดหมู่ โดยมีการเปิดโอกาสให้ประชาคมวิจัย วิพากษ์ วิจารณ์เบื้องต้นก็ยังดี

๖. วิชันนา หมายถึง คำตอบหรือการชี้แจงที่ตรงกับคำถาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำตอบเกี่ยวกับคำถามย่อยในแต่ละประเด็น วิชันนานั้นจะต้องเป็นคำตอบที่ได้จากการศึกษาโดยตรง ไม่ใช่คำตอบด้วยโวหารหรืออาศัยความรู้สึกนึกคิดของผู้วิจัย เมื่อเป็นวิธิตัดของบุคคลอื่นก็จะต้องอ้างอิงและกระทำตามหลักวิชา

๗. สังเขป หมายถึง การสรุปผล การย่อ หรือการสรุเอาแต่ใจความ เรียกว่าขั้นสรุปผลการวิจัย

จุดสำคัญของการวิจัยคือ การค้นหาความจริง หาให้เจอความจริง ซึ่งอาจหมายถึงการหาความหมายที่แท้ของสิ่งนั้น และอีกอย่างหนึ่งคือ การค้นหาสิ่งที่ดี สิ่งที่ดีพึงประสงค์ คุณค่าหรือประโยชน์ที่ต้องการ ตลอดจนกระทั่งว่า ถ้าสิ่งนั้นยังไม่มี หรือยังไม่เป็นอย่างที่ประสงค์ ก็หาทางที่จะทำให้มันดีหรือให้ได้ผลอย่างที่ต้องการ สรุปแล้วมี ๔ แก่งความหมาย คือ^{๑๐}

๑. ค้นหาความจริง

๒. ค้นหาสิ่งที่ดี สิ่งที่ต้องการ สิ่งที่เป็นประโยชน์

๓. ค้นหาทางหรือวิธีการที่จะทำให้มันดี

^๘ สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์, การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า ๑๗.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๙.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย, ปาฐกถาในการประชุมวิชาการประจำปี ๒๕๓๘ ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ ณ โรงแรมเซ็นทรัลพลาซ่า กรุงเทพมหานคร, หน้า ๕.

๔. วิธีที่จะทำให้สำเร็จ

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสรุปได้ว่า การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาหมายถึง การเลือก การค้นหา และการพิจารณา (วิจัย) ข้อมูลเพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงบางอย่างเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยวิธีการของอริยสัจ ๔ โดยมีกระบวนการธรรม (ตามสภาวะเหตุปัจจัย) ประกอบด้วย ขั้นตอนทุกข์ (ปัญหา) ขั้นสืบสาวสมุทัย ขั้นแก้นิโรธ และกระบวนการวิธีของมนุษย์ประกอบด้วย ขั้นการเพ้นหามรรค

๓.๒ ความสำคัญและเป้าหมายการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๓.๒.๑ ความสำคัญของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนามุ่งศึกษาให้เห็นความเป็นคน ทั้งที่เป็นปรากฏการณ์ด้านวิถีคิดและวิถีพฤติกรรม โดยให้ความสำคัญในเรื่องของพระรัตนตรัยอันเป็นองค์คุณอันประเสริฐของพระสัพพัญญุตญาณของพระพระพุทธเจ้าใช้เป็นบุคลากรพื้นฐานเรียกว่า แก้ว ๓ ประการ คือ รตน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- ร มาจาก รม ธาตุ ในความยินดี
- ต มาจาก ตร ธาตุ ในความข้าม
- น มาจาก นิ ธาตุ ในความถึง

สรุปได้ว่า รตน หรือ รัตนะ แปลว่าแก้วประเสริฐหรือสิ่งล้ำค่า ๓ ประการที่เป็นหลักของพุทธศาสนิกชนยึดถือปฏิบัติ ซึ่งพระโมคคัลลานะเถระ วัดเชตวันวิหาร กรุงโบลอนนระ สิงหลทวี ได้ร้อยกรองอธิบายคำว่า รตน ไว้ในคัมภีร์ปาลินีมันตุ วา^{๑๑}

๑. รมติพพิ รมนติ เอตถาติ รึ แปลว่า ขนทั้งหลายย่อมยินดีซึ่งวัตถุอันอริยบัณฑิตพึงยินดีในหมวด ๓ แห่งปุชฌิยัตถุนี้ เหตุนี้หมวด ๓ แห่งปุชฌิยัตถุนี้จึงได้ชื่อว่า “ระ”

๒. อตตนิ ภขนเต อุปเสวนเต ทุกคิตโต สสารมณณวโต วา ตาเรตติ ตึ แปลว่า หมวด ๓ แห่งปุชฌิยัตถุโดยยังขณผู้คบคือเข้าไปเสวนาซึ่งตนให้ข้ามพ้นจากทุกติและห้วงมหรณพคือสังสารวัฏ เหตุนี้หมวด ๓ แห่งปุชฌิยัตถุนั้น จึงได้ชื่อว่า “ตะ”

๓. อตตานํ อนุสสรนเต สุกคินิพพานานิ เนตติ นึ แปลว่า หมวด ๓ แห่งปุชฌิยัตถุโดยยอมนำขณผู้ระลึกตนไปสู่สุคติและพระนิพพาน เหตุนี้หมวด ๓ แห่งปุชฌิยัตถุนั้นจึงได้ชื่อว่า “นะ”

จากที่ได้กล่าวมาความสำคัญของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา อนุโลมเทียบได้กับ “รตน” ดังนี้^{๑๒}

๑. ผลการวิจัยอันทรงคุณค่าย่อมให้เกิดความยินดีของนักวิจัยหรือนักวิชาการทั้งหมด ทั้งมวล เนื่องจากเป็นคุณูปการช่วยให้เกิดภูมิปัญญาที่องงามและแก่กล้าทำให้เห็นวิถีคิดและวิธีการอันรุ่งโรจน์ เกิดจากความยินดีอันหมายถึง “ร”

^{๑๑} สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า ๒๐.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

๒. ผลการวิจัยอันทรงคุณค่าย่อมก่อให้เกิดเครื่องข้ามจากอวิชชาไปสู่วิชชา โดยกระบวนการของอริยสัจ ข้ามจากความงมงายไปสู่ความสว่างอันหมายถึง “ต”

๓. ผลการวิจัยอันทรงคุณค่าย่อมก่อให้เกิดการขึ้นนำ ทำให้ผู้ผลิตและผู้บริโภค ผลงานวิจัยได้หลุดจากความมืดไปสู่ความสว่างทางสติปัญญาอันหมายถึง “น”

๓.๒.๒ เป้าหมายของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

เป้าหมายของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาคือการนำพาผู้ชนข้ามสังสารวัฏเพื่อยกระดับจิตใจข้ามจากความเป็นคนปุถุชนไปสู่ความเป็นมนุษย์ และนำไปสู่จิตวิญญาณที่สูงขึ้นอันมีเป้าหมายคือนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ฉะนั้นการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาจะต้องเป็นการศึกษาค้นคว้าเพื่อดับความทุกข์อันเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ และเป็นการฝึกฝนพัฒนาด้านกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม โดยใช้หลักไตรสิกขา อันประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อให้เกิดเป้าหมายในมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ในทางพระพุทธศาสนา

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสรุปได้ว่า ความสำคัญของการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยมีเป้าหมายในการทำนาย อธิบาย บรรยาย ควบคุมและพัฒนาสังคมของมนุษย์ แต่ความสำคัญของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาเรียนรู้ของพฤติกรรมมนุษย์และฝึกฝนพัฒนา(ภาวนา) ด้านกาย วาจา ใจ โดยศีล สมาธิ และปัญญา (ไตรสิกขา) โดยมีเป้าหมายในมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ

๓.๓ การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

สุริวงค์ พงษ์ไพบูลย์กล่าวว่า การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนามุ่งศึกษาให้เห็นความเป็นคนจะต้องอาศัยทฤษฎีทางพระพุทธศาสนาขึ้นมาชี้แนะ (อวสย) โดยเสนอว่า กระบวนการวิจัยทางสังคมศาสตร์ประกอบด้วย (๑) วิทก การเพ่งพินิจ (๒) วิจาร การพิจารณา (๓) ปุจฉา การตั้งโจทย์ (๔) บุญสมการ การเก็บรวบรวมข้อมูล (การสร้างบาร์มี) (๕) สังคายนา การตรวจสอบ (๖) วิสัชนา การหาคำตอบ และ (๗) สังเขป การสรุปผล ซึ่งรายละเอียดได้กล่าวไว้แล้วที่ผ่านมา

ทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ถือคนเป็นศูนย์กลางของการวิจัยและเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย ซึ่งทฤษฎีเป็นคำภาษาสันสกฤตหมายถึง การดู การเห็น พุทธิ สายตา ทัศนะ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาใช้คำว่าทัญญูเป็นคำภาษาบาลีหมายถึง ความเห็น เห็น ลัทธิ ซึ่งสอดคล้องกับในพจนานุกรมประมวลศัพท์ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความคิดเห็น ความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงบางอย่างเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยวิธีการของอริยสัจ ๔ โดยมีกระบวนการธรรม (ตามสภาวะเหตุปัจจัย) ประกอบด้วย ขั้นกำหนดทุกข์ (ปัญหา) ขั้นสืบสาวสมุทัย ขั้นแก่งิโรธ และกระบวนการวิธีของมนุษย์ ประกอบด้วย ขั้นการเพินหามรรคหมายถึงข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (ปัญหา) เรียกว่า อริย

อัฐังคิกมรรค อันเป็นทางสายกลางสู่การแก้ปัญหา ซึ่งมรรค ๘ นี้สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยมีรายละเอียดดังนี้^{๑๓}

๑. สัมมาทิฐิ หมายถึง เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้ริยสัจ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือ รุ้อกุศลและอกุศลมูลกับกุศลและกุศลมูล หรือเห็นปฏิจสมุปบาท

๒. สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปป อพยาบาทสังกัปป อวิหิงสาสังกัปป

๓. สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสุจิริต ๔

๔. สัมมากัมมันตะ หมายถึง กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจิริต ๓

๕. สัมมาอาชีวะ หมายถึง เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิฉฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ

๖. สัมมาวายามะ หมายถึง พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมัปปธาน

๗. สัมมาสติ หมายถึง ระลึกรู้ชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔

๘. สัมมาสมาธิ หมายถึง ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน ๔

ซึ่งองค์ ๘ ของมรรค จัดเข้าในธรรมชั้น ๓ ข้อต้น คือ ข้อ ๓-๕ เป็น ศีล ข้อ ๖-๘ เป็น สมาธิ ข้อ ๑-๒ เป็น ปัญญา มรรคมิ้องค์ ๘ นี้ ได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ ปลอดภัย ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยค

การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงวางหลักหรือวิธีปฏิบัติในเรื่องที่ควรสงสัย หรือหลักความเชื่อ ที่ตรัสไว้ในกาลามสูตร ในบาลีเรียกว่า เกสปัญตติยสูตร ที่ชื่อกาลามสูตร เพราะทรงแสดงแก่ชนเผ่ากาลามะ แห่งวรรณะกษัตริย์ เป็นแคว้นพิเศษของนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้^{๑๔}

๑. มา อนุสสเวน แปลว่า อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา

๒. มา ปรมปราย แปลว่า อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบๆ กันมา

๓. มา อิติกริยา แปลว่า อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ

๔. มา ปิฎกสมปทาเนน แปลว่า อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์

๕. มา ตกุกเหตุ แปลว่า อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรก

๖. มา นยเหตุ แปลว่า อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน

๗. มา อาการปริวิตกเกน แปลว่า อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล

๘. มา ทิฎฐินิษณานกขณติยา แปลว่า อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว

๙. มา ภพพรูปตาย แปลว่า อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้

๑๐. มา สมโณ โน ครุติ แปลว่า อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

^{๑๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๙/๓๔๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๙/๑๒๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๐๓/๔๕๓, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๖๙/๓๐๗.

^{๑๔} อง.ติ.ก. (ไทย) ๒๐/๕๐๕/๒๔๑.

และในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา นักวิจัยจะต้องมีผลหรืออินทรีย์ ๕ เพราะผลเป็นพลังทำให้เกิดความมั่นคง ซึ่งความไว้ศรัทธาเป็นต้น แต่ละอย่าง จะเข้าครอบงำไม่ได้ เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจ ให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง และอินทรีย์เป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่แต่ละอย่างๆ ของตน คือเป็นเจ้าการ ในการครอบงำเสียซึ่งความไว้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงตามลำดับ ประกอบด้วย^{๑๕}

๑. สัทธา ความเชื่อ
๒. วิริยะ ความเพียร
๓. สติ ความระลึกได้
๔. สมาธิ ความตั้งจิตมั่น
๕. ปัญญา ความรู้ทั่วชัด

และในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา นักวิจัยจะต้องมีคุณสมบัติของนักวิจัยเรียกว่าโพชฌงค์ซึ่งเป็นองค์แห่งการตรัสรู้นำไปใช้กับนักวิจัยในการค้นหาคำตอบผ่านการศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์ ประกอบด้วย^{๑๖}

๑. สติ หมายถึง ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง เป็นการสังเกตข้อมูลสิ่งที่เกิดขึ้นทางกายและใจด้วยความรู้สึกเป็นกลางอยู่ทุกขณะ ละความเป็นตัวตน
๒. ธัมมวิริยะ หมายถึง ความเพียรธรรม, ความสวดส้องสืบค้นธรรม เป็นการสืบค้นการทดลองพิสูจน์ เมื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดขึ้นแล้ว ผลเป็นอย่างไร
๓. วิริยะ หมายถึง ความเพียร เป็นการมีจิตใจแน่วแน่มั่นคง ทำให้มองเห็นสิ่งที่กำลังทำได้ทะลุปรุโปร่ง
๔. ปีติ หมายถึง ความอิ่มใจ เป็นความยินดี มีจิตใจที่มีความสุขความยินดีเป็นจิตใจที่มีประสิทธิภาพ ช่วยในการดำเนินสู่การตรัสรู้ อาจจะมีความรู้สึกของการค้นพบร่วมด้วย
๕. ปัสสัทธิ หมายถึง ความสงบกายสงบใจ เป็นความสงบที่เตรียมร่างกายและจิตใจให้ผ่อนคลาย ซึ่งจะช่วยลดหมอกมัวของนิสัยและอคติเดิม ทำให้มองเห็นเส้นทางของข้อมูลชัดเจนขึ้น
๖. สมาธิ หมายถึง ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์ เป็นความตั้งใจในการฝึกฝนความสามารถในการกำหนดและรักษาความตั้งใจ ซึ่งจะช่วยให้หลุดจากความผิดพลาด
๗. อุเบกขา หมายถึง ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง เป็นความสงบใจวางใจเป็นกลางกระทำต่อความยินดีและความไม่ยินดีในข้อมูลที่ศึกษา

นักวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาจะต้องมีหลักสัปปริสธรรมคือธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี เป็นหลักการบริหารงานวิจัย ประกอบด้วย^{๑๗}

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๐/๒๕๒, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓/๑๑, อภิ.วิ. ๓๕/๘๔๔/๔๖๒.

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๗/๒๖๔, ๑๑/๔๓๔/๓๑๐, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๔๒/๓๐๖.

^{๑๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔, ๑๑/๔๓๙/๓๑๒, อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๑๔.

๑. อัมมัญญตา หมายถึง ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมตา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น ภิกษุรู้ว่าหลักธรรมข้อนั้นๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าหลักการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุอันนี้ๆ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ๆ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการอันนั้นๆ เป็นต้น

๒. อตถัญญตา หมายถึง ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาษิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้างดังนี้ เป็นต้น

๓. อัตถัญญตา หมายถึง ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เเท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

๔. มัตถัญญตา หมายถึง ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น

๕. กาลัญญตา หมายถึง ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น

๖. ปริสสัญญตา หมายถึง ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

๗. ปุคคลัญญตา หรือ ปุคคลปโรปรัญญตา หมายถึง ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอริยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้จะตำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

นักวิจัยทางสังคมศาสตร์จะต้องมีหลักสัปปริสธรรมเป็นหลักการบริหารงานวิจัยเพื่อให้เกิดประโยชน์ ผลที่มุ่งหมาย จุดหมาย, ความหมายเรียกว่าอรรถ ๓ ประการ ประกอบด้วย^{๑๘}

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะ หมายถึง ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์ในโลกนี้, ประโยชน์ขั้นต้น
๒. สัมปรายิกัตถะ หมายถึง ประโยชน์เบื้องหน้า, ประโยชน์ในภพหน้า, ประโยชน์ขั้นสูงขึ้น
๓. ปรมัตถะ หมายถึง ประโยชน์สูงสุด, จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน

^{๑๘} ข.ม. (ไทย) ๒๙/๒๙๒/๒๐๕, ๒๙/๓๒๐/๒๑๗, ๒๙/๗๒๗/๔๓๒, ข.จุ (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

อีกประการหนึ่งคือ^{๑๙}

๑. อัตตัตถะ หมายถึง ประโยชน์ตน
๒. ปรัตถะ หมายถึง ประโยชน์ผู้อื่น
๓. อุภยัตถะ หมายถึง ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

นักวิจัยจะต้องมีองค์คุณเรียกว่าสมบัติอันเป็นข้อดี ความเพียบพร้อม ความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งอำนวยแก่การให้ผลของกรรมดี และไม่เปิดให้กรรมชั่วแสดงผล ส่วนประกอบอำนวย ช่วยเสริมกรรมดี ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ประกอบด้วย^{๒๐}

๑. คติสมบัติ หมายถึง สมบัติแห่งคติ ถึงพร้อมด้วยคติ คติให้ ในช่วงยาวหมายถึงเกิดในกำเนิดอันอำนวย หรือที่เกิดอันเจริญ ในช่วงสั้นหมายถึง ที่อยู่ ที่ไป ทางดำเนินดีหรือทำถูกเรื่อง ถูกที่ คือ กรณีนั่น สภาพแวดล้อมนั้น สถานการณ์นั้น ถิ่นที่นั้น ตลอดถึงแนวทางดำเนินชีวิตขณะนั้น เอื้ออำนวยแก่การกระทำความดี หรือการเจริญงอกงามของความดี ทำให้ความดีปรากฏผลโดยง่าย

๒. อุปติสมบัติ หมายถึง สมบัติแห่งร่างกาย ถึงพร้อมด้วยรูปร่ายกาย รูปร่ายให้ ในช่วงยาวหมายถึงมีกายสง่า สวยงาม บุคลิกภาพดี ในช่วงสั้นหมายถึง ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดี

๓. กาลสมบัติ หมายถึง สมบัติแห่งกาล ถึงพร้อมด้วยกาล กาลให้ในช่วงยาว หมายถึง เกิดอยู่ในสมัยที่โลกมีความเจริญ หรือบ้านเมืองสงบสุข มีการปกครองที่ดี คนในสังคมอยู่ในศีลธรรม สามัคคีกัน ยกย่องคนดี ไม่ส่งเสริมคนชั่ว ในช่วงสั้นหมายถึงทำถูกกาล ถูกเวลา

๔. ปโยคสมบัติ หมายถึง สมบัติแห่งการประกอบ ถึงพร้อมด้วยการประกอบความเพียร กิจการให้ ในช่วงยาวหมายถึงฝึกฝนในทางที่ถูก นำความเพียรไปใช้ชวนชวยประกอบการที่ถูกต้องดีงาม มีปกติประกอบกิจการงานที่ถูกต้อง ทำแต่ความดีงามอยู่แล้ว ในช่วงสั้นหมายถึงเมื่อทำกรรมดี ก็ทำให้ถึงขนาด ทำจริงจัง ให้ครบถ้วนตามหลักเกณฑ์ ใช้วิธีการที่เหมาะสมกับเรื่อง หรือทำความดีต่อเนื่องมาเป็นพื้นแล้ว กรรมดีที่ทำเสริมเข้าอีก จึงเห็นผลได้ง่าย

นอกจากนี้นักวิจัยจะต้องมีที่พึงในการวิจัยทางสังคมศาสตร์เรียกว่านาถกรรมธรรมคือ ธรรมอันกระทำที่พึง ธรรมสร้างที่พึง คุณธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึงของตนได้ มี ๑๐ ประการ คือ^{๒๑}

๑. ศีล หมายถึง ความประพฤติดีงามสุจริต รักษาระเบียบวินัย มีอาชีพะบริสุทธิ์
๒. พหุสัจจะ หมายถึง ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก มีความรู้ความเข้าใจลึกซึ้ง
๓. กัลยาณมิตรตตา หมายถึง ความมีกัลยาณมิตร, การคบคนดี ได้ที่ปรึกษา และผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี
๔. โสวัจสสตา หมายถึง ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย รับฟังเหตุผล
๕. กิงกรณียะสุ ทักขตา หมายถึง ความเอาใจใส่ช่วยชวนชวยในกิจใหญ่น้อยทุกอย่างของเพื่อนร่วมหมู่คณะ รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง สามารถจัดทำให้สำเร็จเรียบร้อย

^{๑๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๗/๓๕, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๖๐๓/ ๑๖๗, อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๖/๑๐, อง.ปญจก (ไทย) ๒๒/๕๑/๗๒.

^{๒๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๔๐/๔๕๙.

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๒๘๑, ๑๑/๔๖๖/๓๓๔, อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๒๕.

๖. ฉัสมกามตา หมายถึง ความเป็นผู้ใคร่ธรรม คือ รักธรรม ใฝ่ความรู้ใฝ่ความจริง รู้จักพูดรู้จักฟัง ทำให้เกิดความพอใจ นำร่วมปรึกษาสนทนา ชอบศึกษา ยินดีปรีดาในหลักธรรมหลักวินัยที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไป

๗. วิริยารัมภะ หมายถึง ความขยันหมั่นเพียร คือ เพียรละความชั่ว ประกอบความดี มีใจแจ่มใส บากบั่นก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดทิ้งธุระ

๘. สันตฤทธิ หมายถึง ความสันโดษ คือ ยินดี มีความสุขความพอใจด้วยปัจจัย ๔ ที่หามาได้ด้วยความเพียรอันชอบธรรมของตน

๙. สติ หมายถึง ความมีสติ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการทำคำที่พูดไว้ได้ ไม่มีความประมาท

๑๐. ปัญญา หมายถึง ความมีปัญญายังรู้เหตุผล รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

นาถกรณธรรมนี้ ท่านเรียกว่าเป็น พหุการธรรม หรือ ธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นกำลังหนุนในการบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพศาล

นักวิจัยมีที่พึ่งเรียกว่านาถกรณธรรมเพื่อให้เกิดอนุตตรียะคือภาวะอันเยี่ยม สิ่งที่ยอดเยี่ยมมี ๖ ประการ คือ^{๒๒}

๑. ทัสสนานุตตรียะ หมายถึง การเห็นอันเยี่ยม ได้แก่ การเห็นพระตถาคต และตถาคตสาวกรวมถึงสิ่งทั้งหลายที่จะให้เกิดความเจริญองงามแห่งจิตใจ

๒. สวнанุตตรียะ หมายถึง การฟังอันเยี่ยม ได้แก่ การสดับธรรมของพระตถาคต และ ตถาคตสาวก

๓. ลาภานุตตรียะ หมายถึง การได้อันเยี่ยม ได้แก่ การได้ศรัทธาในพระตถาคตและตถาคตสาวก หรือการได้อริยทรัพย์

๔. ลิกขานุตตรียะ หมายถึง การศึกษาอันเยี่ยม ได้แก่ การฝึกอบรมในอริศีล อริจิต และอริปัญญา

๕. ปาริจรียนานุตตรียะ หมายถึง การบำเรออันเยี่ยม ได้แก่ การบำรุงรับใช้พระตถาคตและตถาคตสาวก

๖. อนุสสทานุตตรียะ หมายถึง การระลึกอันเยี่ยม ได้แก่ การระลึกถึงพระตถาคต และตถาคตสาวก

โดยสรุปคือ การเห็น การฟัง การได้ การศึกษา การช่วยรับใช้ และการรำลึกที่จะเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์ ล่วงพ้นโสกะปริเทวะ ดับสูญทุกข์โทมนัส เพื่อการบรรลุญาณธรรม ทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๑/๒๖๒, ๑๑/๔๓๐/๓๐๗, อภ.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๒๗๙/๓๑๖, ๒๒/๓๐๑/๓๖๓.

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสรุปได้ว่า การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาความเป็นคน โดยมีกระบวนการวิจัยทางสังคมศาสตร์ประกอบด้วย (๑) วิตก การเพ่งพินิจ (๒) วิจาร การพิจารณา (๓) ปุจฉา การตั้งโจทย์ (๔) บุญสมการ การเก็บรวบรวมข้อมูล (การสร้างบาร์มี) (๕) สังคายนา การตรวจสอบ (๖) วิสัชนา การหาคำตอบ และ (๗) สังเขป การสรุปผล ทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ถือคนเป็นศูนย์กลางของการวิจัยและเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย ซึ่งทฤษฎีเป็นคำภาษาสันสกฤตหมายถึง การดู การเห็น พุทธิ สายตา ทักษะ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีเป็นคำภาษาบาลีหมายถึง ความเห็น เห็น ลัทธิ ในพจนานุกรมประมวลศัพท์ได้หมายถึง ความคิดเห็น ความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี หลักกาลามสูตรเป็นแนวโน้มพิเศษของนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ และนักวิจัยจะต้องมี พละ ๕ อินทรีย์ ๕ และโพชฌงค์ ๗ เป็นคุณสมบัติของนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ นักวิจัยทางสังคมศาสตร์จะต้องมีหลักธรรมประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ ในการดำเนินการวิจัย เพื่อให้เกิดอรรถ ๓ อันเป็นเป้าหมายของการวิจัยโดยมีองค์คุณคือสมบัติ ๔ และนักวิจัยจะต้องมีที่พึ่งคือนาถกรรมธรรม ๑๐ ประการเพื่อให้เกิดอนุตรีย ๖

๓.๔ ตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

การวิจัยเป็นการใช้ความรู้ความสามารถในการค้นหาคำตอบที่ถูกต้องสำหรับปัญหาที่ต้องการศึกษาโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลและสารสนเทศต่างๆ ที่เกี่ยวกับปัญหานั้น ซึ่งต้องเป็นไปตามระเบียบวิธีหรือกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง การวิจัยทางสังคมศาสตร์มีคุณสมบัติเพิ่มเติมจากการวิจัยทั่วไปในลักษณะที่ว่านักวิจัยต้องการศึกษาสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ผันแปรไปตามสถานการณ์ของสังคมและวัฒนธรรมเป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยมีเป้าหมายในการทำนาย อธิบาย บรรยาย ควบคุมและพัฒนาสังคมของมนุษย์ แต่การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาเรียนรู้ของพฤติกรรมมนุษย์และฝึกฝนพัฒนา(ภาวนา) ด้านกาย วาจา ใจ โดยศีล สมาธิ และปัญญา (ไตรสิกขา) เป็นการศึกษาความเป็นคน ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยขอเสนอตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทรงศึกษาด้านสังคมศาสตร์ โดยยกเอาพระสูตรในทีฆนิกาย แห่งพระสูตรตันตปิฎกที่ประมวลพระพุทธพจน์หมวดพระสูตรที่เป็นพระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายต่างๆ ที่ได้ตรัสให้เหมาะสมกับบุคคล เหตุการณ์ โอกาส เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในทางพระพุทธศาสนา โดยมีรายละเอียดดังนี้

๓.๔.๑ ตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในกฏทนต์สูตร

กฏทนต์สูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยกฏทนต์พราหมณ์ (กฏทนต์ะ แปลว่า ฟันเขยิบ) ที่ชื่ออย่างนี้ เพราะเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับกฏทนต์พราหมณ์ โดยกฏทนต์พราหมณ์เป็นผู้ถาม พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสตอบในเรื่องพิธีบูชามหาโยธ โดยมียรายละเอียดดังนี้

๑. ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสแก่กฏทนต์พราหมณ์ขณะประทับอยู่ในสวนอัมพลัญจิรา ใกล้หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อชาณุมัต แคว้นมคธ ซึ่งพระเจ้าพิมพิสาร พระราชทานหมู่บ้านนี้เป็นพรหม

ไทยให้ภูทนต์พราหมณ์ปกครอง ขณะที่พระพุทเจ้าเสด็จแวะไปประทับที่นั่น ภูทนต์พราหมณ์กำลังเตรียมการจัดทำพิธีบูชาหายญ์ ๓ ประการ มีองค์ประกอบ ๑๖ ประการ เพื่อความสุข ความเจริญของตน และประชาชนในหมู่บ้านของเขา โดยเตรียมสัตว์ไว้บูชาหายญ์ คือ วัวเพศผู้ ลูกวัวเพศผู้ ลูกวัวเพศเมีย แพะ และแกะ อย่างละ ๗๐๐ ตัว เนื่องจากตนไม่ทราบว่าจะทำพิธีนี้อย่างไรแน่ และทราบว่าพระพุทเจ้าทรงทราบดี ฉะนั้น เมื่อทราบจากพวกพราหมณ์ทั้งหลายว่าพระพุทเจ้าเสด็จมาประทับอยู่ที่สวนอัมพลัญฐิกาแล้ว จึงได้ออกไปเฝ้าแม้จะถูกพราหมณ์หลายร้อยคนที่มาพักเพื่อรับทานในพิธีบูชาหายญ์ นั้นคัดค้านว่า ไม่สมควรไปเฝ้า ควรให้พระพุทเจ้าเสด็จมาหาเอง ภูทนต์พราหมณ์ก็ได้ยกเอาพุทศคุณขึ้นมาอ้างลบล้างเหตุผลของพวกพราหมณ์ทำนองเดียว กับที่โสณทัณฑพราหมณ์กล่าวอ้าง

๒. รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม - ตอบ คือภูทนต์พราหมณ์เข้าไปเฝ้าเพื่อทูลขอคำอธิบาย พระพุทเจ้าทรงอธิบายโดยยกอดีตมหาราชพระองค์หนึ่งที่เคยทำพิธีบูชาหายญ์นี้ได้ผลดีมาแล้วมาตรัสเล่าให้ฟัง แล้วภูทนต์พราหมณ์ก็ทูลถามเพื่อขอความรู้ต่อไป โดยมีโต้แย้งใดๆ พระพุทเจ้าก็ทรง อธิบายจนผู้ถามพอใจ

๓. ใจความสำคัญของพระสูตร

พระพุทเจ้าทรงอธิบายพิธีบูชาหายญ์ ๓ ประการที่มีองค์ประกอบ ๑๖ ประการ โดยยกเอาพิธีบูชาหายญ์ของพระเจ้ามหาวิจิตรราช มาตรัสเล่าประกอบว่า พระเจ้ามหาวิจิตรราชทรงมีพระราชทรัพย์มหาศาล ทรงมีพืชพันธุ์ธัญญาหารเต็มท้องพระคลัง ทรงทำสงครามได้ชัยชนะจนได้ครองดินแดนกว้างใหญ่ไพศาล วันหนึ่งทรงประสงค์จะทำพิธีบูชาหายญ์เพื่อความสุขสวัสดิแก่พระองค์เอง และอาณาประชาราษฎร์ จึงทรงปรึกษากับพราหมณ์ปุโรหิตว่าจะทำอย่างไร พราหมณ์ปุโรหิตจึงกราบทูลแนะนำให้ทรงทำเป็นชั้น ๆ ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ ให้ทรงปราบโจรผู้ร้ายแบบถอนรากถอนโคน เพื่อมิให้กลับมาเป็น เสี้ยนหนามเบียดเบียนประชาราษฎร์ต่อไปอีก โดยวิธีการ ๓ อย่าง คือ

๑. ให้พระราชทานพันธุ์พืชและอาหารแก่เกษตรกรผู้ขยันในการทำเกษตร
๒. ให้พระราชทานต้นทุนแก่ราษฎรผู้ขยันในการค้าขาย
๓. ให้พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการผู้ขยันในหน้าที่ราชการ

พระเจ้ามหาวิจิตรราชทรงปฏิบัติตามคำแนะนำนี้โดยเคร่งครัด ก็ปรากฏว่าได้ผล ดีเป็นอย่างยิ่ง คือพระราชทรัพย์เพิ่มพูนมากขึ้นๆ บ้านเมืองไม่มีโจรผู้ร้าย บ้านเรือน ไม่ต้องปิดประตู อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขกันทั่วหน้า

ขั้นที่ ๒ ให้มีรับสั่งถึงบุคคลในพระราชอาณาเขต ๔ พวก คือ (๑) พวกเจ้าผู้ครองเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นกับพระเจ้ามหาวิจิตรราช (๒) พวกอำมาตย์ราชบริพารผู้ใหญ่ (๓) พวกพราหมณ์มหาศาล (พราหมณ์ผู้มีทรัพย์มาก) (๔) พวกคหบดีมหาศาล (คหบดีผู้มีทรัพย์มาก) เพื่อขอให้บุคคล

เหล่านั้นรับทราบการพระราชพิธีบูชามหาไยถุและขอความเห็นชอบด้วย ซึ่งปรากฏว่าบุคคลเหล่านั้นได้ตอบรับรองด้วยดี คำรับรองนี้เรียกว่า อนุมติ ๔ (จากบุคคล ๔ พวก) ถือเป็นองค์ประกอบ ๔ ประการ ในองค์ประกอบทั้งหมด ๑๖ ประการ

ขั้นที่ ๓ ตรวจหาคุณสมบัติ ๔ ประการของเจ้าของพิธีบูชามหาไยถุ คือ พระเจ้ามหาวิชิตราช และคุณสมบัติ ๔ ประการของผู้ทำพิธี คือพราหมณ์ปุโรหิตเอง ปรากฏว่าทั้งพระเจ้ามหาวิชิตราชและพราหมณ์ปุโรหิตมีคุณสมบัติครบถ้วนตามตำรา จึงเป็นอันได้องค์ประกอบของมหาไยถุครบทั้ง ๑๖ ประการ (อนุมติ ๔) คุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตราช ๘ และคุณสมบัติของปุโรหิต ๔ พราหมณ์ปุโรหิต กราบทูลอธิบายเหตุผลให้ทรงสบายพระทัยว่า ผู้เป็นเจ้าของพิธีบูชามหาไยถุที่มีองค์ประกอบ ๑๖ ประการอย่างนี้จะไม่มีการครหานินทาได้ภายหลัง

ขั้นที่ ๔ ให้ทรงวางพระทัยในการบูชามหาไยถุ ๓ ประการ คือต้องไม่ทรงเดือดร้อนพระทัยว่า (๑) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเราจักสิ้นเปลืองไป (๒) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรา กำลังสิ้นเปลืองไป (๓) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเราได้สิ้นเปลืองไปแล้ว

ขั้นที่ ๕ ให้ทรงวางพระทัยในผู้มารับทาน ซึ่งจะมีทั้งคนดีและคนไม่ดีปะปนกัน โดยให้ทรงตั้งพระทัยเจาะจงให้แก่ผู้ซึ่งตเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ เท่านั้น

ขั้นที่ ๖ ในการทำพิธีบูชามหาไยถุนั้น ไม่ต้องฆ่าวัว แพะ แกะ ไก่ สุกร และสัตว์นานาชนิด ไม่ต้องตัดไม้ทำลายป่ามาทำหลักบูชาไยถุ ไม่ต้องตัดหญ้าคา พวกทาส กรรมกรของพระเจ้ามหาวิชิตราชก็ไม่ต้องถูกบังคับให้ทำสิ่งที่ตนไม่ต้องการ สิ่งที่ต้องใช้ในพิธีมีเพียงเนยใส เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเท่านั้น

เมื่อพระเจ้ามหาวิชิตราชทรงเตรียมการเสร็จตามขั้นตอนนั้นแล้ว พวกเจ้าผู้ครองเมือง พวกอำมาตย์ พวกพราหมณ์มหาศาล และพวกคหบดีมหาศาลได้นำทรัพย์สินของพวกตนจำนวนมากมาถวายร่วมในพิธีนั้น แต่พระเจ้ามหาวิชิตราชไม่ทรงรับ กลับพระราชทานพระราชทรัพย์ให้แก่บุคคลเหล่านั้นอีกด้วย บุคคลทั้ง ๔ พวกจึงได้ จัดตั้งโรงงานขึ้นในทิศทั้ง ๔ ของหลุมไยถุ คือ พวกเจ้าผู้ครองเมืองตั้งโรงงานใน ทิศตะวันออก พวกอำมาตย์ในทิศใต้ พวกพราหมณ์มหาศาลในทิศตะวันตก และพวกคหบดีในทิศเหนือ แล้วทำการแจกทานไปพร้อม ๆ กับพระเจ้ามหาวิชิตราช

ภูฏันทปพราหมณ์ทูลถามว่า ยังมีไยถุอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมาก กว่ามหาไยถุดังกล่าวหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือนิตยทาน (การให้ทานเป็นประจำแก่ ผู้มีศีล)

ทูลถามว่า มีไยถุอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่านิตยทานหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือการสร้างวิหารอุทิศถวายแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔

ทูลถามว่า มีไยถุอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการสร้างวิหารหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือการถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

ทูลถามว่า มีไยถุอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการถึงพระ รัตนตรัยหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือการสมาทานศีล ๕

ทูลถามว่า มีอัญมณีอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการสมทาน ศีล ๕ หรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือการออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในศีล ๕ ชั้น บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๔ แล้วเจริญภาวนาจนได้วิชา ๘ (ดังรายละเอียดใน สามัญญผลสูตร)

กฎพันตพราหมณ์เลื่อมใสในพระธรรมเทศนา ประกาศตนเป็นอุบาสก ขอถึง พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต แล้วสั่งให้ปล่อยสัตว์ทั้งหมดที่เตรียมไว้ เมื่อได้ฟัง อนุพุทฺธิกถาต่อไปอีกก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน

๔. ข้อสังเกตจากพระสูตรในเรื่องทางสังคมศาสตร์

พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรนี้เพื่อเป็นการแสดงถึงหลักการที่สำคัญ ๓ ประการในทางสังคมสมัยนั้น คือ

๑. ทรงปฏิบัติแนวความคิดเรื่องการบูชาด้วยการทำสัตว์ เป็นการบูชา ด้วยเนยใส เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย โดยไม่สร้างความเดือดร้อน ให้แก่คนและสัตว์ตลอดจนการตัดไม้ทำลายธรรมชาติ

๒. ทรงแสดงให้เห็นว่ามหาอัญมณี ๓ ประการ อันมีองค์ประกอบ ๑๖ ประการ ซึ่งพวกรัศมีถือนั้นเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์มีผลมากนั้น จริงๆ แล้วเป็นพิธีที่ต้องเตรียมการมาก แต่มีผลน้อย คือ น้อยกว่านิยทาน (เช่นการใส่บาตรทุกๆ เช้า) ซึ่งมีการเตรียมการน้อย หรือแม้การถือศีล ๕ ซึ่งมีการเตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่า

๓. ทรงแนะนำวิธีพัฒนาที่ยั่งยืน ๒ แบบ ได้แก่การพัฒนาคนและการพัฒนาบ้านเมือง การพัฒนาคน คือพัฒนาให้มีศีลและปัญญา อันเป็นอริยสัจ ๔ ส่วนการพัฒนาบ้านเมือง คือพัฒนาทางเศรษฐกิจ ได้แก่หลักการปราบโจรผู้ร้าย ๓ ประการ

๓.๔.๒ ตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในจกักวัตติสูตร

จกักวัตติสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งหมายถึงกษัตริราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ทรงประพฤติธรรมที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร อันเป็นเหตุ ให้แก่ ๗ ประการ มี จักรแก้ว เป็นต้นเกิดขึ้น และทรงใช้จักรนี้แผ่พระราชอาณาจักร ปราบปรปักษ์จนมีเมืองขึ้นทั้ง ๔ ทิศ ซื่อนี้จึงตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร อนึ่งในบางแห่ง เรียกชื่อพระสูตรนี้ว่า จกักวัตติสัณหาสูตร แปลว่าพระสูตรว่าด้วยการบันลือสัณหา ประกาศเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ที่เมือง มาตุลา แคว้นมคธ โดยทรงประสงค์ให้ผู้ฟังฟังตนฟังธรรม ไม่ฟังสิ่งอื่น เพราะการฟังตนฟังธรรมทำให้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ทำให้มารขัดขวางความเจริญไม่ได้ อรรถกถาอธิบายว่า ในตอนเช้าตรู่ของวันนั้น พระพุทธเจ้าทรงตรวจดหมู่สัตว์ ผู้ที่ควรโปรด ทรงเห็นว่า ชาวเมืองมาตุลา จำนวน ๘๔,๐๐๐ คน (โดยประมาณ) มีอุปนิสัยสามารถบรรลุธรรมได้ ถ้าทรงแสดงพระสูตรที่เกี่ยวกับอนาคตวงศ์ให้ฟัง จึงเสด็จออกจากที่ประทับไปยังเมืองมาตุลาแต่เช้า พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ตามเสด็จจำนวน

๒๐,๐๐๐ รูป (โดยประมาณ) พวกกษัตริย์ชาวเมืองมาตุลา เฝ้ารับเสด็จ และได้ถวายมหาทาน แต่พระพุทธรูปเจ้าและภิกษุสงฆ์ พระพุทธรูปเจ้าทรงเห็นว่า ถ้าทรงแสดงธรรมที่ตรงนั้น จะเกิดปัญหาเรื่องสถานที่คับแคบ ไม่พอนั่งและยืนของผู้เข้าฟัง ฉะนั้น เมื่อเสวยพระกระยาหารเสร็จ ไม่ทรงกล่าวอนุโมทนา ทรงลุกจากพุทธอาสน์ เสด็จออกไปนอกตัวเมืองและประทับนั่งภายใต้คางไม้มาตุละต้นหนึ่ง ซึ่งมีบริเวณกว้างพอรองรับผู้ฟังธรรมจำนวนมากได้

๒. รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของจักกวัตติสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบสาธกนิทานทั้งเรื่องอดีตและอนาคต

๓. ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส (การกำหนดหัวข้อบรรยาย)

พระพุทธรูปเจ้าตรัสสอนให้ฟังตนฟังธรรม ไม่ฟังสิ่งอื่น วิธีฟังตนฟังธรรมให้ กระทำโดยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ (ทรงแสดงเฉพาะบทมาติกา) และให้ประพจน์ ธรรมอันเป็นโคจรที่สืบเนื่องมาจากบิดา (พระองค์เอง) เมื่อประพจน์ข้อนี้ บุญกุศลจะเจริญยิ่งขึ้น มารจะขัดขวางมิได้

ภาคนิทเทส (การแสดงบรรยายหัวข้อ)

๑. ทรงอธิบายว่า ผู้ฟังตนฟังธรรมจะเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และ พละ แล้วทรงสาธกนิทานเกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิในอดีต ๗ พระองค์ มีพระเจ้า ทัฬหเนม เป็นต้น ผู้ประพจน์จักรวรรดิวัตรสืบทอดต่อ ๆ กันมาโดยลำดับ จักรวรรดิวัตรที่พระเจ้าจักรพรรดิทั้ง ๒ พระองค์ ทรงประพจน์ ได้แก่

(๑) อาศัย ธรรม สักการะธรรม เคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม นอบน้อม ธรรม มีธรรม เป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ จัดการรักษาป้องกัน และคุ้มครองชนภายใน (พระมหากษัตริย์ พระราชโอรส พระราชธิดา) กำลังพล พวกกษัตริย์ผู้ติดตาม (พระราชวงศ์) พราหมณ์และคหบดี ขวานิคมนและชาวชนบท (ชาวแวนแคว้น) สมณ พราหมณ์ สัตว์พวกเนื้อ และสัตว์จำพวกนกโดยธรรม ไม่กระทำการสิ่งผิดแบบแผน ของแวนแคว้น

(๒) แจกจ่ายทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์เลี้ยงชีพ

(๓) เข้าไปหาสมณ พราหมณ์ผู้เว้นขาดจากความมัวเมาประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติ (ความอดทน) โสรัจจะ (ความสงบเสงี่ยม) ผูกตนสงบตนทำให้ตนเองดับกิเลสได้แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล เป็นอกุศล อะไรเป็นคุณ เป็นโทษ อะไรควรทำ ไม่ควรทำ อะไรทำแล้วก่อให้เกิดสุข หรือก่อให้เกิดทุกข์ตลอดกาลนาน

ตรัสเล่าว่า เมื่อกษัตริย์ราชทรงประพจน์จักรวรรดิวัตรนี้โดยบริบูรณ์แล้ว แก้ว ๗ ประการ ได้เกิดขึ้น ทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองอุดมสมบูรณ์ พระเจ้าจักรพรรดิ และประชาราษฎร์ผู้ประพจน์ตามมีอายุยืนถึง ๘๐,๐๐๐ ปี มีวรรณะผ่องใส มีความสุข มีโภคะและพละ

๒. ตรัสเล่าต่อไปว่า ยังมีกษัตริราชิราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกพระองค์หนึ่ง ซึ่งนับเป็นองค์ที่ ๘ ไม่ทรงประพฤติดังการวรรตวิตรสืบทอดจากพระชนก จึงไม่ทรงมีแก้ว ๗ ประการ บ้านเมืองของพระองค์จึงไม่เจริญรุ่งเรือง ประชาชนทุกข์ระสบความเดือดร้อน อดอยากต้องขโมยเขากิน อกุลศลธรรมข้ออนินนาทาน จึงเกิดขึ้น อายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละเริ่มเสื่อมถอย ต่อมา ได้เกิดอกุลศลธรรมข้อปาณาติบาต มุสาวาท เป็นต้น ขึ้นตามลำดับ เมื่ออกุลศลธรรมแต่ละข้อเจริญขึ้น กุลศลธรรมเสื่อมลงๆ ตามลำดับ อายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละก็เสื่อมลงๆ ตามลำดับ จนถึงสมัยหนึ่งที่มนุษย์มีอายุขัยแค่ ๑๐ ปีตาย ในสมัยนั้นจะเกิดกาลยุคขึ้นมีคัลยัญ เป็นเวลา ๙ วัน คือ คนเห็นคนเข้าใจว่าเป็นเนื้อที่ตนอยากกินเพื่อแก้ความหิวโหย จึงใช้อาวุธประหัตประหารกัน จนผู้คนล้มตายไปเกือบหมดโลก ช่วงเวลานั้น เรียกว่า สัตถันตรกับ คนที่รอดตาย คือ ผู้ที่หลบหนีออกจากหมู่คณะไปหลบซ่อนตัวอยู่ป่าดงพงพีพอพ้น ๗ วัน จึงออกจากที่ซ่อน เกิดความรู้สึกลำบากถึงคุณค่าของธรรม แล้วตั้งใจ ปฏิบัติธรรม ทำให้ค่อย ๆ กลับเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับอีก

๓. ตรัสเล่าต่อไปว่า เมื่อมนุษย์มีอายุ ๘๐,๐๐๐ ปี พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์ หนึ่ง พระนามว่าสังฆะ จะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระองค์ทรงประพฤติดังการวรรตวิตรสืบทอดอย่างเคร่งครัด ทำให้บ้านเมืองของพระองค์เจริญรุ่งเรือง กว้างขวาง อาณาจักร ของพระองค์มีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่กรุงพาราณสี แต่จะมีชื่อว่าเกตุมดีราชธานี มีประชากรหนาแน่น

นอกจากนี้ ยังตรัสเล่าว่า ในสมัยนั้น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าเมตไตรย จะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก จะทรงสั่งสอนธรรมและบริหารการคณะสงฆ์อย่างเดียวกับพระองค์ในบัดนี้

ภาคนิคมน์ (การสรุปหัวข้อบรรยาย)

ตรัสสรุปไว้ว่า ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้ฟังตนฟังธรรมโดยการเจริญ สติ ปัญฐาน ๔ และประพฤติธรรมอันเป็นโคจร ซึ่งสืบเนื่องมาจากบิดา (พระองค์เอง) ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละ คือ

๑. ธรรมที่ทำให้มีอายุยืน ทรงแนะนำให้เจริญอุทิสบา ๔
๒. ธรรมที่ทำให้มีวรรณะ ทรงแนะนำให้รักษาศีล
๓. ธรรมที่ทำให้มีสุขะ ทรงแนะนำให้เจริญฌาน ๔
๔. ธรรมที่ทำให้มีโภคะ ทรงแนะนำให้เจริญอัปปมัญญา (พรหมวิหาร) ๔
๕. ธรรมที่ทำให้มีพละ ทรงแนะนำให้เจริญวิปัสสนา จนได้เจโตวิมุตติ และ

ปัญญาวิมุตติ

ตรัสจบ ภิกษุทั้งหลายต่างชื่นชมยินดี

๔. ข้อสังเกตจากพระสูตรในเรื่องทางสังคมศาสตร์

๑. รูปแบบและวิธีการแสดงน่าสนใจมาก การสาธกนิทานในอดีตมาสนับสนุน หลักคำสอนของพระองค์ทำให้ผู้ฟังเห็นจริงเห็นจังและเข้าใจให้อยากฟัง นอกจากนี้ การพยากรณ์เหตุการณ์ข้างหน้าว่า จะต้องเป็นไปอย่างเดียวกันนี้ เท่ากับทรงแสดง สีนหาทประกาศัจธรรมของพระองค์โดยทรงใช้พระสัพพัญญุตญาณทั้งฝ่ายอดีตตั้งสญาณ และฝ่ายอนาคตตั้งสญาณเป็นอุปกรณ์ จึงทำให้พระสูตรนี้น่าสนใจมาก

๒. เนื้อหาของพระสูตรนี้มีสาระสำคัญเพียงการฟังตน ฟังธรรม แต่ทรงนำเรื่องอนาคตวงศ์ คือ เรื่องพระพุทธเจ้าในอนาคตเข้ามาเสริมไว้ด้วย

๓.๔.๓ ตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในอัครัญญสูตร

อัครัญญสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยต้นกำเนิดของโลก ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหา สาระของพระสูตร คำว่า อัครัญญะ มาจากคำ ๒ คำ คือ ออฺ + ญา คำว่า ออฺ แปลว่า เลิศ หรือชั้นเลิศ ยอด หรือชั้นยอด เดิมหรือชั้นเดิม ต้นหรือชั้นต้น ส่วนคำว่า ญา แปลว่า รู้ รวมกันแปลว่า ที่รู้กันว่าเลิศ ว่า ยอด ว่า เดิม หรือว่า ต้น ในที่นี้แปล ตามความหมายเฉพาะที่อรรถกถาอธิบายไว้ เช่น ในคำว่า ออฺคณฺณฺ ออฺขรฺ ท่าน อธิบายว่า หมายถึง โลกูปาติวิสกถิ แปลว่า คำที่พูดกันมาตั้งแต่เกิดโลก โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่สามเณรชื่อว่าเสฏฐะและสามเณรชื่อว่าภราทวาชะ ขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขาในบพพาราม เขต กรุงสาวัตถี เพื่อทรงชี้แจงให้เข้าใจว่า พวกพราหมณ์ไม่รู้เรื่องเก่า หรือความเป็นมา ของวรรณะ ๔ ตามความเป็นจริง พระสูตรนี้สืบเนื่องมาจากพระสูตรอีก ๒ สูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ ท่านทั้งสองไว้ก่อนหน้านี้ นั่นคือ (๑) วาเสฏฐสูตร ใน มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ (๒) เติวชสูตร ในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๙ ดังมีใจความว่า ชายหนุ่มวาเสฏฐะ และชายหนุ่มภราทวาชะผู้มีชาติกำเนิด ในตระกูลอาทิจพราหมณมหาศาล เรียนจบไตรเพท แต่เรียนจากอาจารย์ต่างกัน วันหนึ่งเถียงกันเรื่องพระพรหมที่แท้จริง เมื่อตกลงกันไม่ได้ จึงไปทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงตัดสิน พระองค์จึงทรงแสดงวาเสฏฐสูตรให้ฟัง ชายหนุ่มทั้งสองเกิด ความเลื่อมใส ขอลี้พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่งตลอดชีวิต ต่อมาเถียงกันเรื่องทางไปสู่พรหม ก็ได้ไปทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงตัดสินให้อีก พระองค์ จึงทรงแสดงเติวชสูตรให้ฟัง ชายหนุ่มทั้งสองจึงทูลขอบรรพชา พระพุทธเจ้าทรง อนุญาตให้บรรพชาเป็นสามเณร และมาถึงเหตุการณ์ในพระสูตรนี้ ซึ่งอยู่ใน ช่วงที่สามเณรทั้งสอง กำลังอยู่ปริวาส (ตติยปริวาส) เพื่อขออุปสมบทเป็นภิกษุ

๒. รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอัครัญญสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบสาธกนิทานโบราณคดีประกอบ

๓. ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุเทศ (การกำหนดหัวข้อบรรยาย)

เย็นวันหนึ่ง สามเณรวาสุภุสและสามเณรภารทวาชะชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระภาค ขณะเสด็จจงกรมอยู่กลางแจ้ง เมื่อถวายอภิวาทแล้วได้เดินจงกรมตามเสด็จ พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า การที่ท่านทั้งสองทั้งตระกูลและธรรมเนียมพราหมณ์มาบวชใน พระธรรมวินัยนี้ พวกญาติ ๆ ได้ว่ากล่าวอย่างไรบ้าง

สามเณรทั้งสองกราบทูลว่า เขาตำอย่างเต็มรูปแบบทีเดียว เมื่อตรัสถามว่า เขาตำอย่างไร ท่านทั้งสองกราบทูลว่า

เขาคำว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐที่สุด มีผิวขาว บริสุทธิ เป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม พระพรหมนิรมิตขึ้นมา เป็นทายาทของ พระพรหม วรรณะอื่น เลวทราม มีผิวดำ ไม่บริสุทธิ เกิดจากพระบาทของพระพรหม การที่ท่านทั้งสองทั้งวรรณะพราหมณ์มา อยู่ในพวกสมณะศรัทธาเส้น ผู้มีวรรณะต่ำทราม เป็นคนรับใช้ เป็นเผ่าของมารนั้นไม่ดีเลย ไม่สมควรเลย

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “พวกพราหมณ์กล่าวอย่างนั้น เพราะไม่รู้ความจริง เป็นไปได้ อย่างไม่ พวกเขาเกิดจากนางพราหมณ์แท้ ๆ แต่เขากล่าวว่า เกิดจากพรหม เป็นผู้ ประเสริฐที่สุด ความจริง ไม่ว่ากษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ถ้าประพฤติกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ความประพฤตินั้นก็อกุศลธรรม มีโทษ ไม่ควร ประพฤติ ไม่ใช่จริยธรรม เป็นธรรมดา มีวิบากตัว วิญญาณขันธ์เดียวกันเหมือนกัน

อนึ่ง ไม่ว่า กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ถ้าประพฤติกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต ความประพฤตินั้นก็อกุศลธรรม ไม่มีโทษ ควรประพฤติ เป็นจริยธรรม เป็นธรรมขาว มีวิบากขาว วิญญาณขันธ์เดียวกันเหมือนกัน

ตรัสว่า ธรรมเหล่านี้เท่านั้นมีอยู่จริง เมื่อถือธรรมเหล่านี้เป็นเกณฑ์ ก็ สามารถรวม วรรณะ ๔ เข้าเป็นประเภทบุคคลได้ ๒ พวก คือ (๑) พวกที่ตั้งอยู่ในธรรมดา ที่วิญญาณขันธ์เดียวกัน (๒) พวกที่ตั้งอยู่ในธรรมขาว ที่วิญญาณขันธ์เดียวกัน ฉะนั้น คำกล่าวของพวกพราหมณ์ที่ว่า พราหมณ์เป็น วรรณะประเสริฐที่สุดเป็นต้นนั้น

จึงเป็นคำกล่าวที่วิญญาณไม่รับรอง เพราะไม่ว่าคนในวรรณะใด ใน ๔ วรรณะนั้น ถ้า ออกบวชเป็นบรรพชิต ประพฤติพรหมจรรย์จนบรรลุหัตถผลเป็นพระอรหันตชีนาสพ ผู้นั้นสมควร ได้ชื่อว่าผู้ประเสริฐที่สุดในโลก คือ เป็นผู้ประเสริฐโดยธรรม ไม่ใช่โดยวรรณะ

ตรัสเป็นเชิงปลอบใจสามเณรทั้งสองว่า ถ้ามีผู้ใดถามท่านทั้งสองว่า เป็นพวกไหน ให้ตอบว่า เป็นพวกพระสมณะ ศากยบุตร เพราะผู้มีศรัทธาตั้งมั่นในพระพุทธเจ้าควร เรียกว่า เป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า เกิดจากพระธรรม พระธรรมนิรมิตขึ้นมา เป็นทายาทของพระธรรม ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น เพราะคำว่า ธรรมกายก็ดี พรหมกายก็ดี ธรรมภูตก็ดี หรือ พรหมภูตก็ดี เป็นพระนามของพระพุทธเจ้า

ภาคนิเทศ (การแสดงบรรยายหัวข้อ)

พระพุทธเจ้าทรงนำนิทานโบราณคดีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกมาตรัสเล่าประกอบหลักฐานของพระพุทธเจ้า เพื่อชี้ให้เห็นว่า พวกพราหมณ์เข้าใจเรื่องระบบวรรณะ ผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปจากเดิมอย่างไร เรื่องที่ตรัสเล่ามีใจความดังนี้

๑. ทรงตัดตอนแห่งสังวัฏฏ์ของโลก ในช่วงสุดท้าย คือ ช่วงที่โลกเสื่อมลง จนสลายไป สัตว์โลกส่วนมากที่รอดชีวิต ได้ไปเกิดในชั้นอภิสสรพรหม มีสภาพเป็น กายทิพย์ มีฤทธิ์ทางใจ มีปิตเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่ชานออกจากกาย สัญจรอยู่ใน อากาศ สถิตอยู่ในวิมานอันงดงาม นานแสนนาน

๒. จากนั้น ทรงแสดงการกำเนิดหรือวิวัฒนาการของโลก ตั้งแต่ตอนต้นแห่งสังวัฏฏ์ คือ ช่วงที่โลกกลับก่อตัวขึ้นใหม่ เริ่มจากสภาพที่เป็นน้ำแผ่เต็มอวกาศอัน เว้งว้างว่างเปล่า ไม่มีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์และดวงดาวใด ๆ ทั่วบริเวณมืดมิด โลก ค่อย ๆ แข็งตัวขึ้น มีพืชพรรณเกิดขึ้นตามลำดับ คือ (๑) จัวันดิน ลอยอยู่บนผิวน้ำ (๒) สะเก็ดดิน (๓) เครื่องดิน (๔) ข้าวสาลีเกิดเองตามธรรมชาติ ผลิตผลเป็น ข้าวสารสุก ไม่มีเกลือและรา

๓. ในขณะเดียวกัน ทรงแสดงวิวัฒนาการของมนุษย์ควบคู่ไปกับวิวัฒนาการของโลก ดังต่อไปนี้

๓.๑ มีพรหมพวกหนึ่งจากชั้นอภิสสรพรหมจุติลงมาเกิดในโลกระยะแรกเริ่มที่ยังเป็นพื้นน้ำ สัตว์โลกพวกนี้ยังมีสภาพร่างกายเป็นทิพย์ มีฤทธิ์ทางใจ มีปิตเป็นอาหาร มีรัศมีกาย สัญจรอยู่ในอากาศ เช่นเดียวกับสมัยที่อยู่ในชั้นอภิสสรพรหม

๓.๒ ต่อมา เมื่อเกิดจันดินขึ้น สัตว์โลกหรือมนุษย์พวกแรกได้ใช้บริโภคน้ำเป็นอาหารแทนปิต ทำให้ร่างกายหยาบขึ้น รัศมีกายหายไป ตอนนั้นเกิดมีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์และดวงดาวขึ้น

๓.๓ เมื่อสัตว์โลกพวกนี้บริโภคจันดินนาน ๆ เข้า ร่างกายเปลี่ยนแปลงมากขึ้น บางพวกมีผิวพรรณดี บางพวกมีผิวพรรณเลว จึงเกิดการเหยียดผิวกันขึ้น เพราะเหยียดผิวกัน จันดินจึงหายไป พวกเขาก็จึง เกิดความโหยหาขึ้นเป็นครั้งแรก

๓.๔ เมื่อสะเก็ดดินเกิดขึ้น สัตว์โลกพวกนี้จึงใช้สะเก็ดดินเป็นอาหาร แทนจันดินที่หายไป เมื่อบริโภคสะเก็ดดินไปนาน ๆ ร่างกายได้ เปลี่ยนแปลงมากขึ้น ผิวพรรณต่างกันมากขึ้น การเหยียดผิวกันก็ รุนแรงขึ้น ทำให้สะเก็ดดินหายไป พวกสัตว์โลกได้เกิดความรู้สึก โหยหาขึ้นอีก

๓.๕ เมื่อเครื่องดินเกิดขึ้น พวกเขาก็ใช้เครื่องดินเป็นอาหารแทนสะเก็ด ดินที่หายไป และเมื่อบริโภคไปนาน ๆ จึงมีการเปลี่ยนแปลงทาง ร่างกายมากขึ้น การเหยียดผิวก็ยังรุนแรงขึ้น จนเครื่องดินหายไป พวกเขากลับรู้สึกโหยหาต่อไปอีก

๓.๖ เมื่อข้าวสาลี(เกิดเอง) เกิดขึ้น พวกเขาก็ใช้ข้าวสาลีเป็นอาหาร แทน และเมื่อบริโภคข้าวสาลีไปนาน ๆ จึงมีการเปลี่ยนแปลงทาง ร่างกายมากขึ้น คือเกิดอวัยวะเพศชายและเพศหญิงขึ้น ทำให้เกิดลักษณะเป็นมนุษย์ผู้ชายและผู้หญิงเด่นชัด เมื่อคนต่างเพศเพ่งมองกัน จึง

เกิดความรู้สึกทางเพศขึ้น และได้เสพเมถุนธรรมกัน การเสพ เมถุนธรรมนี้ เขาถือว่าเป็นความชั่ว ฉะนั้น เมื่อเห็นผู้ใดเสพเมถุน ธรรมกัน คนส่วนมากจะพากันขับไล่ออกไปจากหมู่ ต่อมา ผู้นิยม เสพ เมถุนธรรมจึงแยกตัวไปปลุกเร้าอยู่เพื่อมิให้ผู้อื่นเห็น พวกนี้มีคำเรียกต่อมาว่า ผู้ครองเรือน (อาคาริก) ผู้ไม่มีเรือน เรียกว่า อนาคาริก ซึ่งต่อมา ได้แก่นักบวช

๓.๗ ข้าวสาลีเกิดเองนี้มีลักษณะพิเศษ คือ ต้นที่ถูกเก็บผลไปในตอนเช้า จะผลิตผลขึ้นใหม่อีกในตอนเย็น หรือต้นที่ถูกเก็บผลในตอนเย็น จะผลิตผลขึ้นใหม่อีกในตอนเช้าของ วันรุ่งขึ้น พวกเขายังมีข้าวสาลี ให้บริโภคอย่างไม่บกพร่อง ทั้งนี้เพราะพวกนี้ยังไม่มีภาระสะสม คือ อยากรับบริโภคเวลาไหน ก็ไปเก็บมาบริโภคเพียงครั้งละมือ ต่อมา เมื่อมีการสะสมขึ้น คือ บางพวกเก็บ มาครั้งเดียวสำหรับบริโภค ทั้งเช้าและเย็นบ้าง เก็บไว้บริโภค ๒ วันบ้าง ๔ วันบ้าง ๘ วันบ้าง ทำให้ต้น ข้าวสาลีที่ถูกเก็บผลไปแล้ว ไม่ผลิตผลอีกต่อไป โดยนัยนี้ ข้าวสาลีก็ค่อยลดจำนวนลง จนมหาชน มองเห็นภัยเฉพาะหน้า

๔. ต่อจากนี้ ตรัสเล่าถึงวิวัฒนาการของระบบสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ไว้ อย่างน่าสนใจยิ่ง คือ ตรัสเล่าว่า มหาชนได้ประชุมกันเพื่อแก้ไขป้องกันภัยที่จะเกิด ขึ้น โดยตกลงให้ แบ่งสรรที่ดินให้แก่แต่ละคน (ครอบครัว) มีสิทธิครอบครองเพื่อทำมาหากิน และคัดเลือกผู้มีลักษณะดีให้ ทำหน้าที่ปกครองดูแลในฐานะเจ้าของแผ่นดิน จึงมีคำ ขัตติยะ (ตรงกับคำว่า กษัตริยะ ในภาษา สันสกฤต) เกิดขึ้น โดยประชาชนยินดีแบ่งปันผลประโยชน์แก่ผู้ปกครองนั้น เนื่องจากผู้ปกครองทำ หน้าที่ได้ดีประชาชน พอใจ จึงมีคำ ราชา เกิดขึ้นและเนื่องจากผู้ปกครองเป็นผู้ที่มหาชนคัดเลือก แต่งตั้ง จึงมีชื่อว่า มหาสมมตราช ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ กลุ่มคนที่เรียกว่า กษัตริย์จึงเกิดขึ้น

ต่อมา เมื่อมีคนละเมิดสิทธิของผู้อื่น และกระทำการทุจริตต่าง ๆ มากขึ้น จึงมี คนอีก กลุ่มหนึ่งช่วยทำหน้าที่สั่งสอนและทำพิธีลอยบาปให้ จึงมีคำว่า พราหมณ์ เกิดขึ้น พวกนี้ก็ได้รับการ บำรุงเลี้ยงดูจากประชาชนพวกที่นิยมเสพเมถุนธรรม ซึ่งเป็น ผู้ครองเรือนและมีหน้าที่ทำงานต่าง ๆ ตามถนัด จึงมีชื่อว่า เวสสา คือ พวกแพศย์ นอกจากนี้ยังมีประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งทำการงานที่ต่ำกว่า พวกแพศย์ จึงมีชื่อว่า สุทธะ หรือ ศูทร

ตรัสเล่าต่อไปว่า ต่อมา มีกษัตริย์ผู้เปื้อนอายหน้าที่ปกครอง จึงออกไปบวช เป็น บรรพชิต เรียกตัวเองว่า สมณะ คำว่า สมณะ จึงเกิดขึ้น แม้พวกพราหมณ์ พวกแพศย์ และพวกศูทรที่ เปื้อนอายหน้าที่ของตน ๆ ออกบวชเป็นบรรพชิตก็เรียกว่า สมณะ เหมือนกัน

ภาคนิคมน์ (การสรุปหัวข้อบรรยาย)

ตรัสสรุปว่า การเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร และแม้สมณะล้วนเป็น โดยธรรม คือ หน้าที่มิใช่โดยวรรณะอย่างที่ว่าพวกพราหมณ์เข้าใจ ทั้ง ๕ พวกนี้ ถ้าประพฤติธรรม คือ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต เป็นมิจฉาทิฎฐิ หลังจากตายก็ไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรกเหมือนกัน ถ้าประพฤติธรรม คือ สุจริต ๓ หลังจากตายก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เหมือนกัน แล้วตรัสสอนให้ เจริญโพธิปักขิยธรรม ในที่สุด ทรงยกคำภาสิตของสนิงกุมารพรหมมาสนับสนุนพระพุทธภาสิตข้าง ต้นว่า

ในหมู่ชนที่ถือตระกูลเป็นใหญ่ กษัตริย์จัดว่าประเสริฐที่สุด ส่วนท่านผู้เพียบพร้อมด้วย
วิชาและจรณะ จัดว่าเป็นผู้ประเสริฐในหมู่เทพและมนุษย์

๔. ข้อสังเกตจากพระสูตรจากพระสูตรในเรื่องทางสังคมศาสตร์

๑. รูปแบบและวิธีการที่ทรงใช้แสดงพระสูตร คือ ทรงสาธกนิทานโบราณคดีมา
สนับสนุนหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ทำให้เร้าใจชวนฟัง ชวนอ่านเป็นอย่างยิ่ง

๒. นับเป็นพระสูตรแรกที่ทรงแสดงเรื่องต้นกำเนิดหรือวิวัฒนาการของโลกไว้
อย่างแจ่มแจ้งโดยมิได้มีผู้ใดทูลขอให้ทรงแสดง วิวัฒนาการของโลกที่ทรงแสดงนี้ คล้ายมติดทาง
วิทยาศาสตร์ คือ โลกเกิดขึ้นตามธรรมชาติไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้ทำลาย

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสรุปได้ว่า ตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ตามแนวทาง
พระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาเรียนรู้ของพฤติกรรมมนุษย์และฝึกฝนพัฒนา(ภาวนา) ด้านกาย วาจา
ใจ โดยศีล สมาธิ และปัญญา (ไตรสิกขา) เป็นการศึกษาความเป็นคนตัวอย่างการศึกษาทาง
สังคมศาสตร์ในกฎหมายสูตรเป็นเรื่องพิชิตขามหายญ์เป็นการแสดงถึงหลักการที่สำคัญ ๓ ประการ
ในทางสังคมสมัยนั้นทรงปฏิบัติแนวความคิดเรื่องการบูชาด้วยการฆ่าสัตว์ เป็นการบูชา ด้วยเนยใส
เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย โดยไม่สร้างความเดือดร้อน ให้แก่คนและสัตว์ ตลอดจน
การตัดไม้ทำลายธรรมชาติ แลทรงแนะนำวิธีพัฒนาที่ยั่งยืน ๒ แบบ ได้แก่การพัฒนาคนและการ
พัฒนา บ้านเมือง การพัฒนาคน คือพัฒนาให้มีศีลและปัญญา อันเป็นยัญสุดท้าย ส่วนการ พัฒนา
บ้านเมือง คือพัฒนาทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในจกกวัดติสูตรเป็นเรื่องการพึ่ง
ตนพึ่งธรรมไม่พึ่งสิ่งอื่น เพราะการพึ่งตนพึ่งธรรมทำให้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละ ทำ
ให้มารขัดขวางความเจริญไม่ได้ ทรงแนะนำว่าธรรมที่ทำให้มีอายุยืนให้เจริญอิทธิบาท ๔ ธรรมที่ทำให้
มีวรรณะให้รักษาศีล ธรรมที่ทำให้มีสุขะให้เจริญทาน ๔ ธรรมที่ทำให้มีโภคะให้เจริญอัปปมัญญา
(พรหมวิหาร) ๔ และธรรมที่ทำให้มีพละให้เจริญวิปัสสนา จนได้เจโตวิมุตติ และ ปัญญาวิมุตติ และ
ตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในอัครัญสูตรเป็นเรื่องของเรื่องระบบวรรณะโดยนิทาน
โบราณคดีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกมาตรัสเล่าประกอบ และตรัสสรุปว่า การเป็นกษัตริย์ พราหมณ์
แพศย์ ศูทร และแม่สมณะล้วนเป็นโดยธรรม คือ หน้าที่มิใช่โดยวรรณะอย่างที่พวกพราหมณ์เข้าใจ ทั้ง
๕ พวกนี้ ถ้าประพฤติธรรม คือ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต เป็นมิจฉาทิฎฐิ หลังจากตายก็ไป
เกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรกเหมือนกัน ถ้าประพฤติธรรม คือ สุจริต ๓ หลังจากตายก็ไปเกิดในสุคติ
โลกสวรรค์เหมือนกัน แล้วตรัสสอนให้เจริญโพธิปักขิยธรรม

๓.๕ บทสรุป

การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาหมายถึง การเลือก การค้นหา และการพิจารณา (วิจัย) ข้อมูลเพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงบางอย่างเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยวิธีการของอริยสัจ ๔ โดยมีกระบวนการธรรม (ตามสภาวะเหตุปัจจัย) ประกอบด้วย ขั้นตอนทุกข (ปัญหา) ขั้นสืบสาวสมุทัย ขั้นแก้นิโรธ และกระบวนการวิธีของมนุษย์ประกอบด้วย ขั้นการเพ้นหา มรรค

ความสำคัญของการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยมีเป้าหมายในการทำนาย อธิบาย บรรยาย ควบคุมและพัฒนาสังคมของมนุษย์ แต่ความสำคัญของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาเรียนรู้ของพฤติกรรมมนุษย์และฝึกฝนพัฒนา(ภาวนา) ด้านกาย วาจา ใจ โดยศีล สมาธิ และปัญญา (ไตรสิกขา) โดยมีเป้าหมายในมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ

การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาความเป็นคน โดยมีกระบวนการวิจัยทางสังคมศาสตร์ประกอบด้วย (๑) วิตก การเพ่งพินิจ (๒) วิจาร การพิจารณา (๓) ปุจฉา การตั้งโจทย์ (๔) บุญสมภาร การเก็บรวบรวมข้อมูล (การสร้างบารมี) (๕) สังคายนา การตรวจสอบ (๖) วิสัชนา การหาคำตอบ และ (๗) สังเขป การสรุปผล ทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ถือคนเป็นศูนย์กลางของการวิจัยและเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย ซึ่งทฤษฎีเป็นคำภาษาสันสกฤต หมายถึง การดู การเห็น พุทธิ สายตา ทัศนะ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีเป็นคำภาษาบาลีหมายถึง ความเห็น เห็น ลัทธิ ในพจนานุกรมประมวลศัพท์ได้หมายถึง ความคิดเห็น ความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี หลักกาลามสูตรเป็นแนวโน้มพิเศษของนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ และนักวิจัยจะต้องมี พละ ๕ อินทรีย์ ๕ และโพชฌงค์ ๗ เป็นคุณสมบัติของนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ นักวิจัยทางสังคมศาสตร์จะต้องมีหลักธรรมประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ ในการดำเนินการวิจัย เพื่อให้เกิดอรรถ ๓ อันเป็นเป้าหมายของการวิจัยโดยมีองค์คุณคือสมบัติ ๔ และนักวิจัยจะต้องมีที่พึ่งคือนาถกรณธรรม ๑๐ ประการเพื่อให้เกิดอนุตรีย ๖

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้สรุปลงในประเด็นสำคัญ ๒ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และ (๒) เพื่อศึกษาการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน (Documentary Research) โดยวิเคราะห์ (๑) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) (๒) การตีความหมาย (Interpretation) และ (๓) การสังเคราะห์ (Synthesis) เกี่ยวกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique) เพื่อนำเสนอการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

๔.๑.๑ แนวคิดเรื่องการวิจัยทางสังคมศาสตร์

วิทยาการวิจัยตามแนวคิดและทฤษฎีตะวันตกคือวิทยาการวิจัยที่เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ความจริง หรือคำตอบคำอธิบายให้แก่คำถามเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีพื้นฐานทางปรัชญาของการวิจัยเป็นชุดของความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการทัศน์การวิจัย ประกอบด้วย (๑) อภิปรัชญา (๒) ญาณวิทยา และ (๓) วิธีวิทยา วิธีวิทยาการวิจัยมีลักษณะเป็นศาสตร์ เพราะมีองค์ความรู้ คำศัพท์ เฉพาะ และวิธีการในการสืบค้น สัมภาษณ์ความรู้ ประกอบด้วย (๑) วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (๒) วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ และ (๓) วิธีวิทยาการวิจัยผสมผสาน แนวทางการศึกษาวิธีวิทยาการวิจัยเป็นการศึกษาถึงระเบียบวิธีการวิจัยที่เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ความจริงหรือคำตอบคำอธิบายให้แก่คำถามเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ประกอบด้วย (๑) ปัญหาการวิจัย (๒) วิธีวิทยาการวิจัย และ (๓) การออกแบบแผนการวิจัย โดยมีประวัติความเป็นมาของการวิจัยเริ่มจากมนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาคำตอบในสิ่งที่ตนเองสงสัย และมีพัฒนาการของการวิจัยเริ่มจากการวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาเรื่องอภิปรัชญา (ความจริงอะไร) มาสู่การวิจัยเชิงปริมาณที่ศึกษาเรื่องวิทยปรัชญา (ความรู้คืออะไร) ในรอยต่อเกิดการแปรเปลี่ยนของคติทัศน์ทัศน์เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในเรื่องของความจริงเฉพาะ และพัฒนาการไปสู่การวิจัยเชิงคุณภาพในเรื่องความจริงสัมพัทธ์

การวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาค้นคว้า แสวงหาข้อมูลเพื่อพิสูจน์หรือค้นหาข้อเท็จจริงบางอย่างที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม โดยนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์เพื่อพิจารณาค้นหาเหตุผลของพฤติกรรมมนุษย์ใน ๓ ลักษณะ คือ (๑) ความเป็นระบบ (Systematic) (๒) การศึกษาปฏิสัมพันธ์ (Interaction) และ (๓) ความเป็นพลวัตรเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ลักษณะการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการพิจารณาและอธิบายความสัมพันธ์ในเชิงเหตุผลของพฤติกรรมภายใต้ข้อกำหนดหรือเงื่อนไขหนึ่งๆ ที่มีอยู่เท่านั้น

พัฒนาการของวิทยาศาสตร์เริ่มจากวิธีการอนุมานหรือนิรนัย (Deductive method) ของอริสโตเติลที่เสนอวิธีการหาความรู้แบบอนุมานจะต้องประกอบด้วยข้อเท็จใหญ่ ข้อเท็จจริงย่อย และข้อสรุป ต่อมาฟานชีซ เบคอน ได้วิจารณ์วิธีการของอริสโตเติลมีข้อบกพร่องจึงเสนอวิธีการอุปมานหรืออุปนัย (Inductive method) เสนอวิธีการหาความรู้โดยจากการสังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในหลายครั้งจนสามารถสร้างข้อสรุปได้ โดยวิธีการอุปมานเริ่มจากการเก็บรวบรวมข้อมูลหรือข้อเท็จจริงย่อย แล้วนำมาหาความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงย่อยเหล่านั้น และสรุปผลตัวอย่างจากการสังเกตข้อเท็จจริงย่อย ในเวลาต่อมาชาร์ล ดาวินได้รวมวิธีการอนุมานและอุปมานเข้าด้วยกันเรียกว่า อนุมานอุปมาน โดยเริ่มจากวิธีการอนุมานก่อนเพื่อคาดคะเนคำตอบหรือตั้งสมมติฐานแล้วจึงใช้วิธีการอุปมานในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อยืนยันข้อสมมติฐานที่ตั้งไว้ และในเวลาต่อมาจอห์น ดิวอี้ได้พัฒนาวิธีการของชาร์ล ดาวินมาเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นขั้นตอนในการแก้ปัญหาที่เรียกว่า reflective thinking มี ๕ ขั้นตอนประกอบด้วย ขั้นกำหนดปัญหา ขั้นตั้งสมมติฐาน ขั้นรวบรวมข้อมูล ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และขั้นสรุปผล และพัฒนาการของสังคมศาสตร์เริ่มมาจากวิทยาศาสตร์สังคมที่เป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาสังคมอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพราะว่าวิทยาศาสตร์ของมนุษย์แบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ และวิทยาศาสตร์สังคมศึกษาปรากฏการณ์สังคมเกิดขึ้นในศตวรรษที่ ๑๙

ปรัชญาของสังคมศาสตร์เป็นชุดของความเชื่อในการพยายามอธิบายธรรมชาติของมนุษย์ และพฤติกรรมของมนุษย์เป็นการถกเถียงในประเด็นพฤติกรรมของมนุษย์เป็นสิ่งที่ศึกษาได้หรือไม่ ทำนายได้หรือไม่ เป็นจุดเริ่มต้นของปรัชญาวิทยาศาสตร์สังคมของ ๒ สำนักคือ สำนักปฏิฐานนิยม (positivism) และสำนักเทววิทยา (Theology) โดยที่กระบวนทัศน์ (Paradigm) ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นกรอบความรู้หรือกรอบวิธีที่คิดเป็นแนวทางสำหรับแก้ปัญหาที่ยึดถือร่วมกันโดยมีคำถามเชิงปรัชญาที่เกี่ยวข้องมีอยู่ ๓ คำถามคือ คำถามเชิงภววิทยาหรืออภิปรัชญา (Metaphysic question) คำถามเรื่องญาณวิทยา (Epistemology question) และคำถามเรื่องวิธีวิทยา (Methodology question) โดยมีขอบข่ายการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (Social science) แบ่งออกเป็น ๕ สาขาตามองค์การยูเนสโก (UNESCO) ประกอบด้วย มนุษยศาสตร์ การศึกษา วิจิตรศิลป์ สังคมศาสตร์ และนิติศาสตร์ ฉะนั้นขอบข่ายการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในด้านพฤติกรรมตลอดจนสิ่งแวดล้อม

๔.๑.๒ การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาหมายถึง การเลือก การค้นหา และการพิจารณา (วิจัย) ข้อมูลเพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงบางอย่างเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยวิธีการของอริยสัจ ๔ โดยมีกระบวนการธรรม (ตามสภาวะเหตุปัจจัย) ประกอบด้วย ขั้นตอนทุกข์ (ปัญหา) ขั้นสืบสาวสมุทัย ขั้นแก้นิโรธ และกระบวนการวิธีของมนุษย์ประกอบด้วย ขั้นการเพินหา มรรค

ความสำคัญของการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยมีเป้าหมายในการทำนาย อธิบาย บรรยาย ควบคุมและพัฒนาสังคมของมนุษย์ แต่ความสำคัญของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาเรียนรู้ของพฤติกรรมมนุษย์และฝึกฝนพัฒนา(ภาวนา) ด้านกาย วาจา ใจ โดยศีล สมาธิ และปัญญา (ไตรสิกขา) โดยมีเป้าหมายในมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ

การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาความเป็นคน โดยมีกระบวนการวิจัยทางสังคมศาสตร์ประกอบด้วย (๑) วิทก การเพ่งพินิจ (๒) วิจารณ์ การพิจารณา (๓) ปุจฉา การตั้งโจทย์ (๔) บุญสมภาร การเก็บรวบรวมข้อมูล (การสร้างบารมี) (๕) สังคายนา การตรวจสอบ (๖) วิสัชนา การหาคำตอบ และ (๗) สังเขป การสรุปผล ทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ถือคนเป็นศูนย์กลางของการวิจัยและเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย ซึ่งทฤษฎีเป็นคำภาษาสันสกฤต หมายถึง การดู การเห็น พุทธิ สายตา ทศนะ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีเป็นคำภาษาบาลีหมายถึง ความเห็น เห็น ลัทธิ ในพจนานุกรมประมวลศัพท์ได้หมายถึง ความคิดเห็น ความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี หลักกาลามสูตรเป็นแนววิเศษของนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ และนักวิจัยจะต้องมี พละ ๕ อินทรีย์ ๕ และโพชฌงค์ ๗ เป็นคุณสมบัติของนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ นักวิจัยทางสังคมศาสตร์จะต้องมีหลักธรรมประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ ในการดำเนินการวิจัย เพื่อให้เกิดอรรถ ๓ อันเป็นเป้าหมายของการวิจัยโดยมีองค์คุณคือสมบัติ ๔ และนักวิจัยจะต้องมีที่พึ่งคือนาถกรรมธรรม ๑๐ ประการเพื่อให้เกิดอนุตรีย ๖

ตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาเรียนรู้ของพฤติกรรมมนุษย์และฝึกฝนพัฒนา(ภาวนา) ด้านกาย วาจา ใจ โดยศีล สมาธิ และปัญญา (ไตรสิกขา) เป็นการศึกษาความเป็นคนตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในกฎทนต์สูตรเป็นเรื่องพิชิตขามหายัญ เป็นการแสดงถึงหลักการที่สำคัญ ๓ ประการ ในทางสังคมสมัยนั้นทรงปฏิวัติแนวความคิดเรื่องการบูชาด้วยการฆ่าสัตว์ เป็นการบูชา ด้วยเนยใส เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย โดยไม่สร้างความเดือดร้อน ให้แก่คนและสัตว์ ตลอดจนการตัดไม้ทำลายธรรมชาติ แลทรงแนะนำวิธีพัฒนาที่ยั่งยืน ๒ แบบ ได้แก่การพัฒนาคนและการพัฒนา บ้านเมือง การพัฒนาคน คือพัฒนาให้มีศีลและปัญญา อันเป็นยัญสุดท้าย ส่วนการ พัฒนาบ้านเมือง คือพัฒนาทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในจักกวัตติสูตรเป็นเรื่องการพึ่งตนพึ่งธรรมไม่พึ่งสิ่งอื่น เพราะการพึ่งตนพึ่งธรรมทำให้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละ ทำให้มารชิตขวางความเจริญไม่ได้ ทรงแนะนำว่าธรรมที่ทำให้มีอายุยืนให้เจริญอธิบาท ๔ ธรรมที่ทำให้มีวรรณะให้รักษาศีล ธรรมที่ทำให้มีสุขะให้เจริญทาน ๔ ธรรมที่ทำให้มีโภคะให้เจริญอุปัฏฐาก (พรหมวิหาร) ๔ และธรรมที่ทำให้มีพละให้เจริญวิปัสสนา

จนได้เจโตวิมุตติ และ ปัญญาวิมุตติ และตัวอย่างการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในอัครคัมภีร์สูตรเป็นเรื่องของเรื่องระบอบวรรณคดีนิทานโบราณคดีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกมาตริสเล่าประกอบ และตรัสสรุปว่า การเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร และแม้สมณะล้วนเป็นโดยธรรม คือ หน้าที่มิใช่โดยวรรณะอย่างที่ว่าพรหมณ์เข้าใจ ทั้ง ๕ พวกนี้ ถ้าประพฤติธรรม คือ กายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต เป็นมิจฉาภิภูมิจิต หลังจากตายก็ไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรกเหมือนกัน ถ้าประพฤติธรรม คือ สุจริต ๓ หลังจากตายก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เหมือนกัน แล้วตรัสสอนให้เจริญโพธิปักขิยธรรม

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการทำการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า ยังมีประเด็นที่น่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยไปแล้วนั้นสมควรที่จะต้องมีการนำไปศึกษาค้นคว้าวิจัยต่อไป เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ละเอียดและเป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้น ดังนี้

๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการศึกษาการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่พบว่ามีบางประเด็นที่ผู้ศึกษาหรือผู้สนใจทั่วไปรวมถึงหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับองค์กรและสังคมได้ดังนี้

๑) มหาวิทยาลัยที่เปิดการเรียนการสอนทางด้านสังคมศาสตร์ควรมีนโยบายนำการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน

๒) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีนโยบายการนำการวิจัยทางสังคมศาสตร์ควรมานำแนวทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้

๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะนำผลการวิจัยไปใช้

ในการศึกษาการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่พบว่ามีบางประเด็นที่ผู้ศึกษาหรือผู้สนใจทั่วไปรวมถึงหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับองค์กรและสังคมได้ดังนี้

๑) มหาวิทยาลัยที่เปิดการเรียนการสอนทางด้านสังคมศาสตร์ควรส่งเสริมให้นักศึกษานำการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน

๒) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้บุคลากรนำการวิจัยทางสังคมศาสตร์ควรมานำแนวทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน

๔.๒.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้นคว้าต่อไป

ในประเด็นเกี่ยวกับการวิจัยในอนาคตผู้วิจัยเห็นว่ายังมีบางประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่ต้องศึกษาต่อไป ซึ่งประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นสมควรว่าจะต้องมีการศึกษากันต่อไปมีดังต่อไปนี้

๑) ควรนำไปศึกษาในประเด็นเรื่องการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนากับพระพุทธศาสนามหายานแตกต่างกันหรือไม่

๒) ควรนำไปศึกษาในประเด็นเรื่องการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อประชาชนในสังคมไทยอย่างไร

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กองวิชาการ. สรรพศาสตร์ในพระไตรปิฎก. มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, ๒๕๕๑.

จูเลียน ฮักซ์ลีย์ และคนอื่นๆ. วิวัฒนาการแห่งความคิด. พิมพ์ครั้งที่ ๔. จุฑาทิพย์ อุมะวีชนี ผู้แปล.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙.

ชไมพร กาญจนกิจสกุล. ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ตาก: โพธิ์เจ็ด โพธิ์-โพธิ์, ๒๕๕๖.

เทียนฉาย กิระนันท์. สังคมศาสตร์วิจัย. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหาสมปอง มุทีโต. คัมภีร์อภิธานวรรณ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๓. ในคำอนุโมทนาของพรหมบัณฑิต. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

รัตน์ บัวสนธ์. ปรัชญาวิจัย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

วัลลภ รัฐนันทานนท์. เทคนิควิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๗.

สิทธิ บุตรอินทร์. ปรัชญานิพนธ์. กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์, ๒๕๕๙.

สิน พันธุ์พินิจ. เทคนิควิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: วิทย์พัฒน์, ๒๕๕๔.

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. **ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: สามลดา, ๒๕๕๕.

สุธินันท์ พงศ์ไพบูลย์. **การวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๒.

สุมาลี ไชยศุภรากุล. **ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์**. นนทบุรี: มาตา, ๒๕๕๘.

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. **การแสวงหาความรู้แบบนวสมัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ระเบียบทอง, ๒๕๕๖.

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. **หลักและทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ระเบียบทอง, ๒๕๕๕.

(๒) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

ปรุทธิ์ บุญศรีตัน. “รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร (พรธนา). “จิตตมาตรนิกายโยคจาร: การศึกษาเชิงวิเคราะห์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนายุคต้น”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

เอี่ยมอร ชลวร. “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

(๓) บทความ:

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย**. ปาฐกถาในการประชุมวิชาการประจำปี ๒๕๓๘ ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ ณ โรงแรมเซ็นทรัลพลาซ่า กรุงเทพมหานคร.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ ฉายา/นามสกุล	: พระมหาไธ้ ธมฺมเมธี (แช่ฉั่ว)
ว/ ด/ ป เกิด	: วันพุธที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒
ภูมิลำเนาที่เกิด	: บ้านเลขที่ ๑๑๗ หมู่ ๓ ตำบลตะแบะ อำเภอมือเืองฯ จังหวัดเพชรบูรณ์ ๖๗๐๐๐
การศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๓๘ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก สำนักศาสนศึกษาวัดทราย มูล จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๔๙ สอบไล่ได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค สำนักศาสนศึกษา วัดนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. ๒๕๔๖ จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาสังคมศึกษา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. ๒๕๕๐ จบการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาการวิจัยและ พัฒนาการศึกษา จากมหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัด พิษณุโลก
อุปสมบท	: วันพุธที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๔๒
สังกัด	: วัดนครสวรรค์ พระอารามหลวง บ้านเลขที่ ๗๐๒ ถนนโกสีย์ ตำบล ปากน้ำโพ อำเภอมือเืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐
ตำแหน่ง	: -ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ วิทยาเขตนครสวรรค์ -อาจารย์ประจำ มจร วิทยาเขตนครสวรรค์ -ผู้ช่วยเลขานุการเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ -ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดนครสวรรค์
ปีที่เข้าศึกษา	: ปีการศึกษา ๒๕๕๗
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: ปีการศึกษา ๒๕๖๑
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดนครสวรรค์ พระอารามหลวง บ้านเลขที่ ๗๐๒ ถนนโกสีย์ ตำบล ปากน้ำโพ อำเภอมือเืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ ๙๙๙ หมู่ ๖ ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอมือเืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐ โทร. ๐-๕๖๒๑-๙๙๙๙, ๐๘-๓๒๖๗-๙๖๔๙ โทรสาร ๐- ๕๖๒๑-๙๙๙๘